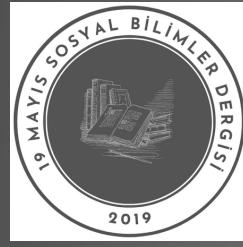

ISBN: 978-625-6585-26-3

GÜNCEL İŞLETME ARAŞTIRMALARI

Editör

Doç. Dr. Furkan ÇELEBİ

GÜNCEL İŞLETME ARAŞTIRMALARI

Editör

Doç. Dr. Furkan ÇELEBİ

Güncel İşletme Araştırmaları
Editör: Doç. Dr. Furkan ÇELEBİ

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Baskı: Ekim 2023
Yayıncı Sertifika No: 49837
ISBN: 978-625-6585-26-3

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir
Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

“Bu kitap 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğünde Hazırlanmıştır”

ÖNSÖZ

İşletme bilimi ekonomi, muhasebe, finans, örgütsel davranış, pazarlama gibi disiplinleri barındıran çok yönlü bir akademik birimdir. Bu kitap çalışması hazırlanırken de bu çok yönlülük göz önüne alınmış ve bu disiplinlerden güncel araştırmalara yer verilmiştir.

Alanında uzman araştırmacılar tarafından hazırlanan 8 bölümden oluşan bu kitabın hazırlanmasında; “Kurumlar Vergisi Oranında Yapılan Değişikliklerin Vergi Tahsilatına Etkileri” ve “Olağanüstü Dönemlerde Uygulanan Ek Vergiler: Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulamaları” isimli çalışmalarıyla katkıda bulunan sayın Öğr. Gör. Oğuzhan DANIŞ’a, “Amerikan Merkez Bankası (Fed) Politikalarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: 2000-2015 Dönemi Analizi” isimli çalışmasıyla katkıda bulunan sayın Öğr. Gör. Dr. Bekir KÖROĞLU’na, “Aşırı Ambalajlama Sorunu Ve Tüketici Davranışı” isimli çalışmasıyla katkı sağlayan sayın Dr. Öğr. Üyesi Neşenur ALTINIĞNE’ye, “Güzellik Baskısı: Dış Görünüşçülük ve İş Yerinde Estetik Emek” isimli çalışmasıyla katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Nurdanur TAVLAN SOYDAN’a, “Meşruiyet Kavramının Örgüt Kuramlarındaki Yeri: Yeni Kurumsal Kuram, Kaynak Bağımlılığı Ve Ekoloji Yaklaşımı” isimli çalışmasıyla katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Hazal DUMAN ALPTEKİN’e ve “Economic Growth in Turkey on the 100th Anniversary of the Republic: Fourier Stationarity Analysis” isimli çalışmasıyla katkıda bulunan Dr. Seyit Ali MİÇOOĞULLARI’na teşekkür ederim.

Ayrıca bölümlerin ön inceleme, inceleme ve değerlendirme kısmında emeği geçen 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi editör kurulu ve ekibine ve ayrıca dizgi, mizanpaj ve yayım aşamasında emeği geçen Duvar Yayınevi Genel Yayın Koordinatörü Banu DÜZGÜN ve ekibine de teşekkürlerimizi sunarız.

Kitapta yer alan yazılarla ilgili tüm akademik ve hukuki sorumluluk ilgili bölüm yazarlarına aittir. Bu eserde yer alan değerli çalışmaların bilimsel bilgiye katkı sağlamasını temenni ederim.

Editör
Doç. Dr. Furkan ÇELEBİ
Ekim, 2023

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm

Kurumlar Vergisi Oranında Yapılan Değişikliklerin

Vergi Tahsilatına Etkileri7

Oğuzhan DANIŞ

2. Bölüm

Amerikan Merkez Bankası (Fed) Politikalarının

Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: 2000-2015 Dönemi Analizi

21

Bekir KÖROĞLU

3. Bölüm

Olağanüstü Dönemlerde Uygulanan Ek Vergiler:

Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulamaları.....34

Oğuzhan DANIŞ

4. Bölüm

Aşırı Ambalajlama Sorunu Ve Tüketici Davranışı 47

Neşenur ALTINIĞNE

5. Bölüm

Güzellik Baskısı: Dış Görünüştülük ve

İş Yerinde Estetik Emek57

Nurdanur TAVLAN SOYDAN

6. Bölüm

Meşruiyet Kavramının Örgüt Kuramlarındaki Yeri:

Yeni Kurumsal Kuram, Kaynak Bağımlılığı Ve Ekoloji Yaklaşımı.....69

Hazal DUMAN ALPTEKİN

7. Bölüm

Sosyal Medya ve Örgütsel İzomorfizm 85

Furkan ÇELEBİ

8. Bölüm

**Economic Growth in Türkiye on the 100th Anniversary of the Republic:
Fourier Stationarity Analysis..... 93**

Seyit Ali MİÇOOĞULLARI

1. Bölüm

Kurumlar Vergisi Oranında Yapılan Değişikliklerin Vergi Tahsilatına Etkileri

Oğuzhan DANIŞ¹

Giriş

Kamu harcamalarının finansmanı amacıyla devletin yasal sınırlar içerisinde elde ettiği gelirlerin bütününe kamu gelirleri denilmekte olup, vergi gelirleri kamu gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. (Armağan, 2007) Kaynağına göre vergiler gelir üzerinden alınan vergiler, harcama üzerinden alınan vergiler ve servet üzerinden alınan vergiler olarak sınıflandırılabilir. Gelir üzerinden alınan vergilerden bir tanesi de Kurumlar Vergisidir.

Kurumlar vergisi tüzel kişilerin elde ettiği gelirleri üzerinden alınmaktadır. (Kızılot & Taş, 2013) Bulutoğlu'nun (1960) açıkladığı üzere kurumlar vergisi diğer vergi türlerine nazaran daha geç zamanlarda ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın başından itibaren Birleşik Devletlerde kullanılmaya başlanan kurumlar vergisi ülkemizde ilk olarak 1950 yılında uygulanmıştır. 5422 sayılı kanun ile kullanılmaya başlanan kurumlar vergisi 21.06.2006 tarihli resmi gazetede yayımlanan 5520 sayılı kanun ile güncellenmiştir.

Bu çalışmada yıllar itibariyle kurumlar vergisi oranlarında yapılan değişiklikler incelenecek olup, bu değişikliklerin vergi tahsilat tutarlarına, tahsilat oranlarına etkileri araştırılmıştır.

Yapılan bir çalışmada, Şahan (2022) 1949-2022 dönemleri arasında kurumlar vergisi oranlarında yapılan değişikliklerin kurumlar vergisi gelirlerinin GSYH içindeki değişimini incelemiştir. Anılan çalışmada 1991 yılından itibaren vergi oranlarında yapılan değişikliğin Laffer eğrisine uygun şekilde sonuçlar ortaya çıkardığı ve ülkemizde kullanılan kurumlar vergisi için optimal vergi oranının %25 olduğu belirtilmiştir.

Bu konuda yapılan diğer bir çalışmada ise (Ay, 2021) 1991-2021 yılları arasında gerçekleşen vergi tahakkuk/tahsilat oranları incelenmiştir. 2013 yılından itibaren vergi tahsilat oranlarında azalma olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Ay, bu çalışmada vergi afları ve af beklentilerinin vergi tahsilat oranlarının olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

¹ Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Sorgun Meslek Yüksek Okulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, OrcID: 0000-0001-6548-9490, oguzhan.danis@bozok.edu.tr

Kurumlar Vergisi

Ülkemizde kurumlar vergisi kanunu çalışmaları ikinci dünya savaşı sonrasında hız kazanmış olup bu kapsamda 10.06.1949 tarihli resmî gazetede yayımlanan ve 1950 yılı itibariyle kullanılmaya başlanan 5422 sayılı Kurumlar Vergisi kanunuyla ilk yasal düzenleme yapılmıştır. Bu kanunun hazırlanmasında Alman Kurumlar Vergisi Kanunu (Körperschaftsteuer) örnek alınmıştır. (Bulutoğlu, 1960)

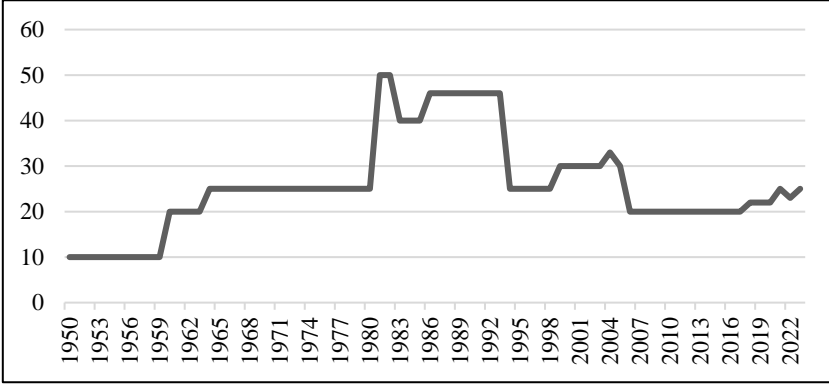
21.06.2006 tarihli resmi gazetede yayımlanan 5520 sayılı yeni Kurumlar Vergisi Kanunu 01.01.2007 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. 5520 sayılı kanun ile düzenlenen kurumlar vergisinin konusunu kurumların bir takvim yılında elde ettiği gelirler oluşturmaktadır. Bu kazançlar ücret hariç olmak üzere 193 Sayılı Gelir Vergisi kanununun 2. Maddesinde sayılan kazanç ve iratlardır. (Şenyüz, Yüce, & Gerçek, 2014) Kurumlar Vergisi kanununun Safi Kurum Kazancı başlıklı 6. Maddesinde düzenlendiği üzere kurum kazancının tespitinde 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun ticari kazançlar hakkındaki hükümleri uygulanır.

Kurumlar Vergisi Oranları

Kurumlar vergisinde sabit oranlı vergi tarifesi kullanılmaktadır. (Armağan, 2007) Diğer bir ifade ile gelir vergisinden farklı olarak kurum kazancının büyüklüğüne bakılmaksızın tüm kurumlar için aynı oran geçerlidir.

5422 sayılı (eski) Kurumlar Vergisi Kanununun Nispet başlıklı 25. Maddesinde kurum kazançlarına uygulanacak vergi oranları düzenlenmiştir. Kanunun uygulanmaya başlandığı ilk yıllarda kurumlar vergisi oranı sermaye şirketleri için %10 olarak belirlenmiştir. Anılan kanunun 1. Maddesinde sayılan kooperatif şirketleri, iktisadi kamu müesseseleri ile dernek ve tesislere ve vakıflara ait iktisadi işletmeler için %35 oranında kurumlar vergisi uygulanacaktır.

Kurumlar vergisi oranı ilk kullanılmaya başladığı andan itibaren birçok kez değişikliğe uğramış olup yıllar itibariyle kurumlar vergisi oranları Grafik-1'de gösterilmiştir. Grafik-1'de yer alan oranlar esas oranlar olup, bazı dönemlerde farklı sektörler ve/veya farklı kurum türleri için vergi oranlarında farklılaşmaya gidilmiştir.

Grafik-1 : Yılları İtibariyle Kurumlar Vergisi Oranları

Kurumlar vergisinin ilk kullanılmaya başlandığı 1950 yılından 1959 yılına kadar kurumlar vergisi oranı %10 olarak uygulanmıştır. 02.01.1961 tarihli resmi gazetede yayımlanan 192 sayılı kanun ile 1960 yılı kazançlarına da uygulanmak üzere kurumlar vergisi oranı %10'dan %20'ye çıkartılmıştır. 1963 yılına kadar %20 olarak uygulanan oran 1964 yılı itibariyle %25'e yükseltilmiştir.

Kurumlar vergisinin yürürlüğe girdiği 1950 yılından 1980 yılına kadar kurumlar vergisiyle birlikte kurum kazancının ortaklara dağıtılmayan kısmına gelir stopajı uygulanmakta olup 1981 yılında bu uygulamaya son verilmiştir. (Kandır & Yakar, 2012) Gelir stopajın kaldırılmasıyla birlikte kurumlar vergisi oranı %50 olarak belirlenmiştir. Bu oran kurumlar vergisi için uygulanan en yüksek orandır. 1981 yılı itibariyle gelir stopajı uygulamasının kaldırılmasıyla birlikte vergi alacağı uygulamasına geçilmiştir. (Erkilet, 1981)

1980 yılında %50 olarak belirlenen kurumlar vergisi oranı üç yıl kullanılmış olup 1983 yılında bu oran %40'a düşürülmüştür. 3332 sayılı kanun ile kurumlar vergisi oranında tekrar değişikliğe gidilerek %46'ya yükseltilmiş olup bu oranı %50 oranına kadar yükseltmeye veya %23 oranına kadar düşürmeye Bakanlar Kurulu yetkilendirilmiştir. Ayrıca 1985 yılında vergi alacağı uygulamasına son verilmiştir. 1994 yılında kurumlar vergisi oranı %25'e düşürülmüş olup kâr payı üzerinden tevkifat uygulamasına geri dönmüştür. 29.07.1998 tarihli resmi gazete yayımlanan 4369 sayılı kanun ile 1999 yılından itibaren kurumlar vergisi oranı %30'a çıkartılmıştır.

5422 sayılına kanuna 5035 sayılı kanunla eklenen 33. Geçici Maddeye göre 2004 yılı kazançları için uygulanacak kurumlar vergisi oranı %33 olarak belirlenmiştir. Bu kanun ile ilk defa bir vergilendirme dönemine özel düzenleme yapılmıştır. 2005 yılında ise yine kanuni oran olan %30 kullanılmıştır.

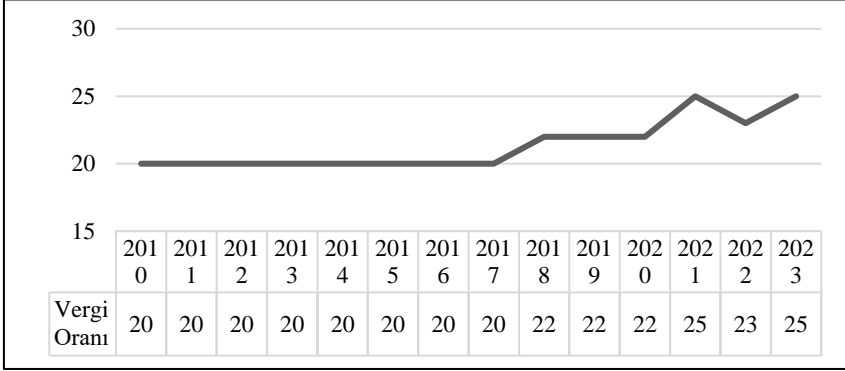
5520 sayılı kanunun yasallaşması ile birlikte 2006 yılından itibaren kurumlar vergisi oranı %20 olarak uygulanmaya başlanmıştır. Anılan kanunla kurumlar

vergisi oranı 1969 yılındaki seviyeye geri dönmüştür. Yapılan bu indirimin temel nedeni küresel alanda yaşanan vergi rekabetidir. (Şahan, 2022)

2006 yılında belirlenen %20 seviyesindeki vergi oranı 2017 yılına kadar değişmeden uygulanmıştır. 2017 yılından itibaren ülkemizde yaşanan ekonomik belirsizlikler nedeniyle kurumlar vergisi oranı ile ilgili sıklıkla değişiklik yapılmıştır.

Özetle Grafik-1’de yer alan veriler incelendiğinde kurumlar vergisi oranı ilk uygulanmaya başlandığı 1950 yılından 1982 yılına kadar geçen dönemde sürekli artışa uğramıştır. 1980-2017 yılları arasında genel itibariyle vergi oranlarında azalışa gidilmiştir. Son 5 sene içerisinde ise kurumlar vergisi oranı dalgalı bir seyir izlemektedir.

Bu çalışmada 2010-2022 dönemi arasındaki kurumlar vergisi oranında yapılan değişikliklerin etkileri incelenmiştir. Bu nedenle çalışmada incelenen dönemlerde kullanılan vergi oranları detaylı şekilde Grafik-2’de gösterilmiştir.

Grafik-2 : 2010-2023 Yılları Arası Kurumlar Vergisi Oranları

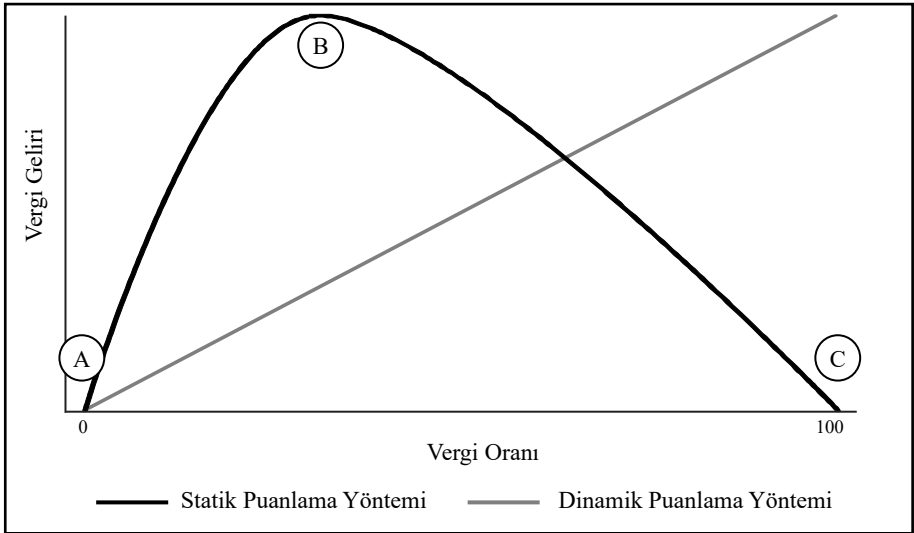
2017 yılına kadar aralıksız uygulanan %20 vergi oranı 7061 sayılı kanunla eklenen Geçici 10. Madde ile 2018-2019-2020 dönemleri için %22’ye yükseltilmiştir. Üç yıl boyunca uygulanacak olan %22 vergi oranı 2021 dönemi ile birlikte tekrar %20 olarak uygulanmaya devam edecek olmasına rağmen 7316 sayılı kanunla 5520 sayılı kanuna eklenen Geçici 13. Maddeye göre kurumlar vergisi oranı 2021 yılında %25, 2022 yılında %23 olarak belirlendi. 6 Şubat 2023 depremlerinin yol açtığı ekonomik kayıpların telafisi amacıyla düzenlenen 7346 sayılı kanun ile kurumlar vergisi oranı 2023 yılından itibaren kullanılmak üzere %25 olarak belirlenmiştir.

2018-2023 yılları arasında kurumlar vergisi oranında sık sık değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliklerin temel faktörü ekonomide yaşanan belirsizlikler ve dar boğazdır. Bu dönemde yaşanan kur şokları, küresel pandemi ve depremler

nedeniyle kamu finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla kurumlar vergisi oranlarında artışa gidilmiştir.

Vergi Oranlarındaki Değişiklerin Etkileri

Vergi oranlarında yapılan değişikliğin vergi gelirlerine etkileri konusunda statik ve dinamik yaklaşımlar mevcuttur. Statik puanlama yönteminde vergi oranlarında yapılan değişikliğin vergi gelirlerini aynı oranda arttıracığı öne sürülmüştür. Buna karşılık dinamik puanlama yöntemi ise vergi oranlarındaki artışın vergi gelirlerini aynı oranda arttırmayacağını belirtir. Dinamik puanlama yöntemi bu varsayımı yaparken, vergi oranlarındaki artışın kişilerin kazanç beklentilerini olumsuz etkileyeceğini ve belirli bir noktadan itibaren vergi oranlarında yapılan artışın vergi gelirlerini arttırmayacağını hatta vergi gelirlerinde azalış meydana geleceğini öne sürer. (Mitchell, 2011) Statik ve dinamik puanlama modellerine göre vergi oranlarındaki artışın vergi gelirlerindeki muhtemel etkileri Şekil-1’de gösterilmiştir.

Şekil-1 : Statik ve Dinamik Puanlama Yöntemi

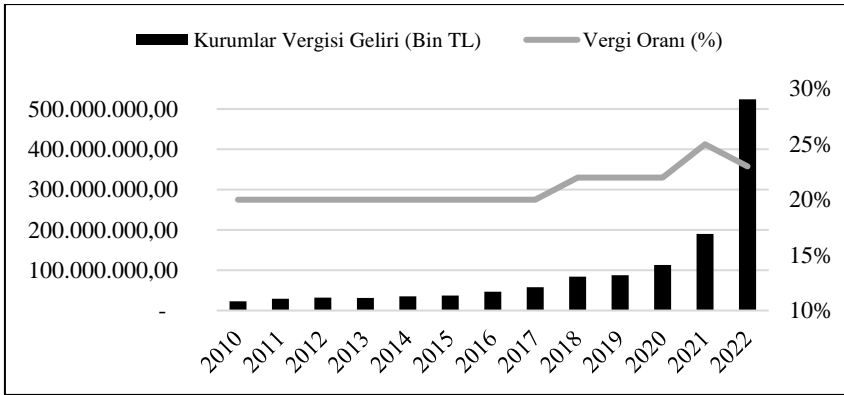
Kaynak: Mitchell, D. J. (2011). Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması.

Maliye Dergisi, 161, 326-336.

Dinamik puanlama modelinin bir türü olan Laffer eğrisi ekonomist Arthur Laffer tarafından geliştirilmiştir. Laffer eğrisi vergi oranlarının sıfır olduğu “A” noktasında vergi toplanamayacağı için vergi gelirlerinin sıfır olacağını aynı zamanda vergi oranlarının %100 olması durumunda (“C” noktası) mükellefler

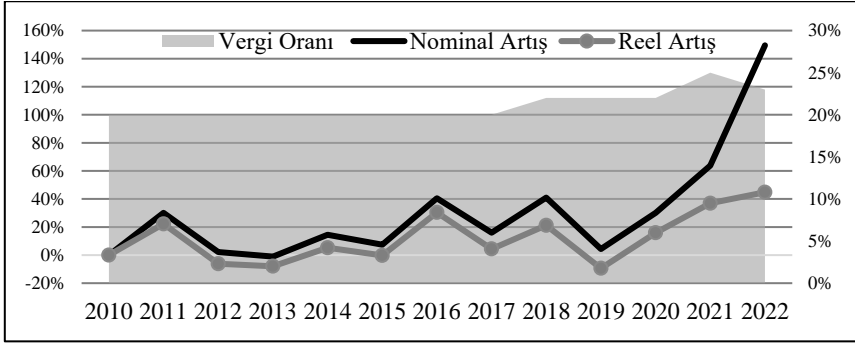
tarafından elde edilen tüm kazancın vergi olarak ödenecek olması nedeniyle mükelleflerin kazanç elde etmeyeceklerini veya elde edilen kazançlarını beyan etmeyeceklerini ifade eder. (Eğilmez, 2016) Ayrıca şekilde gösterilen “B” noktası vergi gelirlerinin maksimize olduğu noktayı göstermektedir. (Mitchell, 2011)

Laffer eğrisi ve bu yaklaşımı benimseyen ekonomik modellere göre aşırı yüksek olan vergi oranlarında yapılacak indirim, vergi tahsilatını olumlu yönde etkileyecektir. Ancak Eğilmez (2016) ülkemizde Turgut Özal döneminde uygulanan bu politikanın vergi gelirlerini artırmak yerine azalttığını belirtmiştir. Bu bağlamda 2010-2022 yılları arasında vergi oranlarında yapılan artış ve azalışların vergi gelirlerine oranları analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler Gelir İdaresi Başkanlığının (GİB) faaliyet raporlarından derlenmiştir. Çalışmada vergi tahsilat tutarları enflasyondan arındırılırken Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ilgili yılın aralık ayına ait açıklanan Tüketici Fiyat Endeksinin on iki aylık ortalamalara göre değişim oranı kullanılmıştır. İncelenen döneme ait kurumlar vergisi gelirleri ile kurumlar vergisi oranları Grafik-3’te gösterilmiştir.

Grafik-3 : 2010-2022 Yılları Arası Kurumlar Vergisi Gelirleri

2010-2022 yılları arasında tahsil edilen kurumlar vergisi tutarları incelendiğinde 2013 yılı hariç olmak üzere vergi gelirlerinde düzenli bir artışın olduğu gözlemlenmiş olup anılan dönemde 2013-2015-2019 yılları hariç olmak üzere reel artış da meydana gelmiştir. Özellikle ekonomik bozulmanın başladığı ve kurumlar vergisi oranlarında artışa gidildiği 2018 yılından itibaren yaşanan artış diğer yılların ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle kurumlar vergisi gelirlerinde yaşanan artış oranları Grafik-4’te gösterilmiştir.

Grafik-4 : 2010-2022 Yılları Arası Kurumlar Vergisi Gelirlerindeki Artış Oranları

Grafik-4'te yer alan artış oranları detaylı şekilde Tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo-1: Yıllara Göre Kurumlar Vergisi Gelirlerindeki Artış Oranları

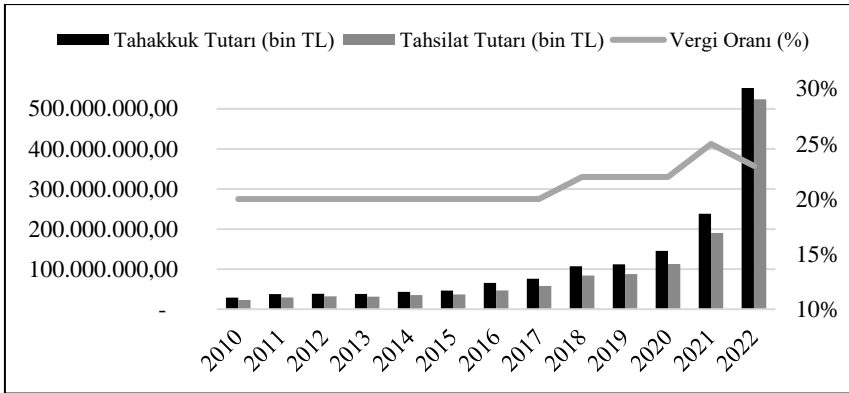
Yıllar	Vergi Oranı (%)	Kurumlar Vergisi Gelirlerinde Nominal Artış (%)	Kurumlar Vergisi Gelirlerinde Reel Artış (%)
2010	20	-	-
2011	20	27,91	20,14
2012	20	9,85	0,88
2013	20	-2,11	-8,93
2014	20	11,86	2,77
2015	20	5,25	-2,25
2016	20	26,72	17,57
2017	20	23,39	11,02
2018	22	45,39	24,98
2019	22	4,04	-9,67
2020	22	28,95	14,85
2021	25	68,46	40,86
2022	23	175,51	59,89

Kurumlar vergisi oranının düzenli olarak %20 uygulandığı 2010-2017 yılları arasında vergi gelirlerinde artış meydana gelmiştir. Bu 8 yıllık dönemde vergi gelirleri kümülatif olarak %153 artış göstermiş olup reel artış oranı ise %127 olmuştur. 2013 yılında yaşanan ekonomik ve siyasal dalgalanmalar sonucunda vergi gelirlerinde hem nominal hem de reel azalış meydana gelmiştir. Ayrıca 2015 yılında vergi gelirleri %5,25 oranında artmasına rağmen reel anlamda %2,25 oranında azalış meydana gelmiştir. Vergi oranlarının sabit olduğu bu 8 yıllık dönemde en yüksek artış oranı 2011 yılında gerçekleşmiştir. Vergi oranlarının %22'ye yükseldiği 2018 yılında vergi gelirlerinde önceki dönemlerin

ortalamasının üzerinde bir artış meydana gelmiş olup anılan yılda vergi geliri %45,39 (reel %24,98) oranında artış göstermiştir. Ancak 2018 yılının sonlarında meydana gelen kur şoku 2019 yılını olumsuz etkilemiştir.

Çalışma kapsamında incelenen dönemde vergi oranının en yüksek olduğu 2021 yılında ise vergi gelirlerinde %68,46 oranında artış meydana gelmiştir. Ayrıca yüksek enflasyonun yaşandığı 2021 ve 2022 yıllarında reel artış önceki dönem ortalamalarının üzerinde gerçekleşmiştir.

Vergi oranlarındaki değişikliklerin etkileri incelenirken ilgili vergi kaleminde gerçekleşen tahsilat oranlarının da analiz edilmesi gerekmektedir. Ülkemizde diğer bir çok vergi türünde olduğu gibi kurumlar vergisinde de uygulanmakta olan beyan usulü vergilendirmede verginin tarhi, tebliği ve tahakkuku eş zamanlı olarak yapılmaktadır.(Ay, 2021) Vergi, mükellefler tarafından beyan edildiğinde aynı zamanda tarh, tebliğ ve tahakkuk işlemleri de gerçekleşmiş olmaktadır. Tahakkuk eden verginin mükelleflerce ödenmesi ise ülkemizde uzun süredir devam eden bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.

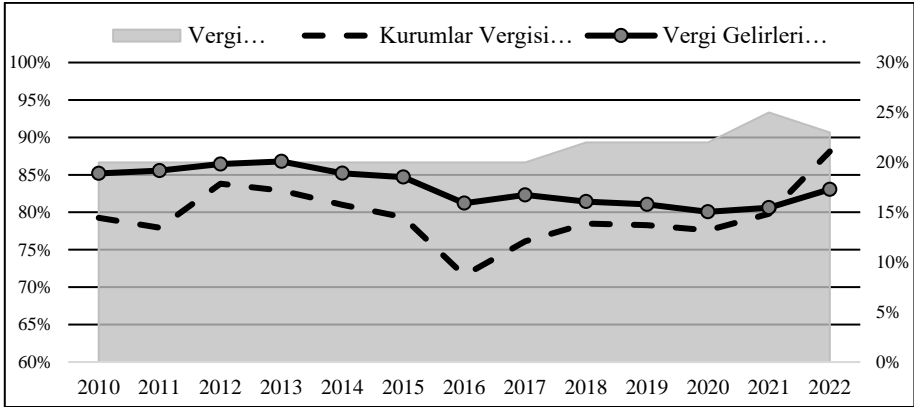
Grafik-5 : 2010-2022 Yılları Arası Kurumlar Vergisi Tahakkuk/Tahsilat Tutarları

Grafik-5'te 2010-2022 yılları arasında Kurumlar Vergisi tahakkuk tutarları ile tahsilat tutarları gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde 2010-2022 yılları arasında ortalama tahsilat oranının %79,56 olduğu, anılan dönemde tahsilatın oranının en düşük olduğu yılın %71,57 ile 2016 yılı olduğu, en yüksek tahsilat oranının ise %83,81 ile 2012 yılında olduğu gözlemlenmiştir.

Vergi oranlarının sabit tutulduğu 2010-2017 yılları arasında tahsilat oranlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. 2018 yılında vergi oranlarında yapılan artışa rağmen vergi tahsilat oranı %76,12'den %78,50'ye yükselmiştir. Benzer durum 2021 yılında yapılan artış içinde geçerlidir. Bahse konu yılda vergi oranları

%22'den %25'ye yükseltilmesine rağmen vergi tahsilat oranlarında artış meydana gelmiştir.

Daha doğru bir sonuca ulaşılabilmesi amacıyla ilgili yıldaki kurumlar vergisi tahsilat oranının genel vergi gelirleri tahsilat oranı ile kıyaslanması gerekmektedir. 2010-2022 yılları arası kurumlar vergisi ile vergi gelirlerinin tahakkuk/tahsilat oranları Grafik-6'da gösterilmiştir.

Grafik-6 : 2010-2022 Yılları Arası Kurumlar Vergisi ile Vergi Gelirlerinin Tahakkuk/Tahsilat Oranları

Genel vergi tahsilat oranları incelendiğinde 2013-2021 yılları arasında bu oranın genel itibariyle düşüş eğiliminde olduğu, incelenen dönemdeki en düşük tahsilat oranının 2020 yılında gerçekleştiği, 2022 yılında ise incelenen dönemler arasındaki en yüksek tahsilat oranına ulaştığı belirtilebilir.

Grafik-6'da yer alan kurumlar vergisi ve genel vergi tahsilat oranlarına ait veriler Tablo-2'de gösterilmiştir.

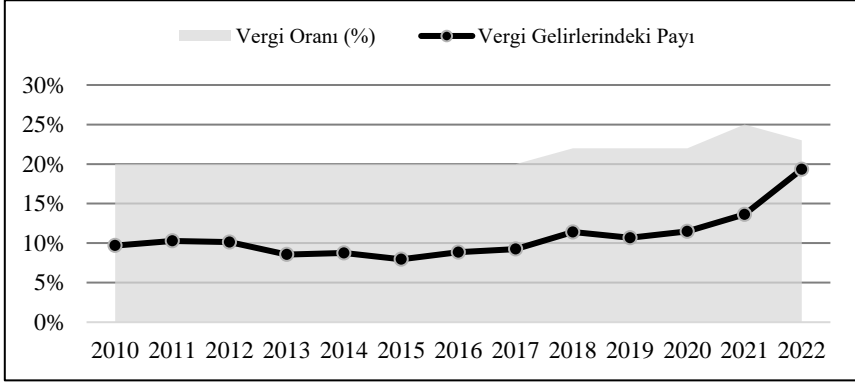
Tablo-2: Yıllara Göre Kurumlar Vergisi ile Vergi Gelirlerinin Tahakkuk/Tahsilat Oranları

Yıllar	Vergi Oranı (%)	Kurumlar Vergisi Tahsilat Oranı (%)	Vergi Gelirleri Tahsilat Oranı (%)
2010	20	79,27	85,19
2011	20	77,93	85,56
2012	20	83,81	86,44
2013	20	82,91	86,79
2014	20	80,99	85,21
2015	20	79,35	84,70
2016	20	71,57	81,21
2017	20	76,12	82,31
2018	22	78,50	81,43
2019	22	78,28	81,05
2020	22	77,59	80,06
2021	25	79,81	80,61
2022	23	88,13	83,06

Genel vergi tahsilat oranı ile kurumlar vergisi tahsilat oranına ait trendler benzerlik göstermekle birlikte bazı yıllarda kurumlar vergisi tahsilat oranının genel vergi tahsilat oranından ayrıştığı görülmektedir. Örneğin, 2011 yılında genel vergi tahsilat oranında ciddi bir değişiklik olmamasına rağmen kurumlar vergisi tahsilat oranında yaklaşık %2 oranında bir azalış meydana gelmiştir. Ayrıca 2012 yılında genel vergi tahsilat oranında yaşanan artıştan daha yüksek miktarda kurumlar vergisi tahsilat oranında artış meydana gelmiştir.

2018 yılında vergi oranının artmasına rağmen kurumlar vergisi tahsilat oranı %76,12'den %78,50'ye yükselmiştir. Ancak aynı dönemde genel vergi tahsilat oranında yaklaşık %1 azalma meydana gelmiştir. Bezen durum 2021 yılı içinde geçerli olup bu yılda vergi oranlarında yapılan artışa rağmen kurumlar vergisi tahsilat oranında artış meydana gelmiştir.

Genel itibariyle kurumlar vergisi tahsilat oranı genel vergi tahsilat oranının altında gerçekleşmiştir. 2022 yılı bu durumun istisnası olarak göze çarpmakta olup anılan yılda genel vergi tahsilat oranından (%83,06) daha yüksek oranda kurumlar vergisi tahsilat oranı ortaya çıkmıştır. Bu durum kurumlar vergisinin vergi gelirlerindeki payına da yansımıştır. 2022 yılında kurumlar vergisi, vergi gelirlerinin %19,34'ünü oluşturmaktadır. Yıllar itibariyle kurumlar vergisinin vergi gelirlerindeki payı Grafik-7'de gösterilmiştir.

Grafik-7 : 2010-2022 Yılları Arası Kurumlar Vergisinin Toplam Vergi Gelirlerindeki Payı

2010-2017 yılları arasında kurumlar vergisinin toplam vergi gelirlerindeki payı ortalama %9,18'dir. 2018 yılında vergi oranlarında yapılan artış ile bu oran %11,40'a yükselmiş olup artış eğilimi 2020-2021-2022 yıllarında da devam etmiştir. 2022 yıl sonu itibariyle toplam vergi gelirlerinin %19,34'ünü kurumlar vergisi oluşturmaktadır. Bu durum vergi oranlarında yapılan artışın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç ve Tartışmalar

Kurum kazançları üzerinden alınan kurumlar vergisi oranlarında 2010-2022 dönemleri arasında yapılan değişikliğin etkileri incelenmiştir. Çalışmaya konu dönemde vergi oranları 8 yıllık dönem boyunca sabit kalmış olup 2018 yılından itibaren sürekli değişikliğe uğramıştır. 2018 yılından itibaren yaşanan kur şokları, pandemi ve doğal afetler nedeniyle artan kamu finansman ihtiyacı vergi oranlarında artış yapılarak karşılanmaya çalışılmıştır. Bu artışlardan kurumlar vergisi de etkilenmiştir. Gelir İdaresi Başkanlığının faaliyet raporlarından derlenen veriler analiz edildiğinde vergi oranlarında yapılan değişikliklerin etkileri konusunda aşağıdaki değerlendirmeler yapılmaktadır.

- 2018 yılında vergi oranlarının artmasıyla birlikte vergi gelirlerinde reel artış meydana gelmiştir. Ayrıca vergi oranlarındaki bu artış tahsilat oranlarını olumsuz etkilememiş bilakis tahsilat oranında artış yaşanmıştır. Benzer durum 2021 yılında vergi oranında yapılan artışta da gözlemlenmiştir.
- İncelenen dönemde kurumlar vergisi gelirlerinin toplam vergi gelirlerindeki payının arttığı, bu artışın özellikle 2021 ve 2022 yıllarında dikkat çekici olduğu belirtilebilir. 2021 yılında vergi oranlarının geçici olarak incelenen dönemin en yüksek oranı olan %25'e çıkartılması ile

birlikte vergi gelirlerinde reel %40,86'lık artış meydana gelmiştir. Ayrıca bu dönemde vergi tahsilat oranında yaşanan artış yapılan düzenlenmenin etkinliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. 2021-2022 yıllarında kurumlar vergisi gelirlerinde yaşanan artışın nedenini Şahan (2022); yaşanan kur artışlarının özellikle ihracatçı firmalar ile döviz varlığı bulunan firmalarının karlılıklarını olumlu yönde etkilemesine bağlamıştır. Şüphesiz ki Şahan'ın bahsettiği durum kurumlar vergisi gelirlerinin artmasının nedenlerinden biridir. Ancak kurumlar vergisi mükelleflerinin yüksek vergi uyumuna sahip olmaları da bu dönemde vergi oranlarında yapılan artışın vergi tahsilat oranını olumsuz etkilememesinin sebeplerinden biridir.

- İncelenen dönemde vergi tahsilat oranlarını etkileyen bir diğer durumda yaşanan ekonomik problemlerdir. Vergi gelirlerinde ve vergi tahsilat oranlarında azalış meydana geldiği 2013 yılında ülke gündemini derinden etkileyen siyasal kargaşalar yaşanmıştır. Ayrıca 2013 yılında bütçelenen kurumlar vergisi gelirin %98'si gerçekleşmiş olup kurumlar vergisi bütçe hedefi tutturulamamıştır. Benzer durum 2015 yılı içinde geçerlidir.

Çalışmaya konu 2010-2022 yılları arasında çıkartılan yapılandırma (mali af) kanunları yapılan analiz sonuçlarının doğrulunu doğrudan etkilemektedir. İncelenen 13 yıllık dönemde toplam 7 kez yapılandırma kanunu düzenlenmiş olup özellikle 2017-2018 ve 2020-2021 yıllarında arka arkaya yapılandırmalar hayata geçirilmiştir. Mükellefin vergiye uyumunu azaltan, vergi ödeme güdüsünü örseleyen, vergi ödememeyi ödüllendiren vergi afları yaşanan ekonomik bağranda ek kamu finansman kaynağı olarak görülmektedir. Çalışmaya konu dönemde yasallaşan yapılandırma kanunları Tablo-3'de sunulmuştur.

Tablo-3: 2010-2022 Yılları Arasında Düzenlenen Yapılandırma Kanunları

Tarih	Kanun No	Kanun Adı
25.02.2011	6111	Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
11.09.2014	6552	İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun
27.05.2017	7020	Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
18.05.2018	7143	Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun
17.11.2020	7256	Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
09.06.2021	7326	Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

Tablo-3’de yer alan kanunlar incelendiğinde 2014 yılından itibaren düzenli olarak vergi alacaklarının yapılandırıldığı, ekonomide bozulmanın arttığı yıllarda ise arka arkaya yapılandırma kanunlarının düzenlendiği görülmektedir. Yapılandırma kanunlarının yürürlüğe girdiği yıllarda genel itibariyle tahsilat oranlarında azalma meydana gelmiştir. Son olarak 2023 yılında yaşanan deprem felaketleri nedeniyle 12.03.2023 tarihli resmî gazetede 7440 sayılı “Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” yayımlanarak yeni bir yapılandırma kanunu daha düzenlenmiştir.

Sonuç olarak vergi oranlarında yapılan artışın vergi gelirlerini ve/veya vergi tahsilat oranlarını azalttığını söylenmesi mümkün değildir. Ayrıca ekonomik bozulmaların yaşandığı yıllarda vergi gelirleri olumsuz etkilendiği ve yapılandırma kanunlarının vergi tahsilatına olumsuz etki yaptığı belirtilebilir.

Kaynakça

- Armağan, R. (2007). Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 227-252.
- Ay, Ş. (2021). Vergi Tahakkuk/Tahsil Oranları Üzerine Bir Değerlendirme *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 40-53.
- Bulutoğlu, K. (1960). Kurumlar Vergisi Üzerine Bir Deneme. *İstanbul üniversitesi iktisat fakültesi mecmuası*, 20(1-4).
- Eğilmez, M. (2016). Arz Yönlü Ekonomi ve Laffer Eğrisi.
- Erkilet, Ş. (1981). Türk Vergi Sisteminde Vergi Alacağı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 115-136.
- <https://www.gib.gov.tr/>.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/>.
- <https://www.resmigazete.gov.tr/>.
- Kandır, S. Y., & Yakar, S. (2012). Kurumlar Vergisi Oranındaki Değişikliğin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi *Maliye Dergisi*, 163.
- Kızılot, Ş., & Taş, M. (2013). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Mitchell, D. J. (2011). Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması. *Maliye Dergisi*, 161, 326-336.
- Şahan, Ö. (2022). *Kurumlar Vergisi Oran Değişiminin Vergi Hasılatı Üzerindeki Olası Etkileri*. Paper presented at the TNKÜ İİBF Uluslararası Kamu Maliyesi Sempozyumu, Tekirdağ.
- Şenyüz, D., Yüce, M., & Gerçek, A. (2014). *Türk Vergi Sistemi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

2. Bölüm

Amerikan Merkez Bankası (Fed) Politikalarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: 2000-2015 Dönemi Analizi

Bekir KÖROĞLU¹

1.GİRİŞ

Finansal serbestleşme olgusu ile başlayan sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ülkeler arası ekonomik sınırların kalktığı ve ülkelerin birbirini daha fazla etkilediği bir durum ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşme ile birlikte bir ülkenin aldığı ekonomik kararlar diğer ülkeleri etkiler hale gelmiştir. Günümüzde rezerv para otoritelerinin aldığı finansal kararlar özellikle bu paralara bağlı ekonomileri doğrudan etkilemektedir.

Rezerv paraların başında gelen Amerikan Doları, Federal Rezerv Bank (FED) tarafından kontrol edilmekte ve para politikasını FED'in para kurulu tarafından belirlenmektedir.

Çalışma giriş ve sonuç bölümü ile birlikte dört bölümden meydana gelmektedir. İkinci bölümde FED politikaları ve Türkiye ekonomisine etkileri 2000-2007 dönemi için ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise Küresel kriz dönemini de kapsayan 2008-2015 dönemi için FED politikaları ve Türkiye ekonomisine etkileri irdelenecektir. Son olarak sonuç bölümünde genel bir değerlendirilmede bulunulacaktır.

2. FED Kararları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri 2000-2007 Dönemi.

2000-2007 döneminde FED, genel olarak genişletici para politikası uygulamıştır. Bu dönemde FED diğer dönemlere kıyasla faiz oranları üzerinde daha fazla değişiklik yapmış ve 8 yılda 36 kez faiz oranlarını değiştirmiştir.

¹ Bozok Üniversitesi Sorgun Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Programı, Sorgun Türkiye, koroglubekir@hotmail.com

Tablo 1: FED Faiz Oranı Değişimleri:2000-2007

	AYLAR	ARTIŞ	AZALIŞ	SON
2000	ŞUBAT	25	...	5,75
	MART	25	...	6
	MAYIS	50	...	6,5
2001	OCAK	...	50	6
	OCAK	...	50	5,5
	MART	...	50	5
	NİSAN	...	50	4,5
	MAYIS	...	50	4
	HAZİRAN	...	25	3,75
	AGUŞTOS	...	25	3,5
	EYLÜL	...	50	3
	EKİM	...	50	2,5
	KASIM	...	50	2
	ARALIK	...	25	1,75
2002	KASIM	...	50	1,25
2003	HAZİRAN	...	25	1
2004	HAZİRAN	25	...	1,25
	AGUŞTOS	25	...	1,5
	EYLÜL	25	...	1,75
	KASIM	25	...	2
	ARALIK	25	...	2,25
2005	ŞUBAT	25	...	2,5
	MART	25	...	2,75
	MAYIS	25	...	3
	HAZİRAN	25	...	3,25
	AĞUSTOS	25	...	3,5
	EYLÜL	25	...	3,75

	KASIM	25	...	4
	ARALIK	25	...	4,25
2006	OCAK	25	...	4,5
	MART	25	...	4,75
	MAYIS	25	...	5
	HAZİRAN	25	...	5,25
2007	EYLÜL	...	50	4,75
	EKİM	...	25	4,5
	ARALIK	...	25	4,25

Kaynak: Federal Rezerv

FED in bu dönemde uyguladığı para politikasının özü John B. Taylor (1993)'un kendi ismi ile anılan Taylor Kuralına dayanmaktaydı. Bu kurala göre kısa dönemli reel faiz oranları üzerinde yapılan değişiklikler ile enflasyon oranı veya çıktı seviyesi değiştirilebilmekteydi. Kural en genel haliyle şu şekildedir:

$$R = R_{reel} + a(P - P^*) + b(Y - Y^*)$$

R: Merkez Bankasının belirlediği nominal faiz oranı

R_{reel} : Reel faiz oranı

a: Merkez bankasının çıktıdaki sapmaya verdiği ağırlık.

$P - P^*$: Beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon arasındaki fark

b: Merkez bankasının çıktıdaki sapmaya verdiği ağırlık

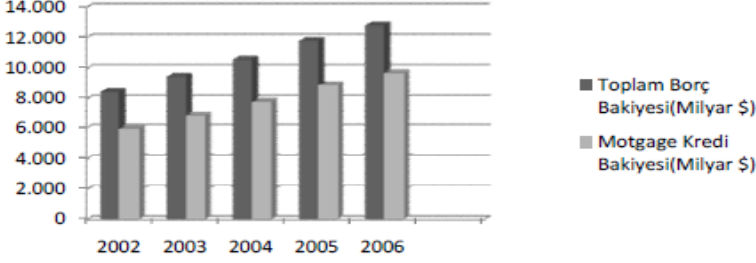
$Y - Y^*$: Potansiyel çıktı ile Reel çıktı arasındaki farkı göstermektedir. Çıktı veya hedeflenen enflasyondaki sapmalar kısa vadeli faiz oranları değiştirilerek etkilenebilecektir (Kaya, 2014:2). Bu ilişkide a ve b katsayılarının pozitif olması beklenmektedir. Taylor'a göre beklenen enflasyon oranını geriye dönük gerçekleşmiş enflasyondur. Literatürde beklenen enflasyon oranının ileriye dönük gerçekleşmiş enflasyon olduğunu öne süren çalışmalarda mevcuttur (Kesriyeli ve Yalçın, 1998:2).

Taylor kuralına getirilen eleştirilerin başında kuralda reel faizlerin negatif olmayacağına olması, stok ve akım değişken ayrımı olmaması, enflasyon oranının hesaplamasında tüketici fiyat endeksinin baz alınmasına rağmen çekirdek enflasyona yer verilmemesi gelmektedir (Erarslan ve Bayraktar, 2012: 40).

Bernanke (2010)'a göre bu dönemde ekonomik şartlar genişlemeci politika önermesine rağmen FED makul düzeyden daha çok fazla genişletici politika uygulamıştır.

FED'in bu dönemde uyguladığı politikanın sonucu olarak likidite bollaşmış, Amerika'da hane halkı borçlanmaları, konut fiyatları artmış ve varlık balonlarının oluşmasına neden olmuştur.

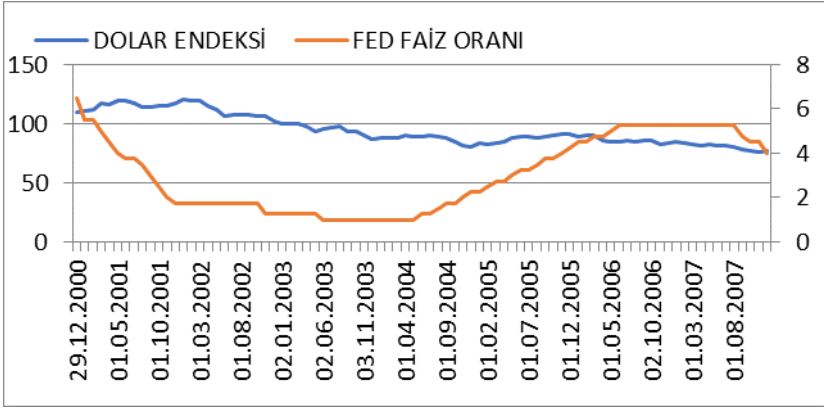
Şekil 1: ABD'de Hane Halkının Borçlanması ve Konut Kredileri

Kaynak: Sönmez, 2009: 26

Dolar endeksi, Amerikan dolarının diğer para birimleri karşısındaki değerini ölçen bir endekstir. Endekste altı önemli para biriminin dolar karşısındaki değeri gösterilir. Artan likidite ve faiz oranlarının düşmesi ile birlikte dolar endeksi de düşmüştür.

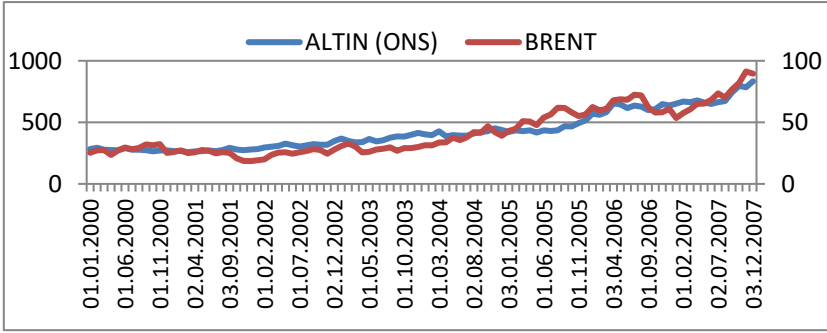
Grafik 1: dolar Endeksi ve Fed Faiz Oranı

Kaynak: Federal Reserve ve Matrixweb

Bu dönemde altın, petrol gibi değerli emtialar artan likiditen payını almış ve yükselmiştir.

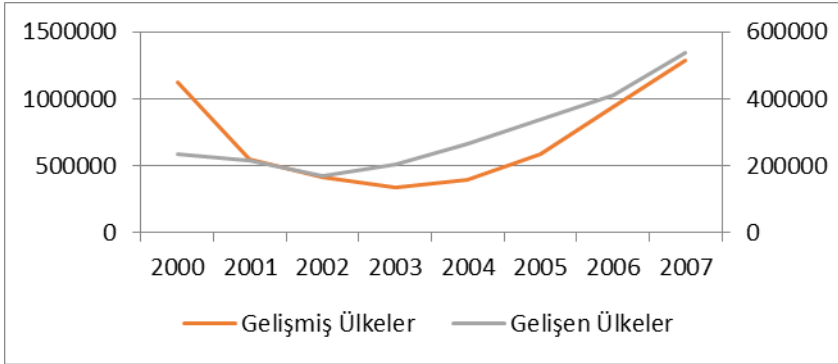
Grafik 2: Altın ve Petrol Fiyatları (2000-2007)

Kaynak: Matrixweb ve İndexmundi

Grafik 2'ye göre 2000 yılında onsu 300 dolar olan altın 2007 sonunda 800 dolara, petrol ise 20 dolardan 90 dolara çıkmıştır.

Grafik 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kaynak: Unctadstat

Bu dönemde hem gelişen hem de gelişmiş ülkelerde sermaye akışları artmıştır. Grafik 3'te görüldüğü gibi 2002 yılından sonra doğrudan yabancı yatırımlar artmıştır. Özellikle sermaye ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkeler bu likiditeden faydalanmak istemişlerdir.

Türkiye de bu bol likidite ortamından faydalanmıştır. Her ne kadar Türkiye bu dönemde ağır bir ekonomik kriz geçirse de kriz dönemi sonrası ekonomik iyileşme görülmüştür. Türkiye ekonomisinin gelişmesinde tek etken FED olmamakla birlikte FED politikalarından etkilendiği de bir gerçektir. Özellikle bu etki finansal piyasalarda daha fazla görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye Ekonomisine Ait Çeşitli Göstergeler

YILLAR	GSYH*	TÜFE	CARİ DENGE**	İÇ BORÇ**	DIŞ BORÇ**
2000	166.658	39,0	-9.920	58.395	43.636
2001	240.224	68,5	3.760	99.720	45.513
2002	350.476	29,7	-626	99.526	61.623
2003	454.781	18,4	-7.554	167.262	68.583
2004	559.033	9,4	-14.198	167.262	64.714
2005	648.932	7,7	-20.980	182.428	64.643
2006	758.391	9,7	-31.168	178.906	66.576
2007	843.178	8,4	-36.949	219.207	67.120

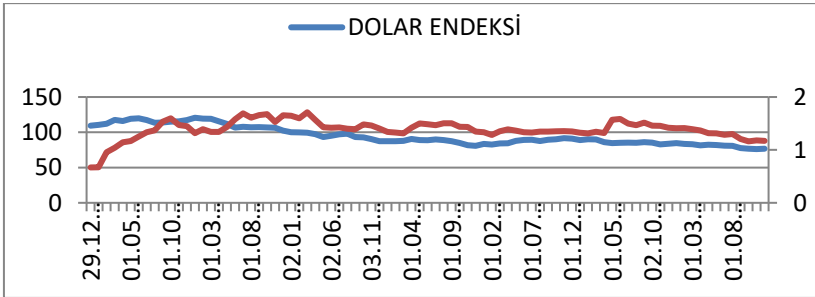
1998 fiyatlarıyla Milyon TL, ** Milyon dolar

Kaynak: BÜMKO

2000-2007 dönemi reel göstergeler incelendiğinde GSYH'nın , cari açığın, iç ve dış borcun arttığı ve TÜFE'nin düştüğü bir dönem olduğu gözlemlenmiştir. Bu dönemde cari açığın artması ve yüksek seviyelere ulaşması Türkiye'nin dış finansmana ihtiyaç duyduğunun önemli göstergelerindendir.

Aynı dönem için finansal büyüklükler incelendiğinde genel olarak Amerikan verilerine benzer sonuçlar gözlenmektedir. Amerika dolarının küresel değeri Türk lirasının Amerikan doları karşısındaki değerinden meydana gelen değişimlerden etkilenmektedir.

Grafik 4: dolar Endeksi ve Usdtry (2000-2007)

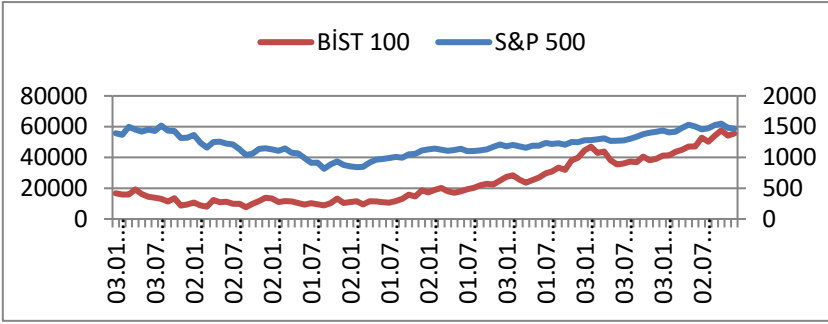

Kaynak: Matrixweb

Türk lirasının Amerikan dolarına karşı değeri Şubat 2001 krizinde artmış diğer dönemler ise dolar endeksine paralel hareket etmiştir.

Benzer durum borsalar için de dikkat çekicidir.

Grafik 5: Amerika ve Türkiye Borsa Endeksleri

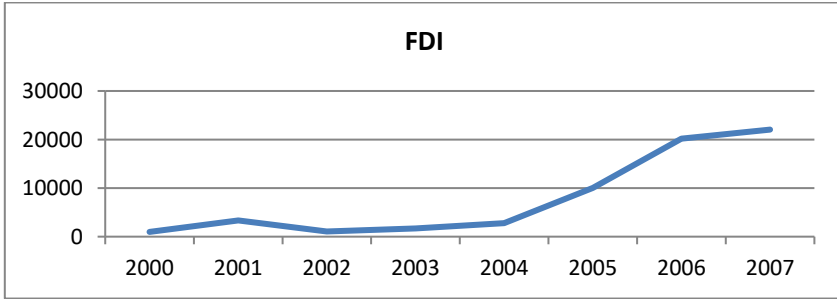

Kaynak: Watrixweb

FED in 2002 yılında faizleri 1 seviyesine kadar düşürmesi Hem Amerikan borsalarında hem de Türkiye borsalarında benzer yükseliş hareketinin görülmesinde etkili olmuştur.

Yine bu dönemde Türkiye'ye olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları artış göstermiştir.

Grafik 6: Doğrudan Yabancı Yatımlar-Türkiye

Kaynak: Unctadstat

Bu dönemde Türkiye ye yapılan doğrudan yabancı sermaye 2000 yılından 2007 yılına kadar yaklaşık 22 kat artmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de likidite bolluğundan hem reel hem de finansal sektör anlamında faydalanmıştır.

3. FED Kararları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri 2008-2015 dönemi.

Küresel finans krizini de kapsayan bu dönemde FED önceki dönemlere göre daha fazla aktif olmuş ve geleneksel olmayan para politikaları uygulamıştır.

Finansal krize kadar merkez bankaları daha çok fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını ve diğer geleneksel para politikası araçlarını kullanıyorlardı. Finansal krizle birlikte fiyat istikrarının finansal istikrarı temin

etmediği anlaşıldı. Dolayısıyla merkez bankaları fiyat istikrarı hedefinin yanında finansal istikrarı da hedefleri arasına aldılar. (Tokucu, 2012)

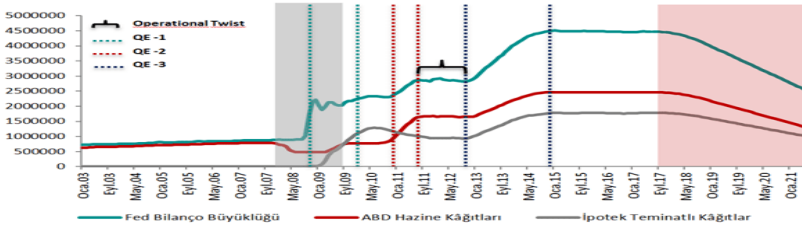
Bu dönemde küresel krizin ortaya çıkışıyla FED faiz oranlarını 2008 Aralık ayında 0-0,25 bandına çekmiş ve 2015 aralık ayına kadar değiştirmemiştir.

Bu dönemi diğer dönemlerden ayıran en önemli özellik FED'in parasal genişleme programı uygulamasıdır. FED bu uygulama ile aşırı likidite sağlamıştır.

Parasal genişleme, merkez bankalarının para politika araçlarından biri olan açık piyasa işleminin aşırı miktarda uygulanmasıdır. Parasal genişleme programını dünyada ilk kez uygulayan FED, likidite bolluğu ile ekonomiyi genişletmeyi amaçlamıştır. Bu yolla piyasada likiditeyi artırarak ekonomiyi canlandırmayı amaçlamıştır. FED, faiz oranlarını 0-0,25 bandına çekerek bankaların kredi musluklarını açmalarını diğer taraftan parasal genişleme programı ile ekonomik aktiviteyi artırmayı hedeflemiştir. (Eğilmez;2012)

Fed'in bilançosu 2008 yılında yaklaşık 900 milyar USD iken, bugün 4,5 trilyon USD seviyelerine ulaşmıştır.

Grafik 7: Fed Bilanço Büyüklüğü

Kaynak: Gürcan, 2017

Fed, 2008 Aralık-2010 Temmuz döneminde hayata geçirdiği 1.Parasal Genişleme ile bankalardan 800 milyar USD tutarında Hazine kâğıdı ve Mortgage'e dayalı türev ürünlerini satın almış ve karşılığında likidite sağlamıştır. Birinci parasal genişleme programı toplamda 1.75 Trilyon dolarlık büyüklüğüne ulaşmıştır (Bario ve Zabai, 2016: 9).

1.Parasal genişleme programı hedefine ulaşamayan FED, 2010 Kasım'ında 2.Parasal genişleme programını uygulamaya koymuştur. Bu program ilkinde göre daha başarılı olmuştur. Bu programda kısa vadeli hazine kağıtlarından ziyade uzun vadeli hazine kağıtlarının kullanılması programın başarısında etkili olmuştur (Gürcan, 2017).

2011 Eylülde FED, Operation Twist diye adlandırılan ve toplamda 400 milyar USD tutarında yeni bir genişleme programı uygulamıştır (Belke vd., 2017:

2) Operation Twist, yeni bir uygulama değildir. Fed ilk defa 1961 de kısa vadeli Hazine kâğıtlarını, uzun vadeli hazine kağıtları ile değiştirmiştir. 1961 de uygulanan program ile 2011 de uygulanan program da etkin sonuçlar vermiştir (Bario ve Zabai, 2016: 9).

Operation Twist'den bir yıl sonra FED 3.Parasal genişleme programını hayata geçirdi. Bu programda Fed, operation twist kapsamında aylık 40 milyar USD tutarında Mortgage'a dayalı türev ürünleri almaya devam ederken her ay 85 milyar USD tutarında da Hazine kâğıdı alacağını ilan etti.

3.parsal genişlemenin diğerler programlardan farkı;

1-FED in 2015 yılına kadar faizlerin 0-0,25 seviyesinde tutacağını doğrudan açıkladı,

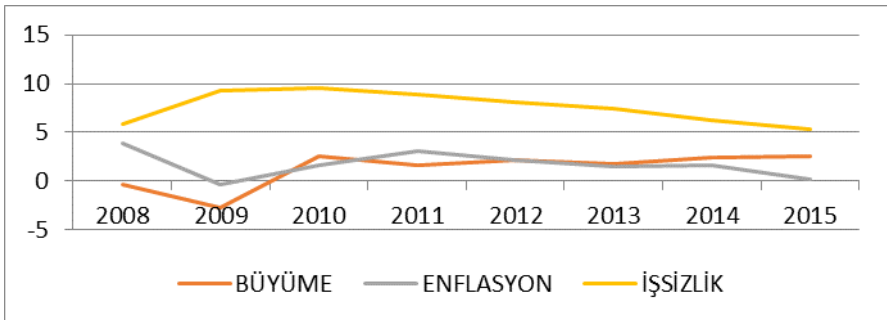
2-Ekonomide tam istihdam hedeflerine ulaşıncaya kadar likidite bolluğunun artarak devam edeceğini açıkladı,

3-Kesinlikle bir resesyona izin verilmeyeceğini ve gerekirse genişlemenin miktarı ve süresinin uzayacağını belirtti (Gürcan, 2017)

4.Parasal genişleme programı devam ederken FED, 2013 Ocak ta 4. Parasal genişleme programını açıkladı. Bu programda Fed, programın süresini işsizlik oranının % 6.5 seviyesinden daha az seviyeye, enflasyonun ise 2.5 seviyesine ulaşıncaya kadar programının devam edeceği açıkladı. QE4 programını açıklarken bu uygulamayı iki koşuldan birisinin gerçekleşmesine kadar sürdüreceğini ilan etti (Eğilmez, 2012).

Parasal genişleme programı ile FED hedeflediği büyüme ve istihdama ulaşmıştır. Ancak 2015 yılı sonu itibariyle enflasyon hedeflerinden oldukça uzakta görülmektedir.

Grafik 8: Amerikan Ekonomisine Ait Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik Verileri

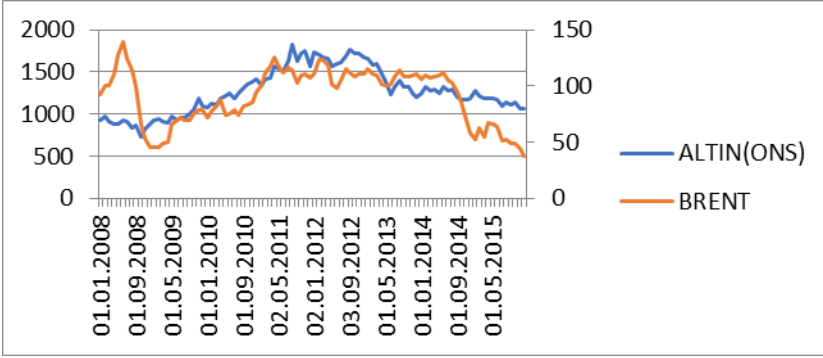

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Various Issues

Fed parasal genişleme programları ile yeniden büyüme trendini yakalamış ve işsizlik oranlarını hedeflediği seviyenin de altına çekmeyi başarmıştır.

Parasal genişlemenin etkisi ile altın ve petrol de artmıştır. Esasında parasal genişleme piyasa dinamiklerini bozmuştur. Altın, petrol, borsa gibi değişkenler reel ekonomik gidişattan daha ziyade FED politikaları ile şekillenmeye başlamıştır. Bu durum Mayıs 2013 de FED başkanı Ben Bernanke nin parasal genişlemeyi azaltacağını duyurması ile daha fazla belirgin hale gelmiştir.

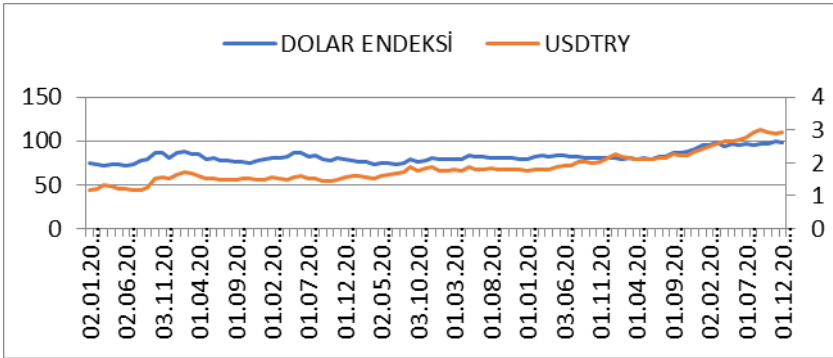
Grafik 9: Altın ve Petrol Fiyatları (2008-2015)

Kaynak: Matrixweb

Likiditenin azalacağı beklentisi ile altın ve petrol fiyatları, hızla değer kayıplarına uğramıştır.

Grafik 10: dolar endeksi ve Usdtry (2008-2015)

Kaynak: Matrixweb

Türkiye ekonomisi de bu dönemde FED politikaların etkilenmiştir. Parasal genişleme ile artan likiditeden Türkiye de faydalanmıştır.

Tablo 3: Türkiye Ekonomisine ait çeşitli Büyüklükler

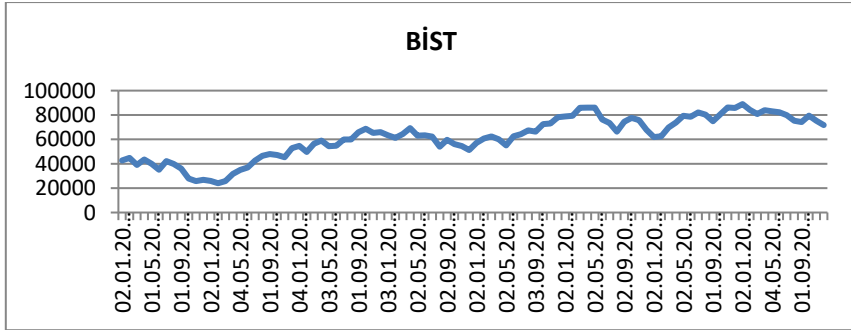
YILLAR	BÜYÜME	TÜFE	CARİ DENGE*	İÇ BORÇ*	DIŞ BORÇ*
2008	0,8	10,1	-39.425	181.728	69.757
2009	-4,7	6,5	-11.358	219.170	74.054
2010	8,5	6,4	-44.616	228.228	78.074
2011	11,1	10,5	-74.402	193.432	78.831
2012	4,8	6,2	-47.962	216.842	82.104
2013	8,5	7,4	-63.621	188.824	85.829
2014	5,2	8,2	-43.597	178.813	85.328
2015	6,1	8,8	-32.118	151.370	81.896
Ortalama	5,0	8,0	-44.637,4	194.800,9	79.484,1

Kaynak: BUMKO

*Milyon dolar

Bu dönemde Türkiye ekonomisi ivme kazanmıştır. Ortalama büyüme % 5 olmuştur. Ancak 2013 yılından itibaren büyüme hızının düştüğü ve buna bağlı olarak cari açık miktarının da azaldığı gözlemlenmektedir. Tüfe ortalama % 8 artmıştır. İç borç ve dış borç yine bu dönemde artış göstermiştir.

Grafik 11: Türkiye Borsa Endeksi

Kaynak: Matrixweb

Türkiye borsa endeksi de küresel krizinden sonra Mayıs 2013'e kadar yükselmiştir. Mayıs 2013'te tarihinin en yüksek seviyesini görmüş ve bu tarihten sonra yaklaşık % 50 oranında değer kaybına uğramıştır.

4.SONUÇ

Küreselleşme ile ülkeler arasındaki ekonomik sınırlar kalmıştır. Bir ülkede ortaya çıkan ekonomik durum diğer ülkeleri de etkiler hale gelmiştir. 2000-2015

döneminde FED in uyguladığı para politikaları sonucunda FED kararlarından bütün ekonomiler etkilenmiştir. FED özellikle 2008 krizinden sonra geleneksel olmayan para politikalarını uygulamaya koymuş ve likidite dünyada bollaşmıştır. Bol likidite döneminde Türkiye de de ekonomik aktivite hızlanmıştır. Özellikle bu likiditeye bağlı olarak gelişen ekonomiler FED in likiditeyi kısma planlarını açıklamasıyla birlikte kırılma hale gelmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Belke A., Gros D., Osowski T., The Effectiveness of the Fed's Quantitative Easing Policy: New Evidence Based On International Interest Rate Differentials, *Journal of International Money And Finance*
- Berkanke, Ben S. (2010), Monetary Policy and the Housing Bubble, <http://www.iepecdg.com.br/uploads/artigos/100301abernanke.pdf>, January-2010.
- Borio C., Zabai A. (2016), Unconventional Monetary Policies: A Re-Appraisal. BIS Working Paper No. 570
- Erarslan C., Bayraktar Y. (2012), Konut Balonlarının Oluşumunda FED'in Rolü ve Küresel Krizden Çıkartılacak Bazı Dersler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
- Federal Reserve, https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket_archive.htm, Erişim Tarihi: 10.10.2017
- IMF (2017). *World Economic Outlook*.
- Kaya Z., Tokucu E. (2014), Son Finansal Kriz Öncesi ve Sonrası Para Politikalarında Gelişmeler ve Merkez Bankalarının Değişen Rolü, *International Conference On Eurasian Economies*
- Kesriyeli M., Yalçın C. (1998), Taylor Kuralı ve Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Not, TCMB Tartışma Tebliği No:9802
- Sönmez, M. (2009). *100 Soruda Küresel Kriz ve Türkiye*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Taylor, J. (1993), "Discretion versus Policy Rules in Practice" *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 38, (December), 195-214.
- Tokucu E. (2012), Financial Stability and Central Banks: Can Central Banks Secure Financial Stability, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*
- <http://www.bumko.gov.tr/>
- <http://www.erolgurcan.com/>
- <http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=crude-oil&months=360>
- <http://www.mahfiegilmez.com/>
- <http://www.matriks.web.tr/>
- <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

3. Bölüm

Olağanüstü Dönemlerde Uygulanan Ek Vergiler: Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulamaları

Oğuzhan DANIŞ¹

Giriş

Vergi kavramı devletlerin egemenlik gücüne dayanarak vatandaşlarından aldıkları pay olarak tanımlanabilmekte olup esas itibariyle toplumsal örgütlenmenin başlamasıyla ortaya çıkmıştır (Öz, 2004). Devlet kavramından daha önce ortaya çıkan vergi başlangıçta gönüllülük esasına dayanmaktadır. (Doğan & Coşkun, 2022). Devlet ve devlet altı topluluklarla beraber vergi, iktidarın egemenliğine ait bir araç olarak kendini göstermiş olup halk ile iktidar arasındaki bağlantının omurgasını oluşturmuştur (Bekci et al., 2021).

Antik çağlarda hüküm süren hükümdarlıklarda, kral “tanrı” olarak kabul edildiğinden kral adına ödenen vergiler aynı zamanda dini bir anlam da ifade etmeleri nedeniyle, vergiler gönüllü olarak ödenmektedir (Yolal, 2017). Hükümdarlığın dini sembollerden arındırılmasıyla beraber vergi, iktidar sahiplerinin egemenlik gücü karşılığında ödenmeye başlanmıştır.

Vergiler genellikle iktidar sahiplerinin mülk gelirlerinden oluşmaktadır (Öz, 2004). Ancak devlet kavramının genişlemesi ve kamu otoritesine yüklenen sorumluluklarının artmasıyla beraber mülk gelirlerinin oluşturduğu vergiler yetersiz kalmaya başlamış özellikle savaş ve benzeri olağanüstü durumlar nedeniyle artan giderler mülk gelirleri harici ek vergilerin doğmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye’de olağanüstü durumlarda düzenlenen ek vergi uygulamalarından biri olan Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi incelenmiş olup son 25 (yirmi beş) yıllık dönemde uygulanan Ek Motorlu Taşıtlar Vergilerinin gerekçeleri ile Anayasa Mahkemesinin bu kanunlar hakkında vermiş olduğu kararlar incelenmiştir.

Olağanüstü Durumlarda Ek Vergilendirme

Tarih boyunca devletler, farklı isimlerle vatandaşlarından vergi toplamışlardır (Bekci et al., 2021). Vergiler, genellikle devlet harcamalarının karşılanması gibi

¹ Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Sorgun Meslek Yüksek Okulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, OrcID: 0000-0001-6548-9490, oguzhan.danis@bozok.edu.tr

belirli bir amaçla toplanmış olup özellikle savaş ve doğal afetlerin yaşandığı dönemlerde ek vergiler vasıtasıyla artan kamu harcamaları karşılanmaya çalışılmıştır (Doğan & Coşkun, 2022).

Ünsal (2016) çalışmasında devletlerin olağanüstü durumlarda koydukları ek vergilerin zamanla kalıcı hale geldiklerini belirtmiş olup bu durumu sıçrama teziyle açıklamıştır. Buna göre olağanüstü durumlarda ortaya çıkan kamu finansman açığını kapatmak için konulan ek vergiler vatandaşlardan daha az tepki çekmekte olup bu nedenle olağanüstü durumlarda ek vergilere birincil kaynak olarak başvurulmaktadır. Ayrıca Ünsal (2016) olağanüstü durumlarda salınan ek vergilere vatandaşların gönüllü uyum sağlamaları nedeniyle bu vergilerin olağanüstü durum sona erdikten sonrada devam ettiğini belirtmiştir.

Olağanüstü durumlarda alınan vergilere örnek olarak Osmanlı Devleti'nde uygulanan "Avarız Vergisi" gösterilebilir (Yılmaz, 2019). Bu vergi olağanüstü dönemlerde ortaya çıkan kamu harcamalarının vatandaşlara dağıtımına esasına dayanmaktadır. Osmanlı Devletinden önce Anadolu Beyliklerinde de alınan "Avarız Vergisi'nin ne zaman uygulanmaya başlandığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır (Kazıcı, 2003). Tarihi kaynaklarda II. Beyazıd zamanında bu verginin alındı görülmüştür (Yılmaz, 2019).

Türkiye'de alınan olağanüstü vergilere örnek olarak 30 Kasım 1931 tarihli 1890 sayılı kanunla yürürlüğe konulan İktisadi Buhran Vergisi gösterilebilir. Bu vergi 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen ekonomik buhran nedeniyle bozulan mali yapıyı korumak amacıyla geçici süreliğine çıkartılmıştır (Yeşilyurt, 2021). Kanun geçici bir vergi olup, büyük buhranın etkileri sona ermesiyle sonlanacağı bildirilmesine rağmen, uygulamadaki başarı nedeniyle 1951 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Saraçoğlu, 2009).

Türkiye her ne kadar İkinci Dünya Savaşına katılmamış olsa da çevresinde yaşanan savaşın getirdiği ekonomik durgunluk ile savunma harcamalarda yaşanan artış nedeniyle ek vergiler yürürlüğe konulmuştur. Savaş döneminde Milli Koruma Kanunu çıkartılmış, bu kanun ile hükümete geniş yetkiler verilmiş olup kamu maliyesini güçlendirmek ve savaş hazırlıklarını finanse edebilmek amacıyla Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Ayni Muamele Vergisi gibi çeşitli ek vergiler düzenlenmiştir (Erul Dayıoğlu & Buz, 2019).

Ayrıca, yıkıcı etkiye sahip doğal afetler nedeniyle farklı zamanlarda ek vergi uygulamalarına gidilmiş olup 1999 depremleri nedeniyle uygulanan vergiler buna örnek olarak gösterilebilir. Bu kapsamda 4481 sayılı kanunla ek gelir vergisi, ek kurumlar vergisi, ek motorlu taşıtlar vergisi, ek emlak vergisi tahsis edildiği gibi özel iletişim vergisi ile özel işlem vergisi adında yeni vergiler ihdas edilmiştir (Hayrullahoğlu, 2022).

Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulamaları

Türkiye’de son 25 yıl içerisinde 3 (farklı) farklı Ek Motorlu Taşıtlar Vergisine ait yasal düzenleme hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemelerin iki tanesi doğal afetler nedeniyle ortaya çıkan finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla düzenlenmiş olup diğeri bütçe hedeflerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla düzenlenmiştir. Yapılan bu düzenlemeler ait bilgiler Tablo-1’de gösterilmiştir

Tablo – 1: Ek MTV Uygulamalarına Ait Kanunlar

Kabul Tarihi	Kanun Numarası	Kanun Adı
26.11.1999	4481	17.8.1999 ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
03.04.2003	4837	Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun
14.07.2023	7456	6/2/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Tablo-1’de gösterilen kanunların tamamı için Anayasa Mahkemesine ilgili düzenlemenin iptali istemiyle başvurulmuş olup çalışmanın izleyen bölümlerinde anılan kanunların hem genel hem de ilgili maddeye ait gerekçeleri, madde metinleri ve bu kanun maddelerine ait Anayasa Mahkemesi kararları incelenmiştir.

4481 Sayılı Kanun ile Düzenlenen Ek MTV Uygulaması

1999 yılında kabul edilen 4481 sayılı Kanun, 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan depremin ekonomik kayıplarının giderilmesi amacıyla dönemin başbakanlığınca hazırlanmış olup 24.08.1999 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştur. Kanunun genel gerekçesinde 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan depremlerin büyük boyutta can ve mal kaybına yol açtığı ve bu nedenle kamu finansman ihtiyacının ortaya çıktığı belirtilmiş olup, bu kanunla kamunun ihtiyacı olan finansmanın sağlanması amaçlanmıştır (TBMM, 1999/a). Kanun gerekçesinde özellikle depremin etkilediği Marmara Bölgesinin, devlet gelirlerinin %15’inin tahsil edildiği bölge olduğu vurgulanmış olup, ihtiyaç duyulan kaynağın en sağlıklı şekilde ek vergiler ile karşılanabileceğinin altı çizilmiştir.

Kanun 18 maddeden oluşmakta olup son iki maddesi yürürlük ve yürütme maddeleridir. Kanunun Ek MTV uygulamasını düzenleyen 7. (yedinci) maddesine göre sicilde kayıtlı motorlu taşıtlara, 1999 yılında tahakkuk eden motorlu taşıtlar vergisi tutarındaki ek MTV tutarı, bir defaya mahsus olmak üzere tahakkuk ettirilecektir. Tahakkuk eden bu vergi tutarı Kasım/1999 ve Mart/2000 aylarında olmak üzere iki taksit şeklinde ödenecektir (RG, 1999).

Kanunun 3. Maddesi Ek Motorlu Taşıtlar Vergisinden muafiyet şartlarını belirlemiş olup, Ek MTV'den muaf tutulanlar şunlardır:

- 17.08.1999 veya 12.11.1999 tarihleri itibariyle Kocaeli, Sakarya, Yalova ve Bolu illerinin merkez ve ilçelerinde kayıt ve tescil edilmiş motorlu taşıtlar
- Deprem nedeniyle hasara uğrayan taşıtlar
- Depremde eşini veya birinci derece kan hısımlarından birini kaybedenlerin taşıtları
- Depremde varlıklarının en az %10'unu kaybedenlerin taşıtları
- Yolcu ve yük taşıma faaliyetinde bulunanların taşımacılık faaliyetinde kullandıkları taşıtlar ek motorlu taşıtlar

Maliye Bakanlığınca hazırlanan ve Başbakanlık tarafından meclise sunulan kanun tasarısı Plan ve Bütçe komisyonunda görüşülmüş olup, 25.08.1999 tarih ve 159 sayılı komisyon raporu düzenlenmiştir.

Komisyonunda öncelikle kanun tasarısının geneli üzerine görüşmeler yapılmıştır. Genele ilişkin görüşmelerde deprem felaketinin yol açtığı finansman ihtiyacının vergi dışı gelirlerle karşılanmasının daha doğru olacağı belirtilmiş olup ayrıca tasarının meclise geliş zamanı eleştirilmiştir. Bu bağlamda ek vergileri düzenleyen tasarının daha uygun zamana ertelenmesi gerektiği görüşü ileri sürülmüş olup zamanlamada yapılan bu hatanın deprem nedeniyle yapılacak yardım ve bağışları olumsuz yönde etkileyerek sivil inisiyatifi azaltacağı rapor edilmiştir (TBMM, 1999/b).

Kanun tasarısı 24 – 25 Kasım 1999 tarihlerinde TBMM'de görüşülmüştür. Ek Motorlu Taşıtlar Vergisine ait düzenlemelerin yer aldığı 7. Maddeye ilişkin görüşmeler 25.11.1999 tarihli 25. Birleşimin 5. Oturumunda yapılmıştır. Dönemin Maliye Bakanı tarafından Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi uygulamasıyla yaklaşık 85 trilyon Türk Lirası tutarında ek kaynak beklendiğini belirtmiştir (TBMM, 1999/c). Kanun tasarısı 26.11.1999 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan oylama ile kabul edilerek kanunlaşmıştır.

Ek Motorlu Taşıtlar Vergisinin düzenlendiği 4481 sayılı kanunu iptali istemiyle dönemin ana muhalefet partisince Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmıştır. Başvuruda kanunun ek MTV düzenlemesini düzenleyen 7.

Maddesine dahil olmak üzere bazı maddelerin T.C. Anayasasının 2. ve 73. Maddelerine aykırılığı iddiasıyla iptali istenmiştir (AYM, 2001).

İptal isteminin dayanağını oluşturan Anayasanın Vergi Ödevi başlıklı 73. Maddesi, vergilendirmenin temel ilkelerini belirlemiş olup anılan maddenin kanunun yayımlandığı ve Anayasa Mahkemesinin karar verdiği tarihteki hali aşağıdaki gibidir.

“Vergi Ödevi

Madde73.

Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.”

Anayasa Mahkemesinin 4481 sayılı kanunun iptal istemine ait 2001/63 sayılı kararı 29.03.2001 tarihli resmî gazetede yayımlanmış olup mahkeme iptal talebinin reddine oy çokluğuyla karar vermiştir. (AYM, E.1999/51, K.2001/63, 28/03/2001). Mahkeme kararında deprem nedeniyle oluşan ekonomik kaybın giderilmesinin zorunlu kıldığı ek vergi uygulamalarında kamu yararı gözetildiğini belirtmiştir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi, doğal afet gibi zorunlu durumunda yapılan ek vergi uygulamasında, yüksek kamu yararı vurgulanarak düzenlemenin iptali istemiyle açılan davanın reddine karar vermiştir (AYM, 2001).

Ancak Anayasa Mahkemesi üyelerinin bir bölümü Ek MTV düzenlenmesinin yer aldığı 7. Maddenin iptaline ait istemin reddine ait karara katılmamışlardır. Bu üyeler özellikle kanunun yayın tarihi itibarıyla sicile kayıtlı motorlu taşıtlar üzerine ek verginin tahakkuk ettirilmesi sonucunda, kanunun yayın tarihi ile yıl sonuna kadar sicile kaydedilecek araçlardan bu verginin alınamayacak olduğu belirterek bu durumun vergilendirmede eşitsizlik yarattığını öne sürerek karşı oy kullanmışlardır (AYM, 2001).

Özetle 1999 depremleri nedeniyle ortaya çıkan finansman ihtiyacı nedeniyle düzenlenen Ek Motorlu Taşıtlar Vergisine ait düzenleme olağanüstü durumlar

altında yapılması nedeniyle Anayasa Mahkemesince anayasaya uygun bulunmuştur.

4837 Sayılı Kanun ile Düzenlenen Ek MTV Uygulaması

Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi hakkında yapılan diğer bir düzenleme ise 4837 Sayılı Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanunu ile yapılmıştır. İlgili kanuna ait tasarı 17.03.2003 tarihinde Başbakanlık tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştur.

Kanun tasarının genel gerekçesinde 2003 bütçe hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla gelir arttırıcı ek tedbir olarak Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi uygulamasının düzenlendiği belirtilmiştir (TBMM, 2003/a). Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan kanun taslağında, konulması teklif edilen ek vergilerin (MTV ve Emlak Vergisi) servet üzerinden alınıyor olması nedeniyle vergi yükünün adil şekilde dağılımının sağlanacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye’de dolaylı vergilerin oranının arttığı, ek vergiler ile dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı arttırılarak dolaylı-dolaysız vergi dağılımının iyileşmesinin sağlanacağı belirtilmiştir.

Kanun 6 (altı) maddeden oluşmakta olup son iki maddesi yürürlük ve yürütme maddeleridir. Ek Motorlu Taşıtlar Vergisine (MTV) ait düzenlemeler kanunun 1. (birinci) maddesinde yer almakta olup ilgili maddeye göre sicilde kayıtlı motorlu taşıtlara, 2003 yılında tahakkuk eden motorlu taşıtlar vergisi tutarındaki ek MTV tutarı, bir defaya mahsus olmak üzere tahakkuk ettirilecektir. Tahakkuk eden bu vergi tutarı Mayıs/2003 ve Ekim/2003 aylarında olmak üzere iki taksit şeklinde ödenecektir (RG, 2003/a).

1999 yılında kabul edilen 4481 sayılı kanundan farklı olarak 4837 sayılı kanunda ek MTV için herhangi bir ek muafiyet ve istisna getirilmemiştir. Ancak 01.05.2003 tarihine Bingöl’de yaşanan deprem nedeniyle kanuna geçici madde eklenmiş olup, bu geçici maddeyle Bingöl iline özel bazı muafiyetler tanınmıştır. Geçici maddeye göre Ek Motorlu Taşıtlar vergisinden muaf tutulanlar şunlardır:

- Bingöl il ve ilçelerinde tescil edilmiş olan taşıtlar
- Deprem yaşandığı tarihte Bingöl ili ve ilçelerinde ikamet edenlere ait taşıtlar

Başbakanlık tarafından meclise sunulan kanun tasarısı Plan ve Bütçe komisyonunda görüşülmüş olup, 26.03.2003 tarih ve 540 sayılı komisyon raporu düzenlenmiştir. Komisyon raporuna muhalefet şehri düşülmüş olup, bu şehirlerde özellikle yolcu taşımacılığında kullanılan taşıtların Ek Motorlu Taşıtlar vergisinden muaf tutulmaması eleştirilmiştir (TBMM, 2003/b).

Kanun tasarısı 2 – 3 Nisan 2003 tarihlerinde TBMM’de görüşülmüştür. Kanunun geneline ilişkin görüşmelerde, kanun tasarısını sunan hükümet adına yapılan açıklamada 2003 yılında yapılacak yüksek borç ödemeleri nedeniyle

kamunun ek finansmana ihtiyaç duyduğu ayrıca IMF (International Monetary Fund – Uluslararası Para Fonu) ile yapılan anlaşma gereği Türkiye'nin gayri safi milli hasılatının %6,5'i kadar bütçede faiz dışı fazla verme hedefinin bulunduğu vurgulanmıştır (TBMM, 2003/c). Kanun tasarısı 03.04.2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan oylama ile kabul edilerek kanunlaşmıştır.

Dönemin ana muhalefet partisi, Ek Motorlu Taşıtlar Vergisinin düzenlendiği 4837 sayılı kanunu iptali istemiyle Anayasa Mahkemesine başvuru yapmıştır. Başvuruda kanunun ek MTV düzenlemesini düzenleyen 7. Maddesine dahil olmak üzere bazı maddelerin T.C. Anayasasının 2., 10., 11. ve 73. Maddelerine aykırılığı iddiasıyla iptali istenmiştir (AYM, 2003/a).

Anayasa Mahkemesi başvuruyu 23.07.2003 tarihinde karara bağlamış olup, karar 11.09.2003 tarihli resmî gazetede yayımlanmıştır. (AYM, E.2003/48, K.2003/76, 23/07/2003) Anayasa Mahkemesin yayımladığı gerekçeli kararda Anayasanın 73. Maddesi gereği vergi yüküne herhangi bir ayırım yapılmaksızın herkesin, mali gücüne göre katılması gerektiğini ifade edilmiş olup, Ek Motorlu Taşıtlar vergisi ile bu eşitliğin zedelendiği belirtilmiştir. Mahkeme, 2003 yılında bir kez alınan Motorlu Taşıtlar Vergisinin ikinci kez tahakkuk ettirilmesi nedeniyle vergi yükündeki adaletli dağılımın MTV mükellefleri aleyhine bozulduğunu tespit edilmiştir. Ayrıca kanunun genel gerekçesine atıf yaparak ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla ek vergi salınmasının Anayasanın 2. ve 73. maddelerine aykırı olduğu hükmüne varmıştır. Mahkeme kararında 1999 yılında uygulanan Ek Motorlu Taşıtlar Vergisinin genel gerekçesini oluşturan olağanüstü durumların kanun yayımlandığı tarihte mevcut olmadığını belirterek sadece bütçe hedeflerine ulaşılmamasının haklı bir neden sayılamayacağını belirtmiştir.

Özetle ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla salınan Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi, vergilendirmeye ilişkin temel ilkelere aykırı olduğu ve düzenlemenin olağanüstü durumlar altında yapılmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesince anayasaya uygun bulunmayarak iptal edilmiştir.

Anayasa mahkemesinin 4837 sayılı kanunun Ek Motorlu Taşıtlar Vergisini düzenleyen ilgili maddelerini 23.07.2003 tarihinde iptal etmesi üzerine 29.07.2003 tarihinde mecliste görüşülmekte olan 236 sıra sayılı kanun teklifine ek madde eklenerek “Taşıtlar Vergisi” tahsis edilmiştir (TBMM, 2003/d). Anılan kanun teklifi 4962 sayılı kanun olarak yasalaşmış olup 2003 yılında sicilde kayıtlı bulunan taşıtlardan, bir defaya mahsus olmak üzere ilgili taşıtlar için 2003 yılında belirlenmiş olan vergi tutarı kadar taşıtlar vergisi alınacağı düzenlenmiştir (RG, 2003/b).

4962 sayılı kanunun Taşıtlar Vergisini düzenleyen 21. Maddesi incelendiğinde Anayasa Mahkemesinin iptal kararı verdiği 4837 sayılı kanunla düzenlenen EK

MTV uygulamasının benzeri olduğu söylenebilir. Zaten 29.07.2003 tarihinde başlayan TBMM'nin 21. bileşiminde yapılan tartışmalarda bu durum açıkça ifade edilmiştir.

Ana muhalefet partisi, taşıt vergisinin düzenlendiği 4962 sayılı kanunun 21. Maddesinin anayasanın 2., 10., 11. ve 73. maddelerine aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine iptal istemiyle dava açmıştır (AYM, 2003/b). Mahkeme anılan kanunun 21. Maddesinin iptaline karar vermiş olup gerekçeli kararında madde gerekçesinin ekonomik nedenler ve daha önce iptal edilen Ek MTV uygulaması olduğunu belirtip bu durumun olağanüstü koşulların zorunlu kıldığı bir neden olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir (AYM, E.2003/73, K.2003/86, 07/10/2003). Ayrıca mahkeme üyelerinden biri karara ek gerekçe şerhi düşmüş olup bu şerhte Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğu, yasama organının mahkeme kararınca iptal edilen bir maddeye ilişkin tekrar yasal düzenlemeye gitmesinin Anayasanın “*Anayasa Mahkemesi Kararları*” başlıklı 153. Maddesine açıkça aykırılı olduğunu belirtmiştir.

7456 Sayılı Kanun ile Düzenlenen Ek MTV Uygulaması

Ek Motorlu Taşıtlar vergisine ait son düzenleme 7456 sayılı kanun ile yapılmıştır. 05.07.2023 tarihinde iktidar partisi milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığına sunulan kanun teklifinin genel gerekçesinde 06.02.2023 tarihli depremler nedeniyle oluşan kamu finansman ihtiyacının karşılanması için Ek MTV ihdas edilmesi istenmiştir (TBMM, 2023/a).

Kanun 31 (otuz bir) maddeden oluşmakta olup son iki maddesi yürürlük ve yürütme maddeleridir. Ayrıca kanunda iki adet geçici madde yer almaktadır. Ek Motorlu Taşıtlar Vergisine (MTV) ait düzenlemeler kanunun 1. (birinci) maddesinde yer almakta olup anılan maddeye göre sicilde kayıtlı motorlu taşıtlar ile 31.12.2023 tarihine kadar sicile kaydedilecek taşıtlara, 2023 yılında tahakkuk eden motorlu taşıtlar vergisi tutarındaki ek MTV tutarı, bir defaya mahsus olmak üzere tahakkuk ettirilecektir. Tahakkuk eden bu vergi tutarı Ağustos/2023 ve Kasım/2023 aylarında olmak üzere iki taksit şeklinde ödenecektir (RG, 2023).

1999 yılında yapılan düzenlemeye paralel olarak 7456 sayılı kanunda da depremden etkilenen ve olağanüstü hal ilan edilen il ve ilçelerde yer almakla birlikte aşağıdaki şartları taşıyan taşıtlar, ek MTV uygulamasından muaf tutulmuşlardır.

- Deprem tarihi itibarıyla depremden etkilenen il ve ilçelere kayıtlı ve tescilli taşıtlar
- Deprem nedeniyle yıkılan veya ağır ya da orta hasarlı hale gelen binaların maliklerine ait taşıtlar
- Depremlerde ağır hasar göyerek kullanılamaz duruma gelen taşıtlar

- Deprem nedeniyle eşini veya birinci derece kan hısımlarından birini (anne, baba, çocuk) kaybeden mükelleflere ait taşıtlar

Meclise sunulan kanun teklifi Plan ve Bütçe komisyonunda görüşülmüş olup, 07.07.2023 tarih ve 33 sayılı komisyon raporu düzenlenmiştir. Raporda, ek motorlu taşıtlar vergisinin sadece deprem gerekçe gösterilerek uygulanamayacağı belirtilmiş olup, özellikle ek MTV'nin 2023 yılının başından itibaren uygulanacak olması nedeniyle vergilerin geriye yürümeyeceği kurallını ihlal ettiği vurgulanmıştır (TBMM, 2023/b). Kanun teklifi 12 – 13 Temmuz 2023 tarihlerinde TBMM'de görüşülmüş ve 15.07.2023 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan oylama ile kabul edilerek kanunlaşmıştır.

Ek Motorlu Taşıtlar Vergisinin düzenlendiği 7456 sayılı kanunun 1. maddesinin iptali istemiyle ana muhalefet partisi, Anayasa Mahkemesine başvuru yapmıştır. Başvuruda anılan maddenin T.C. Anayasasının 2., 5., 6., 10., 13., 35., 73., 90., 123., 127. ve 153. maddelerine aykırılığı iddiasıyla iptali istenmiştir. Başvuru dilekçesinde 7456 sayılı kanunla salınan Ek Motorlu Taşıtlar Vergisinin Anayasanın mali gücüne göre vergilendirme ilkesi ile vergilerin geriye yürütülmemesi ilkesine aykırı olması nedeniyle iptali talep edilmiştir (AYM, 2023).

Anayasa Mahkemesi 2023/160 sayılı kararında, 6 Şubat 2023 tarihli depremler nedeniyle oluşan finansman ihtiyacına katkı sağlanması amacıyla bir defalığına ek MTV ödenmesinin, **meşru amaca ulaşma bakımından elverişli** olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda mahkeme vergilendirmenin devletin takdir yetkisinin en geniş olduğu alanlardan biri olduğunu belirterek, olağanüstü durumlarda vergilendirme konusunda yasama organının takdir yetkisinin daha geniş olduğunu kabul etmiştir. Bu doğrultuda mahkeme yapılan iptal başvurusunu oy birliğiyle reddetmiştir. (AYM, E.2023/131, K.2023/160, 28/09/2023) Mahkeme bu kararını verirken 1999 depremleri nedeniyle düzenlenen Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi düzenlemesine atıf yapmıştır.

Sonuç ve Tartışmalar

Kamu harcamalarının en büyük finansman kaynağı olan vergiler anayasamızın 73. Maddesi gereği kanunla konulur, değiştirilir ve kaldırılır. Ayrıca genel ilke olarak vergilendirmeye ait ek yükümlülüklerin geriye yürütülemez. Ancak olağanüstü durumlarda ortaya çıkan finansman ihtiyaçları nedeniyle hükümetler ek vergiler ihdas etmekte ve genellikle yürürlüğe konan ek vergilerde geriye yürümeyeceği kuralı ihlal edilmektedir.

Anayasa Mahkemesi ek vergilendirmeye ait verdiği kararlarda, ek vergilendirme ihtiyacının nedenine odaklanmış olup olağanüstü durumlar nedeniyle konulan ek vergilerde anayasaya aykırılık iddiasını reddetmiştir.

Mahkeme olağanüstü durumlarda yasama organının vergilendirme konusundaki takdir yetkisinin normal dönemlere göre daha geniş olduğunu kabul etmiştir. Ancak sadece ekonomik nedenlerle konulan ek vergilerin ise olağanüstü şartların zorunlu kıldığı bir durum olmadığı belirterek, bu düzenlemelerin anayasaya aykırı olduklarına hükmetmiştir.

Doğal afetler gibi yaşanan olağanüstü durumlarda hükümetler artan kamu harcamalarının finansmanı için vergi gelirlerini arttırıcı çalışmalar yaparken, bir taraftan da ortaya çıkan olağanüstü durumdan etkilenen vatandaşları vergisel ödevlerini ertelemekte ve/veya hafifletmektedir. 06 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremlere nedeniyle ilan edilen olağanüstü hâl ve bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan mücbir sebep hali, bu bölgede yaşayan mükelleflerin vergisel ödevlerini yerine getirmelerine kolaylık sağlamıştır.

Diğer bir taraftan olağanüstü durumlarda yürürlüğe konulan ek vergilerde, vergilerin toplanma amaçlarıyla harcama alanları sıklıkla eleştirilmiştir. Genel bütçe yaklaşımında devletin tek bir bütçesinin olması nedeniyle olağanüstü durumlarda konulan ek vergilerden sağlanan kaynağın ayrı bir bütçede toplanarak sadece ortaya çıkan olağanüstü durumun yarattığı olumsuzluğu gidermek amacıyla kullanılması mümkün değildir. Bu nedenle toplanan ek vergiler genel bütçeye gelir kaydedilmekte olup, olağanüstü durum nedeniyle yapılan harcamalar yine genel bütçeden yapılmaktadır (Hayrulloğlu, 2022).

Her ne kadar genel bütçe yaklaşımı nedeniyle toplanan vergilerin doğrudan ilgili amaç için harcanması mümkün olmasa da olağanüstü durumlar nedeniyle konulan vergi gelirleri ile olağanüstü durumun ortadan kalması için yapılan harcamalar bir cetvel yardımıyla halka ilan edilmesi, konulan ek vergilere gönüllü uyumun artmasına neden olacaktır.

Kaynakça

- AYM. (2001). *Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1999/51, K.2001/63, 28/03/2001*. Retrieved 31.07.2023 from <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2001/63?KararNo=2001%2F63>
- AYM. (2003/a). *Anayasa Mahkemesi Kararı, E.2003/48, K.2003/76, 23/07/2003*. Retrieved 01.08.2023 from <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2003/76?KararNo=2003%2F76>
- AYM. (2003/b). *Anayasa Mahkemesi Kararı, E.2003/73, K.2003/86, 07/10/2003*. Retrieved 01.08.2023 from <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2003/86?KararNo=2003%2F86>
- AYM. (2023). *Anayasa Mahkemesi Kararı, E.2023/131, K.2023/160, 28/09/2023*. Retrieved 07.10.2023 from <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/160?KararNo=2023%2F160>
- Bekci, İ., Apalı, A., & Çulcu, T. (2021). Türk Devletlerinde Vergi Anlayış ve Uygulamalarının Biçimsel ve Yapısal Karakteri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 212-222.
- Doğan, A., & Coşkun, M. E. (2022). Vergilendirmenin Tarihsel Gelişim Sürecinde Öne Çıkan İsyenlar. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(11), 28-41.
- Erul Dayıoğlu, R., & Buz, F. (2019). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 391-406.
- Hayrulloğlu, B. (2022). Türkiye'de Deprem Harcamalarının Finansmanı Amacıyla Yürülmüş Konulan Vergilerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 102-120.
<https://mevzuat.gov.tr/>.
<https://tbmm.gov.tr/>.
<https://www.anayasa.gov.tr/>.
<https://www.resmigazete.gov.tr/>.
- Kazıcı, Z. (2003). *Osmanlı Vergi Sistemi*. Bilge Yayıncılık.
- Öz, E. (2004). Tarihi Perspektiften Osmanlı'da Vergi. *Mevzuat Dergisi*, 7(84).
- RG. (1999). *4481 Sayılı 17/8/1999 ve 12/11/1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi*

- Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.* Retrieved 31.07.2023 from https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23888_1.pdf
- RG. (2003/a). *4837 Sayılı Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun.* Retrieved 01.08.2023 from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/04/20030411.htm#1>
- RG. (2003/b). *4962 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Kanun.* Retrieved 01.08.2023 from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm#1>
- RG. (2023). *7456 Sayılı 6/2/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.* Retrieved 26.07.2023 from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/07/20230715-2.htm>
- Saraçoğlu, F. (2009). 1930-1939 Döneminde Vergi Politikası. *Maliye Dergisi*, 157, 131-149.
- TBMM. (1999/a). *17/8/1999 Tarihinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Deprem Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla 30/6/2000 Tarihine Kadar Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı.* Retrieved 31.07.2023 from <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y1/T1/WebOnergeMetni/9061208c-fc0f-43f4-a26b-0e6d497c7f40.pdf>
- TBMM. (1999/b). *17.8.1999 Tarihinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Deprem Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla 30.6.2000 Tarihine Kadar Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu.* Retrieved 31.07.2023 from <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y1/T1/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/d8163c33-7f63-4e88-875f-3d4f28521f7d.htm>
- TBMM. (1999/c). *21. Dönem 2. Yasama Yılı 25. Birleşim Meclis Genel Kurul Tutanğı.* Retrieved 31.07.2023 from <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c017/tbm21017025.pdf>
- TBMM. (2003/a). *Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun Tasarısı.* Retrieved 01.08.2023 from <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D22/Y1/T1/WebOnergeMetni/53eca6d9-2511-48a4-a575-f3e32bbd1ea6.pdf>
- TBMM. (2003/b). *Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun Tasarısı ile Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu.* Retrieved

- 01.08.2023 from
<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D22/Y1/T1/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/6c75bcf7-2d5f-4254-a8f7-c90090a6dc7e.htm>
- TBMM. (2003/c). 22. Dönem 1. Yasama Yılı 60. Birleşim Meclis Genel Kurul Tutanağı. Retrieved 01.08.2023 from
<https://tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/9125>
- TBMM. (2003/d). 22. Dönem 1. Yasama Yılı 112. Birleşim Meclis Genel Kurul Tutanağı. Retrieved 01.08.2023 from
<https://tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/10165>
- TBMM. (2023/a). 6/2/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi için Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi. Retrieved 26.07.2023 from
<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y1/T2/WebOnergeMetni/dcf894-4375-469d-9992-6b173291b865.pdf>
- TBMM. (2023/b). Denizli Milletvekili Nilgün Ök ve 20 Milletvekilinin 6/2/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi için Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi (2/1264) ile Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu. Retrieved 26.07.2023 from
<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y1/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/5b18df5f-6a85-4771-b13c-76a5e4701241.pdf>
- Ünsal, H. (2016). Doğal Afetlere Yönelik Vergi Politikaları ve Türkiye Uygulamalarının İncelenmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-23.
- Yeşilyurt, Ş. (2021). Büyük Buhran'ın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Bir Neticesi: Buhran Vergisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 104, 221-260.
- Yılmaz, Y. (2019). Osmanlı Devleti'nde Vergi Sistemi ve Vergi Denetimi. *Vergi Raporu*, 232, 11-22.
- Yolal, M. (2017). Verginin Tarihsel Gelişiminin ve Mali Fonksiyonun Geçmişten Günümüze Değerlendirilmesi. *Vergi Raporu*, 215, 9-27.

4. Bölüm

Aşırı Ambalajlama Sorunu ve Tüketici Davranışı

Neşenur ALTINIĞNE¹

GİRİŞ

İnternet üzerinden alışveriş yapanların sayısı son yıllarda katlanarak artmaktadır. Pandeminin de katkısı ile e-ticaret son dönemlerde giderek artan bir hacme sahiptir. Tüketiciler sokağa çıkma yasakları sırasında dışarı çıkamadıklarından, alışveriş faaliyetlerini gerçekleştirmek için çevrimiçi kanallara yönelmişlerdir. Bu durum ise e-ticareti bireylerin alışveriş yapmaları için önemli bir kanal haline getirmiştir. Çevrimiçi alışveriş, tüketicilerin istedikleri ürünleri istedikleri zamanda ve istedikleri yerden satın alabilmelerine imkan sağlamaktadır (Xie vd., 2021). Forbes 2021'de 5,2 trilyon dolar olan küresel e-ticaret satışlarının 2023'te 6,3 trilyon dolara ulaşacağını ve 2026'ya kadar 8,1 trilyon dolara tırmanmasının beklendiğini öngörmektedir (Baluch, 2023). We are social raporuna göre ise 2023 ilk yarısı raporuna göre Türkiye'de 44.3 milyon tüketici yaklaşık 21 milyar dolarlık bir harcama gerçekleştirmiştir (Hootsuite, 2023). Çevrimiçi alışveriş önemli bir büyüme kaydetmiş olsa da, sürdürülebilirlik ve ekolojik denge açısından zorluklar da ortaya çıkarmaktadır (Lu vd., 2020). Özellikle son dönemlerde aşırı ambalajlama nedeniyle atık ve kirlilikle ilgili ciddi bir endişe oluşmaktadır. Aşırı ambalajlama, “aşırı miktarda malzeme, yüksek ağırlık, büyük hacimler, gereksiz süslemeler kullanmak ve ambalajlama için ek veya ekstra yüksek maliyetlere katlanmak” olarak tanımlanmaktadır (Lee ve Chong, 2023: 369).

Tüketiciler internet üzerinden alışveriş yaptıklarında nakliye ve teslimat sırasında ürünlerin hasar almadan onlara ulaşabilmesi için paketler birden fazla ambalajla ya da gereğinden çok daha büyük şekilde paketlenir. Bu da aşırı ambalajlama olarak bilinen sorunu ortaya çıkarmaktadır. Çevrimiçi alışverişte ürünlerin dağıtımını genellikle tesis mağaza dışında olduğundan aşırı ambalajlama genellikle bu alışveriş biçimi ile ilişkilendirilmektedir. Ancak pek çok farklı ürün grubunda geleneksel yollarla yapılan alışverişlerde de marka imajı ve farklılaştırma gibi nedenlerle sıkça kullanılmaktadır. Aşırı ambalajlama sorunu sadece çevreye zarar vermekle kalmayıp, aynı zamanda hoş olmayan tüketici deneyimlerine de neden olmaktadır. Özellikle pandemi sonrasında ekolojik

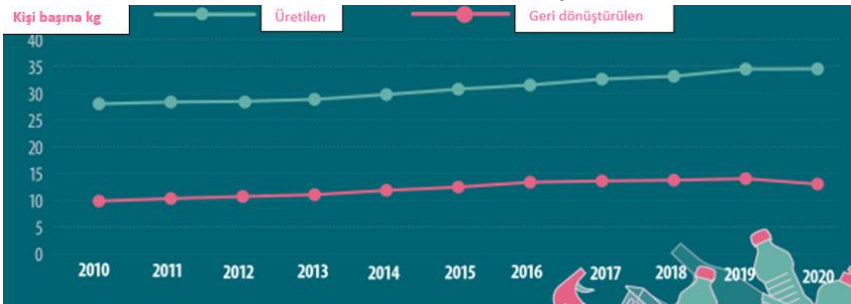
¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Pazarlama Bölümü, nesenu.altinigne@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9824-1763

dengeye yönelik artan duyarlılık aşırı ambalajlama kullanan firmalara yönelik olumsuz tutumları arttırmaktadır. Ayrıca, aşırı ambalajlama paketlerin ağırlığını da artırmakta ve tüketiciler genellikle ek teslimat maliyetine katlanmaktadır. Bu olumsuz etkiler nedeniyle tüketicilerin aşırı ambalajlamaya yönelik tutumlarının incelenmesi ve bu soruna yönelik çözüm önerilerinin sunulması kritik önem taşımaktadır. Bu bölümde, aşırı ambalajlama sorunun önemi, ambalajın pazarlama stratejisindeki yeri anlatılarak tüketicilerin değer yaratma süreçlerine entegrasyonunun sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, tüketicilerin değer yaratma süreçlerine müdahil olmalarının, onları daha etik kararlar vermeye sevk ettiği anlatılmaktadır.

AŞIRI AMBALAJLAMA SORUNU VE ÖNEMİ

Temiz üretim, insanlara ve çevreye verilen zararı azaltabilen veya ortadan kaldıracı olan, sosyal ve ekonomik faydaları en üst düzeye çıkarabilen üretim süreçlerinin ve ürünlerin genel olarak yaygınlaşmasını benimseyen bir stratejidir (Lu vd., 2020). Temiz üretim, ülkelerin çevre koruma uygulamalarında her zaman önemli bir araç ve ana eğilim olarak yer almaktadır. Temiz üretim, hammaddeden üretim süreçlerine ve ürün kullanımına kadar tüm süreçlerde kaynakların korunmasını ve atıkların azaltılmasını gerektirirken, zehirli olmayan ve zararsız malzemelerin kullanımını da içermektedir. Ciddi küresel çevre sorunları, çeşitli ülkelerde temiz üretimin önem kazanmasına yol açmıştır. Yazındaki araştırmalarda, temiz üretim tüm ürün yaşam döngüsü perspektifinden incelemiştir (Baldini vd., 2017; Freon vd., 2017). Sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte her gün milyonlarca ürün üretilmekte ve gelişmiş e-ticaret ağları aracılığıyla tüketicilere ulaştırılmaktadır. Sonuç olarak, aşırı ambalajlama özellikle plastik olmak üzere büyük miktarda atık yaratmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. 2010-2020 Yılları Arasında AB'de Üretilen ve Geri Dönüştürülen Plastik Ambalaj Atıkları

Kaynak: (Eurostat,2020)

Ambalaj atıkları tedarik zincirinin tüm safhalarında üretilebildiğinden son yıllarda yapılan araştırmalar ürünlerin üreticilerden satıcılara ve müşterilere ulaştırılmasında tüm tedarik zincirinin koordinasyonuna daha fazla önem vermeye başlamıştır (Meherishi vd., 2019). Araştırmacılar, aşırı ambalajlama sorunuyla yüzleşmek için tüm tedarik zincirinin birlikte çalışmasını önermektedir. Yazındaki araştırmalar konuyu farklı açılardan ele almaktadırlar. Araştırmaların bir kısmı, tedarik zincirinde geri dönüştürülebilir nakliye ambalajları ve perakende mağazalarında iyileştirilmiş perakende ambalajları gibi sürdürülebilir ambalaj uygulamalarının önündeki engelleri, itici güçleri, motivasyonları ve faydaları analiz ederken (Yusuf vd., 2017; Gustavo vd., 2018), bazı araştırmalar ise aşırı ambalajlamanın çözümünde tedarik zincirlerinin artan önemiyle birlikte, ambalaj geri dönüşümü ve tersine lojistik gibi terimleri incelemektedirler. Bir başka araştırma konusu ise kullanılmış ambalajların ayrıştırılması, toplanması ve geri dönüştürülmesi yoluyla ambalaj kullanımının azaltılması ve ambalaj atıklarının yönetimi üzerine odaklanmaktadır (Meherishi vd., 2019).

AMBALAJIN TÜKETİCİ VE FİRMA AÇISINDAN FONKSİYONLARI

Bir ürünün ambalajı hem koruma gibi teknik hem de ürünün konumlanması gibi pazarlama işlevlerini yerine getirmektedir (Prendergast ve Pitt, 1996). Teknik olarak ambalaj, ürünü iklimsel ve hijyen ile ilgili tehlikelerden kaynaklanan hasarlardan koruyarak bütünlüğünü muhafaza etmek için kullanılmaktadır (Stewart, 1995). Pazarlama açısından ambalaj "sessiz bir satıcı" olarak kabul edilmektedir (Pilditch, 1957). Tüketiciler, ürünün tüketimini veya kullanımını doğrudan deneyimlemeden önce mağazada ürünün ambalajına maruz kalmaktadır (Orth ve De Marchi, 2007). Ürünü nihai müşteriye tanıtmak için kullanılan ambalaj, satın alma kararında çok önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır, bu yönüyle ambalaj, satış noktasında marka için kritik bir iletişim kanalıdır (Hellström ve Nilsson, 2011). Tüketicileri ürüne yönlendirebilir ve ürünün kalitesini algılama biçimlerini etkileyebilmektedir (Honea ve Horsky, 2012). Ambalaj böylece mağazada ürüne yönelik görsel dikkat yaratmakta (Pieters ve Warlop, 1999) ve satın alma kararlarının çoğunu etkileme potansiyeline sahip olmaktadır.

şimdiye kadar yapılan araştırmalar, ambalaj özelliklerinin, ürünün içsel niteliklerini değerlendirmenin zor olduğu durumlarda tüketici tarafından kullanılan dışsal niteliklerin etkisi üzerine yoğunlaşmışlardır. İlk olarak ambalaj renginin ürün değerlendirmesini doğrudan etkileyen anlamlar taşıdığına ilişkin çalışmalar gerçekteştirilmiştir. Dichter (1964) yaptığı araştırmada kahverenginin

yoğun aromalı kahve ile mavinin daha az yoğun aromalı kahve ile ve sarının en hafif aromalı kahve ile ilişkilendirildiğini öne sürmüştür. Aynı ürün kategorisinde, Gordon vd. (1994) koyu mavi ambalajın güçlü lezzet ve daha yüksek kaliteye işaret ettiğini vurgulamıştır. Ambalaj üzerine yapılan araştırmalar, ürün ambalajının şeklinin tüketici karar verme sürecine etkilerini de incelemiştir. Bu araştırmalar özellikle şeklin tüketicilerin ürünü tanıdık bir ürün kategorisine ait olarak sınıflandırmalarını etkilediğini (Bloch, 1995), aynı zamanda ürün kalitesine ilişkin inançlarını (Schoormans ve Robben, 1997) ve satın alma davranışlarını da etkilediğini göstermektedir.

Ambalajın rengi ve şekline ek olarak, ambalajın üzerine bir resim yerleştirilmesinin mağaza içinde ürünün algılanmasını kolaylaştırdığı da yapılan araştırmalarda ortaya koyulan bulgular arasında yer almaktadır (Underwood vd., 2001). Tüketiciler, üzerinde resim bulunan ambalajlardaki gıdaların resim bulunmayanlardaki gıdalara kıyasla daha iyi bir tada sahip olduğu kanaatini taşımaktadırlar (Underwood ve Klein, 2002). Ambalaj özelliklerinin ürün değerlendirmesi üzerindeki etki mekanizmaları, tüketici tarafından sezgisel bilişsel kısa yolların kullanılmasına dayanmaktadır. Tüketiciler karmaşık bir satış ortamıyla karşı karşıya olduklarından ve genellikle sınırlı bir sürede karar vermek durumunda kaldıklarından bilişsel çabayı azaltmak için basitleştirilmiş yargı kurallarını kullanma eğilimindedirler (Payne vd., 1988). Ambalaj söz konusu olduğunda, hemen görülebilen özellikler, nispeten bilinçsiz bir değerlendirme sürecini besleyen görsel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Mueller vd., 2010). Ambalaj aynı zamanda algılanan kalite ve algılanan fiyat gibi diğer ürün niteliklerine ilişkin çeşitli çıkarımlara da yardımcı olabilmektedir (Wang, 2013). Ayrıca son dönemlerde ambalaj özellikleri (örneğin eko etiketler) tüketicileri ürünün çevreciliği hakkında bilgilendirmek için sinyal olarak da kullanılabilmektedir (Atkinson ve Rosenthal, 2014).

Ambalajın birçok farklı özelliğinin ötesine bakıldığında, aşırı ambalajlamanın özellikle algılanan kalite, fiyat (pahalılık/uygunluk) ve çevre dostu olma gibi benzer bir dizi sezgisel özellik altında ürün değerlendirmesini etkileyebilmektedir (Lu vd., 2020). Tüketicilerin de aşırı ambalajlama sorununun çözümünde önemli bir rolü bulunmaktadır. Birçok araştırmada, ambalaj tasarımı ve malzeme seçiminde tüketicilerin rolü incelenmiş ve tüketicilerin konuyu etik bir bakış açısı ile ele aldığına vurgu yaparak genellikle malzemelerin geri dönüştürülebilirliğine ve sürdürülebilirliğine değer verdiğini tespit etmişlerdir (Steenis vd., 2018). Bu noktada tüketicilerin birlikte yaratım sürecine dâhil edilmeleri de önem kazanmaktadır (Lee ve Chong, 2023). Ayrıca tüketiciler, çevre dostu ambalaj satın alma istekleri kişiden kişiye değişse de döngüsel tasarımlı ambalaj stratejisini benimseme eğilimindedir (Steenis vd., 2018). Bu

sonuçlar, çözümün benimsenmesinde tüketici tercihinin öneminin, aşırı ambalajlama konusuna da uygulanabileceğini göstermektedir.

BİRLİKTE DEĞER YARATMA VE AŞIRI AMBALAJLAMA

Daha fazla tüketicinin alışverişlerini çevrimiçi alışveriş yoluyla yapması, firmaların aşırı ambalajlamayı bir kalite unsuru olarak vurgulaması gibi nedeniyle aşırı ambalajlama konusunun araştırılması önem arz etmektedir. Birlikte değer yaratma teorisi, değer yaratmada hem firmanın hem de müşterinin aktif katılımına ve işbirlikçi yaklaşımına vurgu yapmaktadır (Pralhad ve Ramaswamy, 2004). Ayrıca, birlikte değer yaratma, müşterilerin ihtiyaç ve tercihlerini anlamının ve yerine getirmenin önemini göz önünde bulundurarak tüketicileri ürün/hizmet geliştirme ve sunma sürecine dâhil etmektedir (Vargo ve Lusch, 2008). Bu nedenle, birlikte değer yaratma gerek geleneksel alışveriş metotlarında gerek çevrimiçi alışverişte değişim sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır (Lu vd., 2020). Bunun nedeni, birlikte değer yaratma yaklaşımının hem tüketiciler hem de firma için önemli olan bireyselleştirilmiş iletişim ve etkileşimlere vurgu yapmasıdır (Kruger vd., 2018). Birlikte değer yaratma, firmaların performanslarını artırmak ve tüketicileriyle güçlü ilişkiler kurmak için çaba sarf ettikleri mevcut iş ortamında her geçen gün daha da önem kazanmaktadır (Saha vd., 2022). Son zamanlarda yapılan çalışmalar, müşterileri değer yaratma sürecine dâhil etmenin daha fazla tüketici etkileşimine, memnuniyetine imkân verdiğini ve bu yolla firmaların kendilerini farklılaştırmalarına da zemin hazırlayabilecek daha fazla rekabet avantajına sahip olmalarını sağladığının altını çizmektedir (Bonamigo ve Frech, 2021).

Aşırı ambalajlama her ne kadar firmaların ürünü konumlandırma ve koruma amacıyla kullandıkları bir pazarlama stratejisi olsa da farklı tüketici gruplarından bu uygulamalara yönelik olumsuz eleştiriler yükselmektedir. Özellikle pandemi sonrasında doğanın dengesine ilişkin artan kaygılar firmaları bu uygulamaları yeniden değerlendirmeye yöneltmektedir. Örneğin, e-ticaret devlerinden Amazon bu noktada tüketicilerden gelen seslere kulak vermiş ve pek çok ülkede tüketicilere daha az ambalaj kullanım opsiyonunu sunmuştur. Uygun bir pazarlama stratejisi oluşturmak adına Tüketicilerin her birinin ihtiyaçlarını anlamak, tüketicileri tatmin edecek ürün ve hizmetlerin geliştirilmesinin temelini oluşturmaktadır. Tüketici tercihleri ile firmaların sundukları arasındaki boşluk, tüketicilerin iç görülerinin daha iyi anlaşılmasıyla doldurulabilmektedir. Firmaların tüketicilere farklı ambalajlama seçenekleri sunarak tercihi onlara bırakmaları tüketicileri de bu sürece dahil edecek ve sorunun bir parçası ya da çözümün bir parçası olmak noktasında tercihi onlara bırakacaktır.

AŞIRI AMBALAJLAMA VE TÜKETİCİ ETİK KARAR VERME DAVRANIŞI

Ambalajlama, potansiyel olarak tehlikeli olan bir ürünün ambalajında çekici tanıtım grafiklerinin kullanılmasından, bir ürünü ambalajlamak için kullanılan malzemelerin maliyetinin ürünün kendi maliyetini aştığı bir duruma veya ürün ambalajlarında gerçek ürünle çok az benzerlik gösteren resimlerin kullanılması uygulamasına kadar farklı etik sorunları gündeme getirmektedir (Bone ve Corey, 2000). Bu bölümde incelenen aşırı ambalajlama hem tüketiciler hem de üreticiler için etik bir ikilem oluşturmaktadır (Monnot vd., 2019). Culiberg ve Bajde (2013) "çevre yanlısı davranışlarda bulunma kararının, bu davranışın yalnızca bireysel karar vericiyi değil, aynı zamanda diğer insanları ve çevreyi nasıl etkileyeceği üzerine düşünmekten kaynaklandığını" vurgulamaktadır (449). Bu nedenle, bilerek ve isteyerek, başkalarının refahı için olumsuz sonuçlar doğuracak şekilde davranma sorusu, etik bir ikilem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşırı ambalajın çevresel etkilerinin farkında olan tüketiciler ve üreticiler, algılanan ya da gerçek dezavantajlar nedeniyle fazla ambalajlı ürünleri tercih etmeye devam etmektedirler (Monnot vd., 2019). Tüketiciler aşırı ambalaj kullanılmış ürünleri tercih etmeye devam ederlerse çevreye zarar vermek; aşırı ambalajlı olmayan ürünleri benimsemeye karar verirlerse kendi çıkarlarını tehlikeye atmak arasında kalmaktadırlar.

Ancak, bütün olumsuz sonuçlarının farkında olarak tüketicilerin ve firmaların yine de aşırı ambalajlı ürünleri tercih etmeleri, bir yandan gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetini tehlikeye atmakta, diğer yandan ise sürdürülebilir bir yol olmamaktadır (Elgaaied-Gambier, 2016). Firmaların aşırı ambalaj kullanma stratejisini uygulamasından kaynaklanan olumsuz sonuçların şiddetini daha az değerlendirmeleri (Bone ve Corey, 2000) bu stratejiyi kullanmaya devam etmelerine neden olabilir. Ayrıca, firmalar kısa vadeli kazançlara odaklandıklarında aşırı ambalajlamanın doğa veya gelecek nesiller gibi paydaşlar açısından doğuracağı olumsuz sonuçlara ilişkin değerlendirmeleri sorunlu hale gelebilmektedir. Aşırı ambalajlamanın ortadan kaldırılması gibi davranışlar uzun vadede topluma fayda sağlamakla birlikte genellikle kısa vadede finansal kaynaklar, zaman veya çaba gibi kaynakların feda edilmesi anlamını taşıdığından bu durum firmalar açısından motive edici bir faktör değildir (Pieters vd., 1998).

SONUÇ

Aşırı ambalajlamanın giderek artan olumsuz sonuçları firmaları ve tüketicileri bu konuda bir önlem almaya ve daha isabetli kararlar vermeye zorunlu bırakmaktadır. Tüketicilerin giderek bilinçlenmesi ve özellikle çevrimiçi

alışveriş sonrası karşı karşıya kaldıkları aşırı ambalajlama konusunda olumsuz tavırlar geliştirmesi firmaları tüketicilere farklı seçenekler sunmaya itmektir. Ürünlerin ve ambalajların tasarımlarında tüketicilere ilişkin iç görüleri daha fazla yer verilmesi ve tüketicilerin birlikte değer oluşturma süreçlerine dâhil edilmesi aşırı ambalajlamanın önüne geçilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Firmaların gönüllü olarak aşırı ambalajlamanın sonuçlarını ve etkilerini tüketicilerle paylaşması ve onlara küçük riskler dâhilinde de olsa daha az atık ortaya çıkaracak ambalaj seçenekleri sunmaları önemlidir. Bu yolla firmalar, tüketicilerin daha etik kararlar vermelerine, kendilerini daha iyi hissetmelerine, firmayı daha samimi bulmalarına yardımcı olarak tüketicilerle daha sağlam bağlar kurabilme imkânını elde edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Atkinson, L. and Rosenthal, S. (2014). Signaling the green sell: the influence of eco-label source, argument specificity, and product involvement on consumer trust. *Journal of Advertising*, 43(1), 33-45.
- Baldini, C., Gardoni, D., & Guarino, M. (2017). A critical review of the recent evolution of life cycle assessment applied to milk production. *Journal of Cleaner Production*, 140, 421-435.
- Baluch, A. (2023, March 10). 38 e-commerce statistics of 2023. <https://www.forbes.com/advisor/business/ecommerce-statistics/#:~:text=Mobile>
- Bloch, P.H. (1995). Seeking the ideal form: Product design and consumer response. *Journal of Marketing*, 59(3), 16-29.
- Bone, P. F., & Corey, R. J. (2000). Packaging ethics: Perceptual differences among packaging professionals, brand managers and ethically-interested consumers. *Journal of Business Ethics*, 24(3), 199–213.
- Bonamigo, A., & Frech, C. G. (2021). Industry 4.0 in services: Challenges and opportunities for value co-creation. *Journal of Services Marketing*, 35(4), 412-427.
- Culiberg, B., & Bajde, D. (2013). Consumer recycling: An ethical decision-making process. *Journal of Consumer Behaviour*, 12(6), 449–459.
- Dichter, E. (1964). *Handbook of Consumer Motivation*. New York, McGraw-Hill,
- Elgaaied-Gambier, L. (2016). Who buys overpackaged grocery products and why? Understanding consumers' reactions to overpackaging in the food sector. *Journal of Business Ethics*, 135(4), 683–698.
- Fréon, P., Durand, H., Avadí, A., Huaranca, S., & Moreyra, R. O. (2017). Life cycle assessment of three Peruvian fishmeal plants: Toward a cleaner production. *Journal of cleaner production*, 145, 50-63.
- Gordon, A., Finlay, K. and Watts, T. (1994). The psychological effects of colour in consumer product packaging. *Canadian Journal of Marketing Research*, 13(1), 3-11.
- Gustavo Jr, J. U., Pereira, G. M., Bond, A. J., Viegas, C. V., & Borchardt, M. (2018). Drivers, opportunities and barriers for a retailer in the pursuit of more sustainable packaging redesign. *Journal of Cleaner Production*, 187(1), 18-28.
- Hellström, D. and Nilsson, F. (2011). Logistics-driven packaging innovation: a case study at IKEA. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 39(9), 638-657.

- Herbes, C., Beuthner, C., & Ramme, I. (2018). Consumer attitudes towards biobased packaging—A cross-cultural comparative study. *Journal of Cleaner Production*, 194 (1), 203-218.
- Honea, H. and Horsky, S. (2012). The power of plain: intensifying product experience with neutral aesthetic context. *Marketing Letters*, 23(1), 223-235.
- Hootsuite (2023). *We are Social* 2023. <https://www.hootsuite.com/research/social-trends>
<https://omgiletisim.com/we-are-social-dijital-2023-global-ve-turkiye-raporu-yayinlandi/>
- Kruger, C., Caiado, R. G. G., França, S. L. B., & Quelhas, O. L. G. (2018). A holistic model integrating value co-creation methodologies towards the sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 191, 400-416.
- Lee, C. M. J., & Chong, C. C. (2023). A study on consumer preference towards the improvements in online shopping overpackaging. *In CoMBInES-Conference on Management, Business, Innovation, Education and Social Sciences*, 3(1), 368-378.
- Lu, S., Yang, L., Liu, W., & Jia, L. (2020). User preference for electronic commerce overpackaging solutions: Implications for cleaner production. *Journal of Cleaner Production*, 258(10), 258-267.
- Meherishi, L., Narayana, S. A., & Ranjani, K. S. (2019). Sustainable packaging for supply chain management in the circular economy: A Review. *Journal of Cleaner Production*, 237, 117582.
- Monnot, E., Reniou, F., Parguel, B., & Elgaaied-Gambier, L. (2019). Thinking outside the packaging box”: Should brands consider store shelf context when eliminating overpackaging?. *Journal of Business Ethics*, 154, 355-370.
- Mueller, S., Lockshin, L. and Jordan, J.L. (2010). What you see may not be what you get: Asking consumers what matters may not reflect what they choose. *Marketing Letters*, 21(4), 335-350.
- Orth, U.R. and De Marchi, R. (2007). Endurance of advertising-evoked brand image beliefs in the face of product trial. *Journal of Food Products Marketing*, 13(1), 31-44.
- Payne, J.W., Bettman, J.R. and Johnson, E.J. (1988). The adaptive decision-maker: Effort and accuracy in choice. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 14(3), 534-553.
- Pieters, R. and Warlop, L. (1999). Visual attention during brand choice: the impact of time pressure and task motivation. *International Journal of Research in Marketing*, 16(1), 1-16.

- Pilditch, J. (1957). *The Silent Salesman: How to Develop Packaging that Sells*. London, Batsford Limited.
- Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2004). Co-creation experiences: The next practice in value creation. *Journal of Interactive Marketing*, 18(3), 5-14.
- Prendergast, G. and Pitt, L. (1996). Packaging, marketing, logistics and the environment: Are there trade-offs., *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 26(6), 60-72.
- Saha, V., Goyal, P., & Jebarajakirthy, C. (2022). Value co-creation: A review of literature and future research agenda. *Journal of Business and Industrial Marketing*, 37(3), 612–628.
- Schoormans, J.P.L. and Robben, H.S.J. (1997). The effect of new package design on product attention, categorization and evaluation. *Journal of Economic Psychology*, 18(2/3), 271-287.
- Steenis, N. D., van der Lans, I. A., van Herpen, E., & van Trijp, H. C. (2018). Effects of sustainable design strategies on consumer preferences for redesigned packaging. *Journal of Cleaner Production*, 205, 854-865.
- Stewart, B. (1995), *Packaging as an Effective Marketing Tool*, Pira International, Surrey.
- Underwood, R.L. and Klein, N.M. (2002). Packaging as brand communication: Effects of products pictures on consumer responses to the package and brand. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 10(4), 58-68.
- Underwood, R.L., Klein, N.M. and Burke, R. (2001). Packaging communication: Attentional effects of product imagery. *Journal of Product and Brand Management*, 10(7), 403-422.
- Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2008). Service-dominant logic: Continuing the evolution. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 36(1), 1-10.
- Wang, E.S.T. (2013). The influence of visual packaging design on perceived food product quality, value and brand preference. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 41(10), 805-816.
- Xie, G., Huang, L., Apostolidis, C., Huang, Z., Cai, W., & Li, G. (2021). Assessing Consumer Preference for Overpackaging Solutions in E-Commerce. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(15), 1-21.
- Yusuf, Y. Y., Olaberinjo, A. E., Papadopoulos, T., Gunasekaran, A., Subramanian, N., & Sharifi, H. (2017). Returnable transport packaging in developing countries: drivers, barriers and business performance. *Production Planning & Control*, 28(6-8), 629-658.

5. Bölüm

Güzellik Baskısı: Dış Görünüşçülük ve İş Yerinde Estetik Emek

Nurdanur TAVLAN SOYDAN¹

Özet

İş yaşamında çalışanların kurumlarından yeterli ve adil bir ücret, uygun çalışma koşulları, iyi yöneticiler vb. beklentileri olduğu gibi kurumların da çalışanlarından verimlilik, iş saatlerine uyma, kaytarmama gibi çeşitli talep ve beklentileri olmaktadır. Peki kurumların beklentileri çalışanın işini en iyi şekilde yapmasının da ötesine geçebilmekte midir? Kurumlar iş gereği, hizmet verilen kişileri memnun etmek için duygusal emek davranışı olarak isimlendirilen, bazı durumlarda hissedilmeyen duyguların bile hissediliyormuş gibi yansıtıldığı davranışları sergilemesini çalışanlardan talep etmektedir. Bazı sektörlerde ise duyguya yönelik davranış değişimi beklentisinin yanında çalışanın dış görünüşüne yönelik özelliklerinin iş yerinin imajına uygun olacak ve göze hitap edecek şekilde değiştirilmesi ya da iyileştirilmesi beklenmektedir. Estetik emek olarak ifade edilen bu kavram dış görünüşçülüğün [lookism] etkisiyle çalışanlar arasında ayrımcılığa da neden olabilmektedir. Bu çalışmada çalışma ortamında çalışanların fiziksel çekiciliğine yönelik beklentilerin ve dış görünüşçülüğün çalışanlar ve kurumlar açısından bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Görünüşçülük, Estetik Emek, Duygusal Emek

Abstract

In working life employees have expectations such as enough and fair salaries from their organizations, decent working conditions, and qualified managers, organizations have some anticipations like productivity, maintaining working hours, and not slacking off at the office. So, could the anticipations of organizations go beyond the employee's doing their best? Organizations demand their employees to reflect some feelings named "emotional labor" which consists of feelings even the ones that are not felt to content the person who has the service related to work. Also, in some sectors besides the

¹ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bozdoğan MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, nurdanur.tavlan@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4320-2257

anticipation of a change of feelings, it's expected the employee to change or make their appearance better in an eye-pleasing way according to the workplace's image. This term which is expressed as "aesthetic labor", also can cause discrimination between employees under the influence of lookism. In the study, the anticipations in the workplace about the physical attractiveness of the employees and lookism have been evaluated from the perspective of employees and organizations.

Keywords: Lookism, Aesthetic Labor, Emotional Labor

GİRİŞ

*Çöli güzel kılan şey, bir yerlerde bir kuyu saklıyor olmasıdır.
Antoine de Saint-Exupéry*

“Gelişim odaklı, kişisel bakımına özen gösteren, prezantabl...” satış temsilcisi aranıyor. “Diksiyonu düzgün, güler yüzlü, prezantabl...” sekreter aranıyor. Dış görünümüne özen gösteren, prezantabl ve güler yüzlü...” banko elemanı aranıyor. İş ilanlarında genel nitelikler sıralamasında dış görünüş ve prezantabl olma odaklı ilanlara verilecek sayısız örnek bulunmaktadır.

İşletmeler müşterilerin görsel veya işitsel duyularına olumlu şekilde hitap eden ve eğitim/izleme yoluyla geliştirilen belirli kapasite ve niteliklere sahip kişileri istihdam etmektedir (Nickson, Warhurst ve Dutton, 2005). Dış görünüşçülük olarak ifade edilen bu durum dış görünüşe dayalı önyargı veya ayrımcılık (Ayto: 1999) olarak tanımlanmaktadır. İşverenlerin çalışanlarında ya da işe alacakları kişilerde güzellik veya fiziksel çekicilik beklentisi içinde olması, fiziksel olarak çekici olanların iş başvurularının daha az çekici olanlarla kıyaslandığında pozitif ayrımcılık yapılarak değerlendirilmesi ve daha fazla iş teklifi almaları sık karşılaşılan bir durumdur (Dossinger, Wanberg, Song, vd., 2023; Tsai, Huang ve Yu, 2012; Jawahar ve Mattsson, 2005). Çeşitli araştırmalar çalışma ortamlarında güzelliğin prim yaptığına vurgu yapmaktadır (Borland ve Leigh, 2014; Black ve Broek, 2013; Judge, Hurst ve Simon, 2009; Hamermesh ve Biddle, 1994). Dolayısıyla işletmeler işe alım aşamasından işe alımdan sonraki zamanlar da dahil olmak üzere çalışanlarından yalnızca duygu durumlarına yönelik değil dış görünüşlerini iyileştirmeleri yönünde fiziksel çaba da talep etmektedir. Bireylerin dış görünüşlerine göre değerlendirildikleri, yargılandıkları ya da olumlu veya olumsuz muamele gördükleri bu ayrımcılık biçimiyle karşı karşıya kalmak bazen zorunlu bazen de bilinçli bir şekilde görünümü iyileştirmeye yönelik çabaları gerektirir. Bu çabalar bakım, moda ya da kozmetik iyileştirmeler gibi bazı prosedürleri kapsayabilmektedir.

Dış görünüşçülük ve estetik emek üzerine yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalar tarandığında özellikle ulusal literatürde konunun oldukça kısıtlı ele alındığı görülmüştür. Dış görünüşçülüğü içeren çalışmalarda ölçüme ilişkin (Dossinger, vd., 2023), kavramın tanımlanması, çalışma hayatına yansımaları, çalışanlara etkileri ve eleştirilerini içeren (Jones ve Seet, 2023; Niu, 2023; Spiegel, 2023; Mason, 2021; Niu, Liu ve Hirudayaraj, 2021; Niu, Baker, Xu vd., 2021; Adomaitis, 2017; Cavico, Muffler ve Mujtaba, 2012; Warhurst ve Broek, 2009; Tietje ve Cresap, 2005), sağlık, turizm, eğitim ve perakende sektörü gibi çeşitli sektörlerde amprik uygulamaların yapıldığı (Jones ve Seet, 2023; Harris ve Small, 2013; DeCastro-Ambrosetti ve Cho, 2011; Granleese ve

Sayer, 2006) çeşitli çalışmalara rastlanmıştır. Estetik emek kapsamındaki çalışmalarda ise sağlık, perakende, güvenlik, gıda sektörlerinde hizmet veren çalışanlara yönelik amprik çalışmaların yanı sıra kavramın teorik olarak incelendiği çeşitli derleme çalışmalara rastlanmıştır (Can, Can, Tez, vd., 2023; Wan, 2022; Yeşilyurt, 2022; Kouri, 2021; Wu, King ve Guchait, 2020; Tsaur ve Hsieh, 2020; Albar, 2018; Quach, Jebarajakirthy ve Thaichon, 2017; Topateş, 2015; Tsaur, Luoh ve Syue, 2015; Pounders, Babin ve Close, 2015; Mears, 2014; Williams ve Connel, 2010). Bu çalışmada özellikle dış görünüşçülük açısından ulusal literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda duygusal emekten estetik emeğe ilerleyen ve çalışanların fiziksel ayrımcılığı ile sonuçlanan dış görünüşçülük kavramı incelenerek çalışanlar üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

DUYGUSAL EMEK YETERLİ DEĞİL Mİ?

Hizmet sektörünün gelişmesi ve daha fazla kişiyi istihdam etmesi beraberinde müşteri hizmetlerini de ön plana çıkarmıştır. Teknik beceriler çalışanın sahip olduğu nitelikler yelpazesinin sadece bir boyutunu oluştururken müşterilere karşı tutumları, davranışları ve görünümünün de önemli olduğu vurgulanmaya başlanmıştır (Karagianni, 2015). Böylece çalışanlardan iyi kahve yapmaları, güzel saç kesmeleri, etkili ders anlatmaları ya da başarılı tedavi uygulamalarının yanında hizmet alanlarda olumlu duygular hissettirecek duyguları yansıtmaları da beklenmektedir. Duygusal emek kavramı ile ilgili ilk çalışma Hochschild'ın (1983) uçuş görevlilerinin müşterilerle ilişkilerinde duygusal emek süreçlerinin incelenmesi üzerinedir. Çalışanın yüz ve beden hareketlerini oluşturan duyguların yönetilmesi şeklinde tanımlanan duygusal emek davranışları hislerin ve zihnin koordinasyonu ile duyguları yöneterek, karşıdaki kişinin duygularının açığa çıkmasını ya da bastırılmasını sağlamaktadır. Çeşitli yaklaşımlara göre gruplandırılan duygusal emek davranışı yüzeysel ve derinden rol yapma davranışı (Hochschild, 1983; Grandey, 2000) ve doğal duyguları (Ashfort ve Humprey, 1993) içermektedir. İşletmeler çalışanların performansının beklenen bir parçası olarak zorunlu sergileme kuralları getirebilmektedir (Guy, vd., 2008). Bu kurallar gereği bazı durumlarda çalışanlar yüzeysel rol yapma davranışı sergileyerek yüz ifadesi, beden hareketleri veya ses tonu gibi unsurlar aracılığıyla aslında hissedilmeyen duyguları taklit edebilmektedir (Ashforth ve Humprey, 1993). Örneğin reklamlarında daima güler yüzlü hizmet mesajı veren bir bankanın çalışanlarından her koşulda güler yüzlü olmalarını beklemesi durumunda çalışanlar bazı zamanlar o duyguyu hissetmeseler bile karşı tarafa bunu yansıtmak durumunda kalabilmektedir. Derin davranışlar yüzeysel davranışlarla

kıyaslandığında içinde çalışanın gerçek duygularını da barındırmaktadır. Yani yüzeysel rol yapma davranışındaki gibi maske takmayı ya da taklit yapmayı içermeyerek samimi olarak algılanan duygusal ifadeler üretilmekte ve bu hizmet performansının artırılmasını kolaylaştırmaktadır (Totterdell ve Holman, 2003). Peki iş dünyası için yalnızca duyguların yönetilmesi yeterli gelmekte midir? Bu sorunun cevabı özellikle hizmet sektörü söz konusu olduğunda duyguların yanı sıra bedeninin de yönetilmesini gerektirdiği için yeterli değildir şeklinde olacaktır. Öncelikle duygusal emek davranışları beklentileriyle karşılaşan çalışanlar sonrasında estetik emek davranışı taleplerine de cevap vermek durumunda kalmaktadır. Çünkü işverenler yumuşak beceriler şeklinde ifade edilen, teknik yetkinlikleriyle birlikte sosyal beceriler ve estetik niteliklerle de donanmış çalışanlarla, müşterileriyle daha etkili bir iletişim kurabileceklerini düşünmektedir (Nickson, Warhurst, Witz, vd., 2001).

Estetik emek işe alım sürecinden itibaren sergilenen fiziksel özelliklerin, tutum ve davranışların tamamını içermektedir. İşletmeler işe alımdan sonra bu kapasiteleri artırmaya yönelik eğitim süreçleriyle (imaj yönetimi, beden dili) estetik olarak düzenlenmiş yani kasıtlı olarak müşterilerin duyularına hitap etmeyi görsel veya işitsel bir şekilde amaçlayarak estetik emek arzını geliştirmektedir (Warhurst, vd., 2000). Kavram, bir bakıma işletmenin yüzü gibi düşünülen çalışanların fiziksel özellikleri aracı olarak kullanılarak rakip işletmelerden farklı olma çabası olarak da kullanılmaktadır. Davies (1990) ürünlerin satışında ambalaj ne kadar önemliyse çalışanların da kendilerini iyi bir şekilde ifade etmek için ambalajlarına dikkat etmeleri gerektiğini iddia etmektedir. Bazı araştırmacılar estetik emeğin derinden rol yapma davranışını da içermesi gerektiğini savunmakta sadece dış görünüşe vurgu yapmamaktadır (Enstwistle ve Wissenger, 2006).

Warhurst, vd., (2000) çalışmalarında estetik emeği boyutlandırmış ve ilk boyutu işe alım süreci olarak belirtmiştir. İşe alım süreci bir bakıma filtreleme aşaması olarak görülmektedir. İşe alım ilanlarında iş verenlerin çeşitli stratejiler kullanarak, bazı anahtar kelimelerle ya da özellikle özgeçmişlerine fotoğraf eklenmesini talep ederek işletme için uygun olmayan adayların en baştan elenmesini sağladıkları görülmektedir. Fakat bazı işletmelerin görsel ayrımcılığı önlemek amacıyla fotoğraf ekleme talebinde bulunmadıkları da ifade edilmektedir. İkinci boyutta ise işe alımdan sonra da bireylerin arzu edilen görünümlere benzetilmeye ne ölçüde devam edildiğidir. Bu aşamada nasıl giyinilir, nasıl makyaj yapılır-tıraş olunur gibi stil oluşturmaya yönelik eğitimlerden söz edilmektedir. Son boyut ise çalışanların işletmenin belirlediği kurallara uygun şekilde görünmesine yöneliktir. Rakiplerden farklılaşmak için kurumun kamuya açık yüzünü kimin sunmasına izin verileceğinin

kararlaştırıldığı aşamadır. Görüldüğü gibi işletmeler iş tanımı gereği yapılacak faaliyetler için gösterilen çabanın yanında gerek duygular gerek beden aracılığıyla çalışanların performans sergilemelerini de beklemektedir.

ÇALIŞAN AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Dış grnőřlk ve estetik emek kapsamında gerçekleştirilen teorik ve amprik çalışmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde yetkinlikleri yüksek olsa bile doğuştan gelen fiziksel özellikler dolayısıyla çalışanların dezavantajlı konuma geçmeleri, daha fazla çekiciliğe sahip olanların ayrıcalık elde etmeleri sadece çalışanlar açısından değil işletmeler açısından da uzun vadede ortaya çıkabilecek etkileri dolayısıyla önemli bir sorun haline gelmektedir. Çünkü sadece dış grnőre odaklanarak yapılan seçimlerde işletmenin başarısı için gerekli olan bazı donanımlardan feragat etmesi olasıdır. Kanter (2011) işe alım sürecinde grnőřn esas alınarak seçim yapılmasının istihdam yapısının kalitesini dőrereceđini vurgulamaktadır. Hatta güzelliğin prim yaptığı yerlerde çalışanlar profesyonel performans ve becerilerini geliştirmek yerine fiziksel görünümlerini geliştirmeye odaklanacağından iş gücünün profesyonel kalitesini de düőürecektir.

Bireysel açıdan dış grnőřlđn en önemli etkisi benlik saygısının kaybedilmesine neden olmasdır. Ayrıca toplumsal güzellik standartları bireylerde memnuniyetsizlik yaratabilmektedir (Barth ve Wagner, 2017). Bu bağlamda bazı markaların reklam yüzlerinde daha doğal mankenleri tercih ettiği görülmektedir. Bilinen standartların dışında da güzel olunabileceğini savunan bu markalar dayatılmış standartlardan memnun olmayan müşterilerine seslenmeyi hedeflemektedir.

Dış grnőřlk daha işe alım süreçlerinden itibaren başladığı için toplumsal çekicilik standartlarını karşılayamayan bireylerin iş yaşamında kendilerini göstermelerinin nn keserek profesyonel anlamda kariyerlerini geliştirme ve mesleki gelişim fırsatlarını engelleyebilir (Ling, vd., 2019). Bu durum yalnızca işe alım aşamasında değil çalışma esnasında da karşılaşıldığı ve daha çekici olanların terfi ve ilerleme fırsatları daha yüksek olduğu için (Mason ve Minerva, 2022; Gehrsitz, 2014; Robins, Homer ve French, 2011) alışanlar arasında adaletsizliği artırebilmektedir. Bununla birlikte dış grnőre yönelik önyargıların sağlıkla ilişkilendirildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Dış grnőř normlarına uymayan bireyler bunun bir sonucu olarak dış grnőřleriyle ilgili ciddi kaygılar yaşayabilmekte, düşük zgdven ve düşük özsaygı nedeniyle zayıf dőebilmektedir (Mason, 2021; Lee, Son, Yoon vd., 2017). Bu durum çalışanda iş tatmininin azalması, motivasyon kaybı ve stres seviyesinin yükselmesi, işe devamsızlık ve işten ayrılma şeklinde sonuçlanmaktadır (Dossinger vd., 2023;

Hammer, 2017; Farrell, 2017). Dış görünüşçülük işletmedeki çeşitliliğin de önüne geçmektedir. Örneğin konaklama sektöründe özellikle ön büro personellerinde zayıf ve orta/uzun boylu çalışanların seçilmesi kilo ön yargısı şeklinde yorumlanmakta ve çeşitliliğe engel olduğu vurgulanmaktadır (Harris ve Small, 2013). Bununla birlikte sürekli iyi görünümlü çalışanlara yönelme bazı durumlarda bu kişileri de zorlayıcı duruma sokmaktadır. Örneğin Endonezya'da yapılan bir çalışmada halkla ilişkiler sektöründe çoğunlukla iyi görünümlü kadın çalışanların tercih edilmesi bu mesleği yapanların gerçek yeteneklerine odaklanılmasını engellemekte ayrıca halkla ilişkiler mesleğinin eleştirel ve yönetsel yönünün de göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Simorangkir, 2013). Çin'de sağlık sektöründe faaliyet gösteren kurumlarda yapılan uygulamada hemşire seçimlerinde dış görünüme yönelik beklentilerin açıkça belirtildiği bunun ise sosyal, kişisel ve ekonomik sakıncalarının göz ardı edildiği vurgulanmaktadır (Niu, Hirudayaraj, Sim, vd., 2018).

Sonuç

Bu çalışmada dış görünüşçülük ve estetik emek davranışlarının çalışanların üzerinde yarattığı baskı nedeniyle karşı karşıya kalabilecekleri durumlar ele alınmıştır. Dış görünüşçülük ayrımcılığa ve eşitsizliğe neden olan yapısı gereği bireyi aşağılayıcı ve dışlayıcı olduğu için yalnızca iş yaşamında değil gündelik yaşamda da yanlış olarak nitelendirilebilecek bir davranıştır. Fiziksel olarak iyi görünme kaygısına düşen bireyler zihinsel sağlık problemleriyle karşılaşabildiği gibi riskli olabilecek kozmetik operasyonlara da başvurabileceklerinden dolayı fiziksel açıdan da zarar görebilmektedir. Güzellik standartlarına uyma baskısı içinde olan çalışanlar özsayı ve özgüvenlerinde düşüş yaşayacakları için daha düşük iş tatmini ve motivasyonla karşılaşabilecek işten ayrılma oranları artabilmektedir. Sürekli iyi görünme kaygısı zamanla stres, kaygı hatta depresyona yol açabileceğinden çalışanın genel olarak yaşamından memnun olmamasına sebep olabilmektedir. Bu durum işe devamsızlık ve üretkenliğin azalması ile sonuçlanabilmektedir. Dış görünüş ayrımcılığı çalışma ortamında iş arkadaşları arasında da birbirlerini dışlamaya sebep olabilmektedir. Görünüm dolayısıyla karşılaşılan haksız muamele çalışmada kızgınlık ve hayal kırıklığına sebep olarak işletmenin imajını zedeleyecek yasal risklerle karşılaşmasına yol açabilmektedir. Dış görünüşçülüğün birey açısından ve dolaylı olarak işletmeler açısından ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar bunun bir yanlış veya haksızlık olduğunun fark edilmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü bir kişinin dış görünüme ilişkin normlara, standartlara uymaya çalışması ya da bunlara göre değerlendirilmesi kendisinin yetersiz kaldığı düşüncesine kapılmasına neden olarak fiziksel ya da psikolojik zarar vermektedir. Bu bağlamda çalışanları bir

kalıba sokmadan asgari beklentiler dahilinde dış görünüşüne önem vermeleri beklentisi kabul edilebilirken ayrımcılığa sebep olabilecek düzeyde kayırma davranışı sergilenmesi çalışanın performansı ve bunu işletmenin performansına olumsuz yansıtması açısından değerlendirilmelidir. Ayrıca dış görünüşe yönelik ayrımcılık uygulamaları işletmelerin yetenek havuzlarını geliştirmelerinde de engel teşkil edebileceğinden işe alım sürecinde de objektif değerlendirme kriterlerinin kullanılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak dış görünüşçülüğün ve estetik emeğe aşırı vurgu yapmanın çalışan ve işletmeler üzerinde olumsuz etkilerinin ele alınması çeşitliliğe ve görünüşleri ne olursa olsun tüm çalışanların katkılarına değer veren kapsayıcı ve liyakate dayalı bir çalışma ortamı oluşturulması açısından önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kaynakça

- Adomaitis, A. D., Raskin, R., & Saiki, D. (2017). Appearance discrimination: Lookism and the cost to the American woman, *The Seneca Falls Dialogues Journal* 2(6), 73-96.
- Albar, B. Ö. (2018). Labor changing face: emotional and aesthetic labor emeğin değişen yüzü: duygusal ve estetik emek. *Labour Economics & Industrial Relations*, 11.
- Ashforth, B., E., Humphrey, R., H., (1993) Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity, *The Academy of Management Review*, 18(1), 88-115.
- Ayto, John. 1999. Twentieth Century Words. New York: Oxford University Press.
- Barth, I. &Wagner, A.L. (2017), Physical appearance as invisible discrimination, in Chanlat, J.F. and Özbilgin, M.F. (Eds), *Management and Diversity*, Emerald Publishing, Bingley, 127-146.
- Black, P., & Broek, D. (2013). New Beginnings: Tackling the Problem of Lookism and the Role of Dress for Success.
- Borland, J., & Leigh, A. (2014). Unpacking the beauty premium: What channels does it operate through, and has it changed over time?. *Economic Record*, 90(288), 17-32.
- Can, A., Can, D., T. Y., & Yavaş, V.. (2023). Estetik emek ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde cinsiyetin düzenleyici rolü: kabin memurları üzerine bir uygulama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27(1), 133-150.
- Cavico, F. J., Muffler, S. C., & Mujtaba, B. G. (2012). Appearance discrimination, lookism and lookphobia in the workplace. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 28(5), 791-802.
- Davies, P., (1990), *Your total image*, London: Piatkus.
- DeCastro-Ambrosetti, D., & Cho, G. (2011). A Look at" Lookism": A Critical Analysis of Teachers' Expectations Based on Students Appearance. *Multicultural Education*, 18(2), 51-54.
- Dossinger, K., Wanberg, C. R., Song, Y., & Basbug, G. (2023). Lookism Climate in Organizations: Construct Development and Validation of a Scale. *Journal of Management*, 1-28.
- Entwistle, J., & Wissinger, E. (2006). Keeping up appearances: aesthetic labour in the fashion modelling industries of London and New York. *The Sociological Review*, 54(4), 774-794.
- Farrell, A. T. (2007). *Lookism: The Silent Discrimination*, University of South Florida, Honors Thesis.

- Gehrsitz, M. (2014). Looks and labor: Do attractive people work more?. *Labour*, 28(3), 269-287.
- Grandey, A. A. (2000). Emotional regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of occupational health psychology*, 5(1), 95.
- Granleese, J., & Sayer, G. (2006). Gendered ageism and “lookism”: A triple jeopardy for female academics. *Women in Management Review*, 21(6), 500-517.
- Guy, M., E., Newman, M., A., Mastracci, S., H., (2008) Emotional Labor: Putting The Service in Public Service, M.E. Sharpe, New York, 27(1), 23-34.
- Hammer, C. (2017). A look into lookism: an evaluation of discrimination based on physical attractiveness, Utah State University, Honors Thesis.
- Hamermesh, D. S. and Biddle, J. E. (1994) Beauty and the labour market, *American Economic Review*, 84.
- Harris, C., & Small, J. (2013). Obesity and hotel staffing: Are hotels guilty of ‘lookism’?. *Hospitality & Society*, 3(2), 111-127
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley: University of California Press.
- Jawahar, I. M., & Mattsson, J. 2005. Sexism and beautyism effects in selection as a function of self-monitoring level of decision maker. *Journal of Applied Psychology*, 90: 563-573.
- Jones, J. J., & Seet, P. S. Lookism in hospitality and tourism: An overview and exploration of contemporary lookism issues. *The Routledge Handbook of Diversity, Equity, and Inclusion Management in the Hospitality Industry*, 363-374.
- Judge, T. A., Hurst, C., & Simon, L. S. (2009). Does it pay to be smart, attractive, or confident (or all three)? Relationships among general mental ability, physical attractiveness, core self-evaluations, and income. *Journal of Applied Psychology*, 94(3), 742.
- Kanter, R.M. (2011), How great companies think differently, *Harvard Business Review*, 1(11), 66-78.
- Karagianni, M. (2015). Aesthetic Labour: A Motivating Factor to the Promotion of Creative Industries in Accordance with Cultural Management. *Consumption, Markets and Culture*, 5(1), 22.
- Ling, L., Luo, D. and She, G. (2019), “Judging a book by its cover: the influence of physical attractiveness on the promotion of regional leaders”, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 158, 1-14,

- Lee, H., Son, I., Yoon, J., & Kim, S. S. (2017). Lookism hurts: appearance discrimination and self-rated health in South Korea. *International Journal for Equity In Health*, 16, 1-7.
- Mason, A. (2021). What's wrong with everyday lookism? *Politics, Philosophy & Economics*, 20(3), 315-335.
- Mason, A. & Minerva, F. (2022), Should the Equality Act 2010 be extended to prohibit appearance discrimination? *Political Studies*, 70(2), 425-442.
- Mears, A. (2014). Aesthetic labor for the sociologies of work, gender, and beauty. *Sociology Compass*, 8(12), 1330-1343.
- Nickson, D., Warhurst, C., Witz, A. and Cullen, A.M. (2001), The importance of being aesthetic: work, employment and service organisation, in Sturdy, A., Grugulis, I. and Wilmott, H. (Eds), *Customer Service – Empowerment and Entrapment*, Palgrave, Basingstoke, 170-90
- Niu, Y., Hirudayaraj, M., Sims, C. H., & Kawashima, Y. (2018). Lookism in the Chinese nursing industry: A content analysis of online recruitment advertisements. *Journal of Asia-Pacific Business*, 19(2), 96-113.
- Niu, Y., Baker, R., Xu, X., & Hirudayaraj, M. (2021). Lookism in the Chinese Job Advertisements. *Journal of Asia-Pacific Business*, 22(3), 226-240.
- Niu, Y., Liu, J., & Hirudayaraj, M. (2021). Lookism in the Chinese workplace: An integrated literature review. *International Journal of Chinese Culture and Management*, 5(1), 82-100.
- Niu, Y. (2023). The impact of lookism on employment decisions: evidence from China. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*.
- Pounders, K. R., Babin, B. J., & Close, A. G. (2015). All the same to me: outcomes of aesthetic labor performed by frontline service providers. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43, 670-693.
- Robins, P. K., Homer, J. F., & French, M. T. (2011). Beauty and the labor market: Accounting for the additional effects of personality and grooming. *Labour*, 25(2), 228-251.
- Simorangkir, D. N. (2013). Lookism in Indonesia's public relations industry. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 40, pp. 111-120). Pergamon.
- Spiegel, T. J. (2023). Lookism as epistemic injustice. *Social Epistemology*, 37(1), 47-61.
- Tietje, L., & Cresap, S. (2005). Is lookism unjust? The ethics of aesthetics and public policy implications. *Journal Of Libertarian Studies*, 19(2), 31-50.
- Tsai, W.-C., Huang, T.-C., & Yu, H.-H. 2012. Investigating the unique predictability and boundary conditions of applicant physical attractiveness and non-verbal behaviours on interviewer evaluations in

- job interviews. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 85: 60-79.
- Tsaur, S. H., Luoh, H. F., & Syue, S. S. (2015). Positive emotions and behavioral intentions of customers in full-service restaurants: Does aesthetic labor matter? *International Journal of Hospitality Management*, 51, 115-126.
- Topateş, A. K. (2015). Tüketim toplumunda tükenen bedenler: Kozmetik reyonu çalışanları ve estetik emek. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(2), 32-54.
- Totterdell, P., & Holman, D. (2003). Emotion regulation in customer service roles: testing a model of emotional labor. *Journal of occupational health psychology*, 8(1), 55.
- Quach, S., Jebarajakirthy, C., & Thaichon, P. (2017). Aesthetic labor and visible diversity: The role in retailing service encounters. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 38, 34-43.
- Wan, R. (2022). "Competing personas": aesthetic labor in the Chinese fitness industry. *The Journal of Chinese Sociology*, 9(1), 1-18.
- Warhurst, C., Nickson, D., Witz, A., & Marie Cullen, A. (2000). Aesthetic labour in interactive service work: some case study evidence from the 'new'Glasgow. *Service Industries Journal*, 20(3), 1-18.
- Warhurst, C., Van den Broek, D., Hall, R., & Nickson, D. (2009). Lookism: The new frontier of employment discrimination? *Journal of Industrial Relations*, 51(1), 131-136.
- Williams, C. L., & Connell, C. (2010). "Looking good and sounding right" aesthetic labor and social inequality in the retail industry. *Work and Occupations*, 37(3), 349-377.
- Wu, L., King, C. A., Lu, L., & Guchait, P. (2020). Hospitality aesthetic labor management: Consumers' and prospective employees' perspectives of hospitality brands. *International Journal of Hospitality Management*, 87, 102373.
- Yeşilyurt, H. (2022). Turizm literatüründe duygusal emek ve estetik emek üzerine bir inceleme. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 6(2), 88-96.

6.Bölüm

Meşruiyet Kavramının Örgüt Kuramlarındaki Yeri: Yeni Kurumsal Kuram, Kaynak Bağımlılığı ve Ekoloji Yaklaşımı

Hazal Duman Alptekin¹

GİRİŞ

Meşruiyet, toplumda sürdürülen eylemlerinin arzu edilir, uygun veya yerinde olduğuna dair genelleştirilmiş bir algıdır. Kavramın yansıttığı ana anlam her ne kadar sade bir patern çizse de, anlamın içerisinde barındırdığı vurgular farklı disiplinleri içselleştiren bir yapı sergilemektedir. Örneğin uluslararası ilişkiler disiplini açısından meşruluk, politik arenada öne çıkan aktörlerin dış politikaya yönelik eylemlerinin, diğer aktörler tarafından kabul ve uluslararası politik – demokratik varsayımlara uygunluğuna işaret etmektedir (Franck, 1992).

Yakın bir disiplin olan siyaset bilimine baktığımızda ise meşruiyet kavramının aktör vurgusundan çok, kolektif yapılanmaya işaret ettiği, kavramsal çatının anayasallık, iktidar ve rıza temelli eylemlerin uyumu ile ilişkilendirildiği öne çıkmaktadır (Frank, 2017).

Meşruluk kavramına odaklanan başlat alanlardan biri de sosyoloji disiplini iken, bu noktada Weber’in çalışmalarında öne çıktığı dikkat çekmektedir. Spesifik olarak otorite-meşruluk ikili ilişkisine odaklanan Weber’e göre meşruluk siyasal rejimin başarısının kilit unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada meşruluğun yasallıkla eş anlama sahip olmadığı, otoriteye bağlı yasallığın var oluş ve kabullenişini şekillendiren olgusal bir yapıya işaret ettiği görülmektedir (Matheson, 1987).

Meşruluk kavramına yüklenen tüm bu anlamlar meşruluğun kimi zaman ulus, kimi zaman siyasal otorite bazlı eylemlere odaklandığı izlenimi yaratırken, meşruluğun öneminin sıklıkla altının çizildiği alanlardan biri de yönetim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örgütlerin gündelik hayattaki baskın konumu ve eylemlerinin toplum-aktör bazındaki etkileri dikkate alındığında meşruluk örgütlerin faaliyet çevrelerine kabulü (Meyer ve Rowan, 1977), kurumlara uygunluğunun bir göstergesi olarak değerlendirildiği gibi (Suchmann, 1995), örgütsel çıktılarının güçlendirilmesinde, kaynakların kullanımında ve yatırımcıların çekilmesinde stratejik bir araç olarak da karşımıza çıkmaktadır (Pfeffer ve Salancik, 1978; Ashforth ve Gibbs, 1990). Bu çalışmada ise meşruluk kavramının taşıdığı yüklü anlam yeni kurumsal

Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü,
hazal.duman.alptekin@karatay.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8893-462>

yaklaşım, ekoloji yaklaşımı ve kaynak bağımlılığı kuramı çerçevesinde ele alınmış olup, meşruluğun 3 teorik çerçevelerdeki varsayımlarının benzerlik ve farklılıkları farklı örnek olaylar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

İlgili amaç dahilinde ilk olarak üç kuramın temel varsayımları meşruluğun nasıl konumlandırıldığını içselleştirebilmek adına sunulmuş olup, ardından meşruluğa yüklenen benzer ve farklı anlamlar güncel olaylar ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

YENİ KURUMSAL KURAMDA TEMEL VARSAYIMLAR VE MEŞRULUĞUN KONUMU

Makro örgüt kuramları içerisinde son yıllarda birçok araştırmannın odağında olan Yeni Kurumsal Kuram (YKK), Kuzey Amerika temelli bir yaklaşım olup, varsayımlarının çıkış noktası örgütsel paternlerdeki benzerliklerin sorgulanmasına işaret etmektedir (Aksom ve Tymchenko, 2020).

Basit anlamda, toplumsal olarak inşa edilmiş kural sistemi olarak tanımlanan kurumların örgütsel bağlamda yarattığı etkinin, bilişsel, normatif ve regülatif eşbiçimlilik mekanizmalarının etkisiyle örgütler ve pratiklerinin benzeşmeye neden olduğu kuramda öne çıkarılan işleyiş mekanizmasına işaret etmektedir.

DiMaggio ve Powel (1983), Scott (1995), Meyer ve Rowan (1977), Zucker (1987) gibi başlat isimlerin çalışmalarıyla zemini oturtulan bu mekanizma da meşruluğun konumu ise toplumsal kabul edilebilirliğe işaret etmektedir. Detaya inmek gerekirse, YKK kapsamında araştırmacılar tarafından geliştirilen ana varsayımlar da meşruluk kilit bir amaç olarak öne çıkarken, sınırlı sayıda araştırmacı meşruluğun anlamsal kapsamına odaklanmaktadır (Deephouse ve Suchman, 2008). Bu noktada meşruluk nedir denildiğinde akla ilk gelen isimlerden biri Suchman olup, meşruiyetin anlamsal karşılığı *“bir varlığın eylemlerinin sosyal olarak inşa edilmiş bazı normlar, değerler, inançlar ve tanımlar sistemi içinde arzu edilir, uygun veya uygun olduğuna dair genelleştirilmiş algı veya varsayım”* olarak tanımlanmıştır (Suchman, 1995, s. 574).

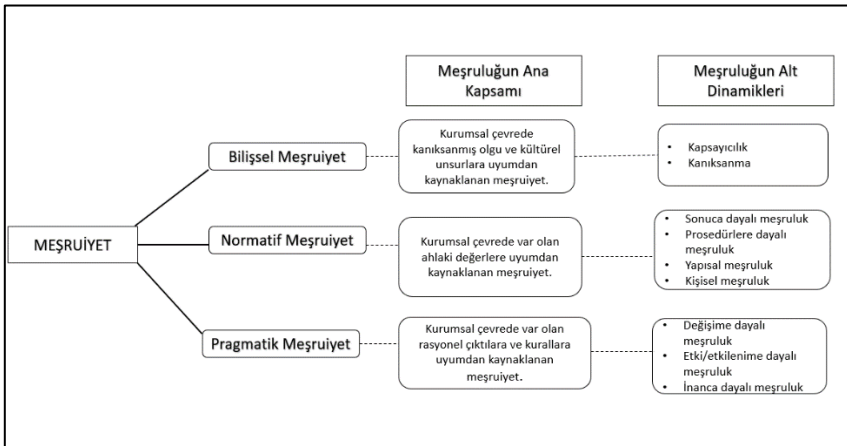
Tanımdan da tekrar anlaşılacağı üzere YKK için meşruluk örgütsel eylemlerin kurumsal çevre ve baskılar karşısında öne çıkan değerler sistemiyle uyumuna işaret ederken, örgütlerin hayatta kalma mücadelesi (başarısı) meşruiyete bağlantılıdır (Meyer ve Rowan, 1977). Diğer bir ifade ile, meşruiyet, örgütsel sonuçların kurumsal normlarla uyumu olarak tanımlanabilir (Arnold vd., 1996). Bu noktada YKK varsayımsal işleyişinde öne çıkan mantıksal bağlam meşruluğun ana amaç olduğuna yani örgütlerin varoluşsal temeline işaret etmektedir. Tersî durumda ise, meşruiyet eksikliğinin (örgütün kurumsal norm ve değerlere dayalı bağımsızlığı) örgütsel başarısızlık (Bianchi ve Ostale, 2006) ve

bu sürece bağlı hayatta kalma potansiyelinin kısıtlanmasına işaret etmektedir (Diez-Martin vd., 2013).

Suchman'ın meşruluk tanımında dikkat çeken bir diğer unsur ise aslında tanımın kavramsal çerçevesinin kapsayıcılığıdır. Tanımda geçen normlar anlamsal olarak yasallığı, inançlar ve tanımlar toplumsal süreçlerde yerleşiklik kazanmış, kanıksanmış gerçeklikleri, değerler ise kurumsal çevrenin empoze ettiği normatif uyuma işaret etmektedir.

Vurgulanan kapsayıcılık her ne kadar bütüncül bir tanımlama olarak anlaşılabilir da, kurumsallaşma olgusunun oturtulmasında meşruluğun her bir boyutunun sağlanması önem arz etmektedir. Bu noktada 1990'lardan bu yana meşruluğun altında yatan mekanizmalar farklı tartışmalara konu olurken, Aldrich ve Fiol (1994) meşruluğun bilişsel ve sosyopolitik boyutlar üzerinden ele almıştır. Scott (1995) ise sosyopolitik boyutun kapsamının genişliğine vurgu yaparak, sosyopolitik meşruluğu üç alt düzeyde ayırtmış ve ilgili boyutları düzenleyici, bilişsel ve normatif meşruiyete değinmiştir. Bu çalışmada ise Suchman'ın (1995) üç boyuta ayrılan meşruluk tipolojisi temel alınmış olup, Şekil 1'de YKK için meşruluğun kapsadığı boyutlar sunulmuştur.

Şekil 1. Yeni kurumsal yaklaşımda meşruluk türleri

Şekil 1'den de görüldüğü üzere, YKK kapsamında Suchman'ın tipolojisi meşruluk kavramının 3 boyuta sahip olduğunu öne sürerken, her bir boyut da kendi içerisinde alt dinamiklere sahiptir. Bu noktada bilişsel meşruluk alanda aksi düşünülemez kadar kanıksanmış ve kapsayıcılığı tüm kurumsal çevreye tekabül eden meşruluk türüne işaret etmektedir (Rendtorff, 2020). Diğer meşruluk boyutlarına kıyasla kurumsal alanda hayatta kalmada daha güçlü etkiye sahip olan bu bilişsel meşruluk boyutunun sağladığı en önemli çıktı ise kurumlara

sorgulanmayan bir statü sunmasından kaynaklanmaktadır. Bilişsel meşruluğun örgütsel faaliyetlerde ve kurumsal çevreye kabulde etkisine en güzel örneklerden birisi meşrubat devi Coca-Cola markasının Çin pazarında girişte yaşadığı başarısızlık (Heracleous, 2001; Melewar vd., 2004) üzerinden ele alınabilir.

Bilindiği üzere örgütsel söylem ve kullanılan dil hem kültürel unsurlar ile örgütsel imajın paydaşlara ve son kullanıcılara aktarılmasına yardımcı olurken, bir yandan da kurumsal çevrede bilişsel olarak meşruluk kazanmış norm ve değerlerin yansıtılmasına imkân sağlamaktadır (Oakes vd., 1998; Coşkun ve Arslan, 2023). Bu noktada 1928 yılında Coca-Cola Çin pazarına ilk giriş sürecinde marka isminin Çince bir karşılığının olmaması, firmayı Çince ile uyumlu, hem markanın ismini tüketici zihnine yerleştirecek hem de kurumsal çevrenin gerekli kıldığı kültürel uyumu sağlamaya yönelik bir sürece itmiştir. Bu nokta Coca-Cola yöneticileri 40.000 farklı karakterin bulunduğu Çin alfabesinden hareket ederek, telaffuzunun Coca-Cola'yı anımsatacağı bir marka ismi geliştirmişlerdir.

Firma beklentisi gerçekleştirilen giriş sürecinde, örgütsel kimliğin kültürel normları yansıtması iken, işler beklendiği gibi gitmemiştir. Coca-Cola pazara girişten kısa bir süre sonra telaffuza öncelik verilen yeni marka isminin anlamsal olarak Çine'deki karşılığının “Balmumu Kurbağa Direğini Isır” olduğunu öğrenirken, gerek kültür ile ilişkisizliğin öne çıkması, gerekse kurumsal çevrenin tepki içeren baskıları kısa sürede Coca-Cola'yı Çin pazarından geri çekilmeye itmiştir.

Aslında ilgili örnek olay bilişsel meşruluğun ve buna dayalı kültürel dayanakların örgütlerin hayatta kalmasında keskin bir etkiye sahip olduğunu öne sürer bir niteliktedir. Diğer bir meşruluk türü olan normatif meşruluk ise kendi içerisinde dört alt türe ayrılırken, bir bütün olarak kurumsal çevredeki ahlaki değerlere uyuma işaret etmektedir. Spesifik olarak normatif meşruluğun bir alt dinamiği olan sonuç odaklılık, örgütsel eylemlerin parçalı bir yapıda değerlendirilmek yerine sonuç çıktılarında odaklı değerlendirilmesi ve örgütsel çıktı sonuçlarının kurumsal çevredeki değer kalıplarını yansıtması gerekliliğine işaret etmektedir (Chapman, 2009). Prosedür temelli meşruluk ise örgütün çıktılardan ziyade bu çıktılardan öncesinde takip edilen adımların kurumsal çevrede kabul gören uygulamaya esaslarına dayalı geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Yapısal ve kişisel meşruluğa baktığımızda ise örgütün yapılanma biçimi ve örgütü temsil eden aktörlerin kurumsal çevredeki kabul ve uyumu öne çıkmaktadır.

Son meşruluk türü ise pragmatik diğer bir ifade ile faydacı meşruluk olup örgütsel eylemlerin yansıttığı güç-çıkart boyutlarının, kurumsal alanda hakim olan kurumlar ve aktörlerin güç-çıkart varsayımları ile paralellik sergilemesine işaret

etmektedir. Bu noktada örgütün faaliyet gösterdiği çevrede örgütün değişim ilişkisi kurguladığı paydaşların desteğini kazanması (değişim meşruluğu), örgütün faaliyetlerine ilişkisi olan çıkar gruplarının desteğinin kazanılması ve bu desteğin kurumsal çevredeki tüm aktörler nezdinde yayılımı (etki meşruluğu) ve kurumsal çevreyi paylaşan aktörlerin örgüte yönelik inancının geliştirilmesini (inanca dayalı meşruluk) ve kabulünü içermektedir (Suchman, 1995).

Tüm bu açıklamaları ve meşruluğun altında yatan dinamikleri bir araya getirdiğimizde, YKK varsayımsal mekanizması örgütlerin yer aldığı kurumsal çevrede varlıklarını koruyabilmeleri için kurumsal baskıların sunduğu kural ve değer bütününe içselleştirmesi gerekliliğinin öne çıkarmaktadır. Bu gerekliliğin yerine getirilmesi meşruluk ve bunun alt dinamiklerinin sağlanması zorunluluğunu ortaya çıkarırken, bu zorunluluk örgütlerin birbirine benzemesine imkân sağlamaktadır. Süreçte meşruluğun konumlandırıldığı nokta ise örgütlerin başlat amacı olan hayatta kalmanın ve sürdürülebilirliğin sağlanması ile ilişkili olduğu yani ana amaç olduğu görülmektedir (Beugre, 2014; . Deephouse vd., 2017).

KAYNAK BAĞIMLILIĞI KURAMINDA TEMEL VARSAYIMALAR VE MEŞRULUĞUN KONUMU

Örgütlerin varlıklarını nasıl sürdürdüğünü açıklamaya çalışan kaynak bağımlılığı kuramı, Emerson (1962), Thompson (1967), Pfeffer ve Salancik (1978), Üsdiken ve Leblebici, (2009); Aldrich (1979) gibi isimler tarafından geliştirilmiştir.

Kuram örgütlerin belirsiz ve devamlı değişen dinamiklere sahip olan çevrelerinde nasıl hayatta kaldıklarını açık sistem anlayışıyla çözümlenmeye çalışırken, iki temel kavramın; “güç” ve “bağımlılık ilişkilerinin” ön plana çıktığı görülmektedir (Rossignoli ve Ricciardi, 2015). Kuramın ana varsayımlarında örgütün tanım ve işlevi farklı çıkar ve amaçlara sahip aktörlerin koalisyonu olarak tanımlanmaktadır (Ulrich ve Barney, 1984). Bu noktada örgütlerin ihtiyaç duydukları kaynakları dış çevreden elde edebilmek ve çevresel baskı-tehditlere karşı koyabilmek için örgütlerin iradeci bir yapısının olduğu, kaynak temelli bağımlılıkların güç temelli değiştirilebileceği vurgulanmaktadır (Üsdiken, 2010).

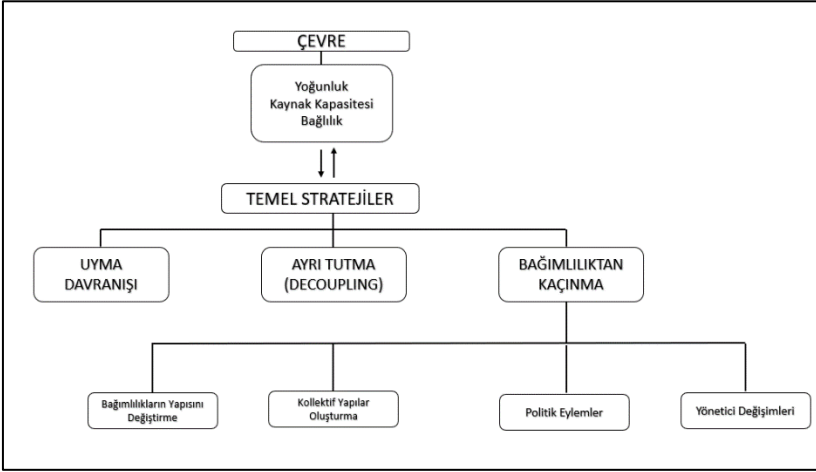
Kuramda bahsi geçen iradecilik, bağımsızlıktan ziyade çevre ve örgütlerin iç içe geçmiş yapısının birbirine bağlı olduğunu, kaderci bir anlayışın ötesinde örgütlerin sahip oldukları güç temelli koalisyon ilişkileriyle bağlılıklarını yönetebileceğini öne çıkarmaktadır (Üsdiken ve Leblebici, 2009).

Spesifik olarak, kuramda altı çizilmesi gereken bir unsur da bağımlılık ilişkilerindeki eylemlerin sadece örgütün dış çevresi ile ilişkili olmadığıdır. Bu kapsam kuram bağımlılık ilişkilerinin yönetimine ilişkin vurgularının aynı

zamanda örgüt içi ilişkileri de kapsadığını öne sürmektedir (Pfeffer ve Salancik, 2015).

Kaynak bağımlılığında meşruluğun konumuna ilişkin vurgu ise bağımlılıkların yönetim sürecinde takip edilen stratejilerde kendini gösterir. Stratejiler kaynak bağımlılığında örgütün hayatta kalabilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları elde etmesi ve kontrolünde kilit bir role sahiptir. Bu kapsamda örgütler bağımlılık ilişkilerinin yönetiminde birbirinden farklı stratejiler uygulayarak çevrede var olan konumunu korumaya ve güçlendirmeye çalışır (Davis ve Powell, 1992). Literatür incelendiğinde örgütlerin bağımlılık ilişkilerini yönetmede birbirinden farklı stratejiler takip ettiği öne çıkarken, ilgili stratejilerin ana kapsamı takip ettikleri stratejileri 3 ana başlıkta toplanarak Şekil 2’de sunulmuştur (Casciaro ve Piskorski, 2005; Hillman vd., 2009; Davis ve Cobb, 2010; Drees ve Heugens, 2013).

Şekil 2. Kaynak bağımlılığı yaklaşımında öne çıkan temel stratejiler

Şekil 2’de de görüldüğü üzere kaynak bağımlılığı kuramı açısından çevreyi karakterize eden 3 unsurun öne çıktığı görülmektedir (Pfeffer ve Salancik, 2015). Bunlar kaynakların çevrede dağılım durumunu gösteren yoğunluk, kaynakların önemine bağlı ortaya çıkan ve kıt-çok olma statüsüne işaret eden kaynak kapasitesi (kimi kaynaklarda cömertlik olarak tanımlanmaktadır) ve kaynakların elde edilmesi ve dağılımını şekillendiren örgütler arası bağlantılar yani bağımlılık ilişkileridir. Her çevrede bahsi geçen özellikler farklı dengeleri ve buna bağlı bağımlılık ilişkilerini barındırırken, örgütlerin ürettiği stratejiler ile süreç karşılıklı ilişki bütününe sahiptir. İlgili karşılıklı ilişkileri yani bağımlılık ilişkilerinin statükosunu yönetmek içinse öne çıkan ilk strateji uyum stratejisidir.

Temel hatlarıyla uyma stratejisi örgütlerin bağımlılıkların yönetim sürecinde örgütlerin özerkliklerini kaybetmesi veya sınırlandırılması durumuna işaret etmektedir (Drees ve Heugens, 2013).

Stratejinin temelinde bağımlılık ilişkilerinden kaynaklanan baskıların ve çevresel taleplerin yerine getirilmesi istenen faaliyet bütünleri ortaya konulur ve bütüncül bir şekilde meşru uygulamaların kabulü söz konusudur. Kurumsal kuram ile sınırları yaklaştıran bu strateji beklenen verimlilik çıktılarını etkileyebileceği gibi kimi durumlarda örgütün kaynaklara erişimini daha da zorlayabilmektedir (Davis ve Cobb, 2010).

Örgütlerin kaynaklarını yönetmede takip ettiği bir diğer strateji ise ayrı tutma (decoupling) stratejisidir (Özen, 2010). Ayrı tutma anlam itibari ile baskılar karşısında yerine getirilmesi istenen unsurların kabul edilmesi ve yerine getirilme imajının öne çıkarılarak gerek iç gerek dış paydaşlara bağımlılıklar için gereğinin yapıldığının inandırılmasıdır. Diğer bir ifade ile -miş gibi yapmaktır. İlgili durumun örgüt- yasal çevre ilişkisi açısından en güzel örneklerinden birisi termik santrallerde çevre düzenini bozmaması için takip edilen prosedürlerin yerine getirilmesinde karşımıza çıkmaktadır.

Spesifik olarak, termik santrallerin faaliyet süreçlerinde salgıladıkları kimyasal bazlı duman sadece çevre tahribatı değil, insan sağlığı üzerinde de önemli etkilere sahiptir (Sutherland, 2008). Bu kapsamda ilgili sektörde faaliyet gösteren örgütlerin uluslararası-ulusal yasal prosedürlere tabi olduğu görülmekte ve baca filtresi gibi uygulamaların şart koşulduğu bilinmektedir (WHO, 2006). Bu noktada örgütler kuruluş sürecinde ilgili prosedürlerin kağıt üzerindeki gereklilik gösteren adımlarını takip ederken, baca filtreleme sistemleri kurmaktadır (Fausing Olesen ve Shaker, 2020).

Ancak örgütlerin maliyetten kaçınma eğilimi, standart filtreleme yönelmeyi ve kimi üretim alanlarında etkinliği düşük filtreleme sisteminin çeşitli kimyasalları havaya salmasına neden olmaktadır. Örneğin Afşin ve Elbistan yer alan termik santrallerin salgıladığı zararlı gazların yetirince filtrelenmemesi nedeniyle ilgili çevrede yaşayan köylülerin %92'sinde solunum temelli çeşitli sağlık sorunları yaşadığı tespit edilmiştir (Akbay ve Bilgiç, 2020). İlgili örnekte kaynaklara ulaşmak için örgütlerin çevreden kaynaklı yasal baskıları, yasalardaki boşluklardan hareketle yerine getirdiği ve ayrı tutma stratejisiyle çevresel politikalara ayak uydurduğu ve eylemlerini meşrulaştırdığı izlenimi sunulmaktadır.

Kaynak bağımlılık yaklaşımı açısından takip edilen stratejilerde yoğunluğun, kuramın ana varsayımlarıyla da pekişen bağımlılıktan kaçınma stratejilerinde öne çıktığı görülmektedir. Bağımlılıktan kaçınma stratejileri esas itibariyle çevresel baskılar karşısında örgütlerin kaynakları elinde tutan ve kimi zaman gücü temsil

eden diğerk örgüt ve aktörlere yönelik stratejilerini içermektedir. Kendi içerisinde 4 alt başlıkta toplanabilecek bu stratejilerin ilki örgütsel bağılılıkların yapısını değıştirmeyi amaçlayan büyüme ve birleşme stratejileridir (Sargut ve Özen, 2009). Monsanto ilaç firmasının Avrupa'daki kaynaklara ulaşmak amacıyla Bayer ile yaptığı birleşme bu stratejiye etkili bir örnektir (Varinsky, 2018).

Diğerk bir bağımlılık yönetim stratejisi kollektif yapılar oluşturmayı içerirken, iş birliğı yapıları kurma, ortak yatırım, kooptasyon (kaynaklar üzerinde güç ve etkinliğe sahip aktörlerin örgütün yönetim yapılarına dahil edilmesi) öne çıkan temel girişimlerdir (He vd., 2020)

Politik eylemlere yönelik girişimlerde süreçte kaynakların tahsisi ve elde tutmayı etkileyen önemli bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Pfeffer ve Salancik, (2003) göre örgütler politik eylemlere yönelerek çevredeki paternleri etkileme, lobi faaliyetleri ile kaynakların dağıtımında güçlerini arttırabilirler.

Kaynaklara yönelik bağılılıkların yönetimde son strateji ise üst düzey yönetici değışiklikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde üst düzey yöneticiler çevre karşısında örgütlerin görünen bir yüzü konumunda olup, meşru figürlerin ilgili pozisyonlarda tutulması kaynakların elde edilmesinde ve güç dengesinin farklılaştırılmasında etkin bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır (Hillman ve Dalziel, 2003).

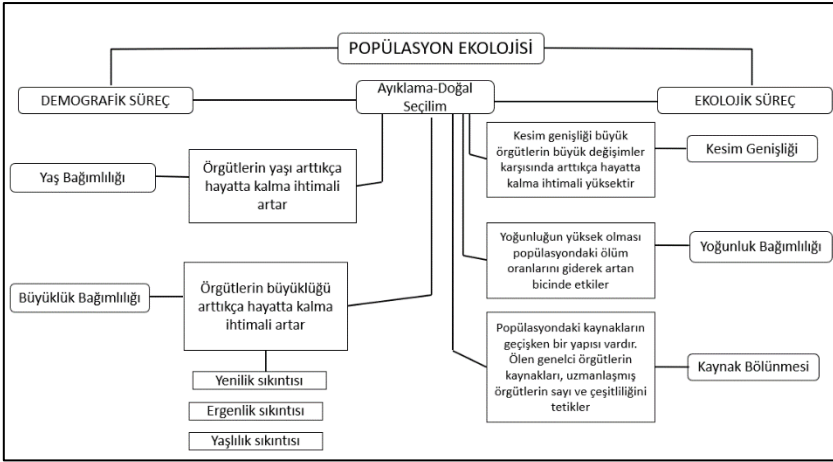
Sonuç olarak kaynak bağımlılığı kuramının ana varsayımları ve kaynakların elde edilmesi-yönetimde çevreye karşı takip ettikleri tüm stratejiler bir arada değılendirildiğinde meşruluğun çevre baskıları karşısında var olmaya dayalı bir amaç değıl, çevre ile bağımlılıkları yönetmede araçsal bir statüde olduğı ön plana çıkmakta ve meşruluk ikincil bir anlam yansıtmaktadır.

POPÜLASYON EKOLOJİSİ KURAMINDA TEMEL VARSAYIMLAR VE MEŞRULUĞUN KONUMU

Kurumsal kuram ve kaynak bağımlılığı yaklaşımında öne çıkan meşruiyet kavramının dışında popülasyon ekolojisinin de temel bazı varsayımlarında meşruluk çerçevesinin öne çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda kuramın temel çıkış noktası ayıklanma varsayımına dayanırken, doğrudan örgüt düzeyine değıl örgütlerin oluşturduğı popülasyonlara odaklanarak çeşitliliğın (kurulum/kapanma oranları baz alınarak) şekilleniş temelleri açıklamaya çalışılmaktadır (Hannan ve Freeman, 1977; Rockwood, 2015)

Spesifik olarak çevrenin keskin bir belirleyici olduğı yaklaşımda çevre ve popülasyon ilişkisi demografik ve ekolojik süreçlere dayalı açıklanırken (Carroll, 1984), ana kavram ve görüşler bu ikili ayrım altında toplanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Popülasyon ekolojisi kuramının temel varsayımları

Şekil 3’de de görüldüğü üzere demografik süreç popülasyonda yer alan nicelik unsurlarının (yaş ve büyüklük) ayıklanma ve hayatta kalma süreci üzerindeki etkisine işaret etmektedir (Betton ve Dess, 1985) . Bu noktada yaş ve büyüklük arttıkça örgütlerin popülasyon içerisinde hayatta kalmaları potansiyeli artarken, ilgili durum yapısal atalet olarak isimlendirilen ve değişim karşısında direncin temsili olan durumu karşımıza çıkarmaktadır (Eilstrup-Sangiovanni, 2020). Ekolojlara göre popülasyonlar çevreyle uyum sürecinde yapısal atalet nedeniyle ayak uydurma sıkıntıları yaşarlar. Yaşanan sıkıntının temeli ise popülasyonda yer alan örgütlerin yaşa ve büyüklüğe bağlı köklenen yapısal özelliklerinin değişime gösterdiği dirençtir (Freeman ve Hannan, 1989).

Yapısal ataletin kuramda oynadığı en önemli rollerden birisi popülasyon döngüsünü sağlamasıdır (Schwarz, 2012). Diğer bir ifadeyle biyolojiden taşınan evrim varsayımlarındaki doğal seleksiyon ve ayıklama döngüsündeki nesiller arası aktarım sağlanan genetik kodların yerini popülasyon ekolojisinde yapısal atalet almıştır (Koons vd., 2007). Yaş ve büyüklükle gelişen atalet zamanla yapılanır ve bir süre sonra değişimler karşısında direncin oluşmasına ve uyumun engellenmesine neden olur ve ayıklanma başlar (Singh ve Lumsden, 1990). Ancak bu söylem ataletin her zaman uyumsuzlukla sonuçlanacağına işaret etmez. Ataletin oluşma sürecinde yenilik (genç örgütlerin kapanma potansiyeli, yetkinliklerin oturmamış olmasından dolayı yüksektir) ve ergenlik (kuruluş dönemi kaynaklarının azalması ölüm potansiyelinin artışı) ortaya çıkan sıkıntıları da popülasyonun hayatta kalmasında etkilidir (Le Mens vd., 2015).

Diğer yandan ekolojik süreç ise örgüt topluluklarının doğum ve ölüm oranlarını topluluk içi ve arası ele almaya odaklanmaktadır (Lowery ve Gray, 2015). Bu noktada yoğunluk bağımlılığı, topluluk içerisinde artan örgüt sayısının,

farklı koşullarda, farklı sonuçlara yol açacağına işaret etmektedir. Temel varsayım topluluğun ilk evrelerinde örgütsel yoğunluk giderek azalan oranda popülasyonda ölüm oranını etkilerken, ileri evrelerde giderek artan bir eğilime neden olur. İlgili değişimin temelinde ise yoğunlukla topluluğun beslendiği kaynakların azalma eğilimi etkilidir (Baum ve Shipilov, 2008).

Kuramı besleyen bir diğer yaklaşım kesim genişliği olup, değişim karşısında örgüt topluluklarının ihtiyaç duyduğu (beslendiği) kaynakların etkisine odaklanmaktadır. Spesifik olarak örgütleri ikiye ayıran bu varsayımda genelci örgütler, kaynak tabanları geniş örgütlerdir ve büyük değişimler karşısında hayatta kalma avantajı yüksektir. Diğer örgüt türü ise uzmanlaşmış (özelci) örgütler olup kesim genişliği düşük ancak genelci örgütlere kıyasla küçük değişimler karşısında tutunma ihtimali daha yüksek olan örgütleri temsil etmektedir.

Ekoloji yaklaşımının son beslendiği kaynak ise kaynak bölünmesi kuramıdır. Bu kuram ise örgütlerin faaliyet çevrelerinden hareketle popülasyonları değerlendirir. Yaklaşımına göre özelci ve genelci örgütler arasında bir kaynak bölünmesi söz konusudur. Bu noktada merkez çevrede yer alan genelci örgütlerle artan rekabet ortamında yaşanan ölümlerle, kaynakların salınımını tetiklerler ve bu tetiklenme ise yarı çevrede yer alan uzmanlaşmış örgütlerin kaynak beslenmesini arttırmasına ve hayatta kalma döngülerinin güçlenmesine imkân sağlarlar (Chung ve Cheng, 2019).

Bir bütün olarak bakıldığında ekoloji yaklaşımında demografik ve ekolojik süreçler birbiriyle bağlantılı bir sisteme oturmuş olup, meşruluğun etkisi ise ağırlıklı olarak kendini yoğunluk bağımlılığı ve yaş varsayımlarında gösterir (Hannan ve Carroll, 1992).

Spesifik olarak, bir popülasyonun yaşam döngüsünde ilk dönemler yoğunluk düşük olup, kısıtlı sayıda örgütsel form aktiftir. Buna karşın ilerleyen süreçlerde ise popülasyonda artan sayı, belli yani meşrulaşmış örgütsel biçimin yayılmasını ve pratiklerin popülasyonda hâkim olmasına imkan sağlar (Baum ve Amburgey, 2017).

Diğer bir ifade ile genel bir meşruluk anlayışı (YKK gibi) ya da stratejik bir meşruluk anlayışı (kaynak bağımlılığı gibi) öne çıkmazken, ekologlar için bilişsel bir meşruluk varsayımlara konumlanmıştır (Powell, 1985. Bu noktada bilişsel meşruluktan kasıt örgüt biçiminin popülasyon içerisindeki yaygınlığı üzerinden ele alınmakta olup, biçimin yaygınlaşması popülasyonda biçime yönelik yerleşiklik kazanmış ve sorgulanmayan bir yapıya sahip olmasını sağlar. Sonuç olarak ekoloji yaklaşımında dar anlamda bir meşruluk sınırı öne çıkarken (Zucker, 1989), meşruluğun işlevi biçimsel formun yayılımı – popülasyonun yapılanması ile ilişkilidir.

3 KURAM TEK KAVRAM: GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı meşruluk olgusunun sahip olduğu kökenlerin ve işlevlerin YKK, kaynak bağımlılığı ve ekoloji yaklaşımı açısından ele alınmasıdır.

Temelde meşruluk farklı disiplinler için birçok anlama ev sahipliği yaparken, örgüt kuramları lensiyle meşruluk ele alındığında anlam ve işlev çeşitliliğinin alanda ön planda olduğu ve meşruluğun farklı bakış açılarında farklı problemlerin bir çözümü olduğuna işaret etmektedir (Pryor vd., 2011; Suddaby vd., 2017).

Genel olarak değerlendirecek olursak YKK için meşruluk var oluşla ilişkilendirilen ve kurumsal baskıların yarattığı etkiler karşısında hayatta kalmanın yegâne unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynak bağımlılığına baktığımızda ise kritik kaynakların elde edilmesinde öne çıkan bir stratejik araç olarak konumunda olduğu görülmektedir. Ekoloji varsayımlarında ise meşruluk tek boyutlu (bilişsel meşruiyet) yapı sergilerken, popülasyonun örgütlenme biçiminin yaygınlığına işaret etmektedir (Díez-de-Castro vd., 2018).

Üç kuram arasındaki meşruluk anlayışının öne çıkardığı farklılık kuramların çevreye yönelik teorik altyapılarıyla tetiklenmekle birlikte (Aldrich, 1979) farklılığı şekillendiren bir diğer unsur ise kuramların ölçüm düzeyi ile ilişkilidir. Bu noktada ekologların meşruluğu ele alışındaki popülasyon düzeyi kantitatif analiz eğilimi, meşruluğun tarihsel boyutunun sürece dahil edilememesine ve anlık ölçümlerle sınırlı kalmasına neden olmaktadır (Vergne, 2011).

Kaynak bağımlılığı yaklaşımında ise araçsal bir konum sergileyen meşruluk rasyonel ve pragmatik bir duruş çizdiğinden kaynaklara dayalı örgüt düzeyinde ilişki stratejilerin öne çıkmasına neden olmaktadır (Davis ve DeWitt, 2021). YKK için ise kuramın özünü oluşturan unsurun kurumsal çevrede meşruluk kazanma olduğu düşünüldüğünde örgüt üstü düzeyde çizilen çözümleme algoritması meşruluğun pratik unsurlarını ve alt düzey analiz birimlerinin üzerindeki etkisinin gölgede kalmasına neden olmaktadır.

Üç kuramında yansıttığı meşruluğa yönelik eksiklikler birbirini tamamlar nitelikte olsa da (Fligstein, 2021), gelecek araştırmalarda tek örnek olay üzerinden üç yaklaşımında birlikte araştırılması meşruluk kapsamının sağladığı ekstra getirileri ve satır aralarında kalan kayıpları daha nesnel bir şekilde öne çıkarmaya imkân sağlayabilecek bir potansiyel sergilemektedir.

KAYNAKÇA

- Akbay, C., & Bilgiç, A. (2020). Afşin ve Elbistan ilçelerinde toplumun termik santrallerin çevreye ve insan sağlığına etkileri konusundaki görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 23(6), 1587-1597.
- Aksom, H., & Tymchenko, I. (2020). How institutional theories explain and fail to explain organizations. *Journal of Organizational Change Management*, 33(7), 1223-1252.
- Aldrich, H. E. (1979). *Organizations and environments*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Aldrich, H. E., & Fiol, C. M. (1994). Fools rush in? The institutional context of industry creation. *Academy of Management Review*, 19(4), 645-670.
- Arnold, S. J., Handelman, J., & Tigert, D. J. (1996). Organizational legitimacy and retail store patronage. *Journal of Business Research*, 35(3), 229-239.
- Ashforth, B. E., & Gibbs, B. W. (1990). The double-edge of organizational legitimation. *Organization Science*, 1(2), 177-194.
- Baum, J. A., & Amburgey, T. L. (2017). Organizational ecology. *The Blackwell Companion to Organizations*, 304-326.
- Baum, J. A., & Shipilov, A. V. (2008). 1.2 Ecological approaches to organizations. *Organization Studies*. second edition, 55.
- Betton, J., & Dess, G. G. (1985). The application of population ecology models to the study of organizations. *Academy of Management Review*, 10(4), 750-757.
- Beugre, C. D. (2014, August). The legitimacy of crowdfunding: An institutional theory perspective. In Academy of management proceedings, *Academy of Management*. 10611-10611
- Bianchi, C. C., & Ostale, E. (2006). Lessons learned from unsuccessful internationalization attempts: Examples of multinational retailers in Chile. *Journal of Business Research*, 59(1), 140-147.
- Carroll, G. R. (1984). Organizational ecology. *Annual review of Sociology*, 10(1), 71-93.
- Casciaro, T., & Piskorski, M. J. (2005). Power imbalance, mutual dependence, and constraint absorption: A closer look at resource dependence theory. *Administrative Science Quarterly*, 50(2), 167-199.
- Chapman, T. L. (2009). Audience beliefs and international organization legitimacy. *International Organization*, 63(4), 733-764.
- Chung, H. M., & Cheng, L. H. (2019). Coopetition and firm survival in a cluster: Insights from the population ecology on the yacht industry in an emerging

- economy, 1957–2010. *Management and Organization Review*, 15(4), 837-856.
- Coşkun, R., & Arslan, S. (2023). The role of organizational language in gaining legitimacy from the perspective of new institutional theory. *Journal of Management & Organization*, 1-22.
- Davis, G. F., & Cobb, J. A. (2010). Resource dependence theory: Past and future. *Stanford's Organization Theory Renaissance, 1970–2000*, 28, 21-42.
- Davis, G. F., & DeWitt, T. (2021). Organization theory and the resource-based view of the firm: The great divide. *Journal of Management*, 47(7), 1684-1697.
- Deephouse, D. L., & Suchman, M. (2008). *Legitimacy in organizational institutionalism*. The Sage handbook of organizational institutionalism, 49, 77.
- Deephouse, D. L., Bundy, J., Tost, L. P., & Suchman, M. C. (2017). *Organizational legitimacy: Six key questions*. The SAGE handbook of organizational institutionalism, 4(2), 27-54.
- Díez-de-Castro, E., Peris-Ortiz, M., Díez-Martín, F. (2018). *Criteria for evaluating the organizational legitimacy: A typology for legitimacy jungle*. In: Díez-De-Castro, E., Peris-Ortiz, M. (eds) *Organizational Legitimacy*. Springer, Cham.
- Diez-Martín, F., Prado-Roman, C., & Blanco-González, A. (2013). Beyond legitimacy: legitimacy types and organizational success. *Management Decision*, 51(10), 1954-1969.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 147-160.
- Drees, J. M., & Heugens, P. P. (2013). Synthesizing and extending resource dependence theory: A meta-analysis. *Journal of Management*, 39(6), 1666-1698.
- Eilstrup-Sangiovanni, M. (2020). Death of international organizations. The organizational ecology of intergovernmental organizations, 1815–2015. *The Review of International Organizations*, 15(2), 339-370.
- Emerson, R. M. (1962), "Power-dependence relations," *American Sociological Review*, Vol. 27, pp. 31-40.
- Fausing Olesen, J., & Shaker, H. R. (2020). Predictive maintenance for pump systems and thermal power plants: State-of-the-art review, trends and challenges. *Sensors*, 20(8), 2425.

- Fligstein, N. (2021). *Organizations: Theoretical debates and the scope of organizational theory*. Handbook of classical sociological theory, 487-506.
- Franck, T. M. (1992). The emerging right to democratic governance. *American Journal of International Law*, 86(1), 46-91.
- Franck, T. M. (2017). *Legitimacy in the international system*. In *The Nature of International Law* (pp. 217-272). Routledge.
- Freeman, J., & Hannan, M. T. (1989). Setting the record straight on organizational ecology: Rebuttal to Young. *American journal of Sociology*, 95(2), 425-439.
- Hannan, M. T., & Carroll, G. R. (1992). *Dynamics of organizational populations: Density, legitimation, and competition*. Oxford University Press.
- Hannan, M. T., & Freeman, J. (1977). The population ecology of organizations. *American Journal of Sociology*, 82(5), 929-964.
- He, Q., Meadows, M., Angwin, D., Gomes, E., & Child, J. (2020). Strategic alliance research in the era of digital transformation: Perspectives on future research. *British Journal of Management*, 31(3), 589-617.
- Heracleous, L. (2001). When local beat global: the Chinese beer industry. *Business Strategy Review*, 12(3), 37-45.
- Hillman, A. J., & Dalziel, T. (2003). Boards of directors and firm performance: Integrating agency and resource dependence perspectives. *Academy of Management Review*, 28(3), 383-396.
- Hillman, A. J., Withers, M. C., & Collins, B. J. (2009). Resource dependence theory: A review. *Journal of Management*, 35(6), 1404-1427.
- Kern, A., Laguecir, A., & Leca, B. (2018). Behind smoke and mirrors: a political approach to decoupling. *Organization Studies*, 39(4), 543-564.
- Koons, D. N., Holmes, R. R., & Grand, J. B. (2007). Population inertia and its sensitivity to changes in vital rates and population structure. *Ecology*, 88(11), 2857-2867.
- Le Mens, G., Hannan, M. T., & Pólos, L. (2015). Age-related structural inertia: A distance-based approach. *Organization Science*, 26(3), 756-773.
- Lowery, D., & Gray, V. (2015). *An introduction to the population ecology approach*. In *The organization ecology of interest communities: assessment and agenda* (pp. 1-15). London: Palgrave Macmillan UK.
- Matheson, C. (1987). Weber and the Classification of Forms of Legitimacy. *British Journal of Sociology*, 199-215.
- Melewar, T. C., Meadows, M., Zheng, W., & Rickards, R. (2004). The influence of culture on brand building in the Chinese market: A brief insight. *Journal of Brand Management*, 11, 449-461.

- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340-363.
- Oakes, L. S., Townley, B., & Cooper, D. J. (1998). Business planning as pedagogy: Language and control in a changing institutional field. *Administrative Science Quarterly*, 257-292.
- Özen, Ş. (2010). *Yeni kurumsal kuram: örgütleri çözümlenmede yeni ufuklar ve yeni sorunlar*. Örgüt Kuramı. İmge Kitapevi.
- Pfeffer, J., & Salancik, G. (2015). *External control of organizations—Resource dependence perspective*. In *Organizational Behavior 2* (pp. 373-388). Routledge.
- Pfeffer, J., & Salancik, G. R. (1978). *The external control of organizations: A resource dependence perspective*. New York: Harper & Row
- Powell, W. W. (1995). Cultivating an institutional ecology of organizations: Comment on Hannan, Carroll, Dundon, and Torres. *American sociological review*, 60(4), 529-538.
- Pryor, M. G., Humphreys, J. H., Oyler, J., Taneja, S., & Toombs, L. A. (2011). The legitimacy and efficacy of current organizational theory: An analysis. *International Journal of Management*, 28(4), 209.
- Rendtorff, J. D. (2020). The concept of business legitimacy: Learnings from Suchman: Integrating sociological, ethical and critical perspectives. *Handbook of Business Legitimacy: Responsibility, ethics and society*, 3-30.
- Rockwood, L. L. (2015). *Introduction to population ecology*. John Wiley & Sons.
- Rossignoli, C., & Ricciardi, F. (2015). Inter-organisational relationships. *Contributions to Management Science*, 10.
- Sargut, S., & Özen, Ş. (2007). *Örgüt Kuramları*, İmge Kitabevi.
- Schwarz, G. M. (2012). The logic of deliberate structural inertia. *Journal of Management*, 38(2), 547-572.
- Scott, W. R. (1995). *Institutions and organizations. Foundations for organizational science*. London: A Sage Publication Series.
- Singh, J. V., & Lumsden, C. J. (1990). Theory and research in organizational ecology. *Annual Review of Sociology*, 16(1), 161-195.
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571-610.
- Suddaby, R., Bitektine, A., & Haack, P. (2017). Legitimacy. *Academy of Management Annals*, 11(1), 451-478.
- Sutherland, K. (2008). Air filtration: Using filtration to control industrial air pollution. *Filtration & Separation*, 45(9), 16-19.

- Thompson, J. D. (1967), *Organizations in action*, McGraw Hill, New York
- Ulrich, D., & Barney, J. B. (1984). Perspectives in organizations: resource dependence, efficiency, and population. *Academy of Management Review*, 9(3), 471-481.
- Üsdiken, B (2010). *Çevresel baskı ve talepler karşısında örgütler: Kaynak bağımlılığı yaklaşımı*. Örgüt Kuramı, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Üsdiken, B. ve Leblebici, H. (2009). *Örgüt teorisi, endüstri, iş ve örgüt psikolojisi el kitabı: Örgüt psikolojisi*, Anderson, N., Öneş, D. S., Sinangil, H. K. Ve Viswesvaran (Ed.), İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Varinsky, D. (2018). *The \$66 billion Bayer-Monsanto merger just got a major green light—but farmers are terrified*. Business Insider.
- Vergne, J. P. (2011). Toward a new measure of organizational legitimacy: Method, validation, and illustration. *Organizational Research Methods*, 14(3), 484-502.
- World Health Organization. (2006). *Air quality guidelines: global update 2005: particulate matter, ozone, nitrogen dioxide, and sulfur dioxide*. World Health Organization.
- Zucker, L. G. (1989). Combining institutional theory and population ecology: No legitimacy, no history. *American Sociological Review*, 54(4), 542-545.
- Zucker, L.G. (1987). Institutional theories of organization. *Annual Review of Sociology*, Vol. 13, pp. 443-464

7. Bölüm

Sosyal Medya ve Örgütsel İzomorfizm

Furkan ÇELEBİ¹

Giriş

İçinde olduğumuz dijital çağda iletişim etkili ve yaygın bir biçimde dijital ortamlarda gerçekleşmektedir. Resmi ya da gayri resmi neredeyse tüm iletişim, teknolojik gelişmelerle dijital dönüşümün bir parçasını oluşturmaktadır. Teknoloji ve dijital gelişmeler insanların sosyal iletişimi üzerinde de etkiler ve değişiklikler yaratmıştır. 21. Yüzyılın ilk yıllarından bu yana yaygınlaşan internet uygulamaları günümüzde artık milyarlarca tarafından kullanılabilir hale gelmiştir (Mayfield, 2008; Perrin, 2015).

Teknolojinin gelişimi, artan tüketici ihtiyaçlarının farklılaşması ve özellikle Z kuşağının tüketimin içinde daha çok yer alması sosyal iletişimin ve bu iletişime aracılık eden uygulamaların yeni ürün ve özellikleri ortaya çıkarmasına sebep olmuştur. Farklı özellikleri ile tüketicileri uygulamalarını kullanmaya teşvik eden şirketler farklı özellik ve eklentiler geliştirerek müşterilerine sunmaktadır (Auxier & Anderson, 2021).

Dev sosyal medya şirketlerinin milyonlarca hatta milyarlarca kullanıcıyı tatmin etmek için yaratıcılıklarını arttırmakta zorlandığı durumlarda ise diğer sosyal medya uygulamalarındaki tercih edilen ve sevilen özelliklere benzer özellikler geliştirdiği görülmektedir. Kopyacılık ya da taklitçilik şeklinde ifade edilen bu eylemler tüketici ihtiyaçlarını ve beklentilerini kimi zaman karşılayabilirken kimi zaman da tüketiciler tarafından yetersiz görülebilmektedir.

Örgütsel davranış literatüründe örgütsel izomorfizm olarak nitelendirilen bu taklit etme ya da kopyalama faaliyetleri sosyal medya platformları arasında artık herkesin dikkatini çekecek bir boyuta ulaşmış ve sosyal medya uygulamalarının birçok özelliği birbirinin aynısı haline gelmiştir.

Bu çalışma kapsamında öncelikle sosyal medya ve örgütsel izomorfizm kavramları ile ilgili temel bilgilere yer verilecek ardından ise örgütsel izomorfizm türlerinden olan mimetik izomorfizm üzerinden sosyal medya uygulamalarının birbirleri ile “eş biçimli” nasıl geldiğine değinilecektir.

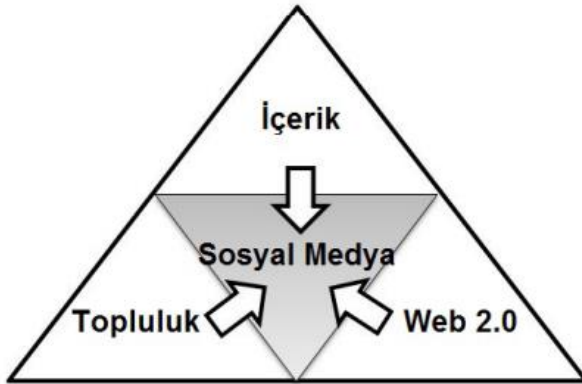
¹ Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Sorgun Meslek Yüksek Okulu, furkan.celebi@bozok.edu.tr, OrcID: 0000-0002-6689-9878

Sosyal Medya

Medya kavramı kitle iletişim araçları olarak da tanımlanmaktadır. Çeşitli sözlü, yazılı ve görsel öğeleri içeren bu kitle iletişim araçları genel olarak medya ismiyle tanımlanabilir. 1920'li yıllardan bu yana kullanılan bu kavram gelişen ve küreselleşen dünyada yıllar içerisinde gelişmektedir ve çevresel etkenlerle sürekli bir dönüşüm halindedir (Briggs, vd., 2004).

Akademik çalışmalarda sosyal medya, sosyal ağ, sosyal paylaşım ağı gibi kavramların, birbirleriyle iç içe geçmiş ve eş anlamlı kullanıldığı dikkat çekmektedir (Kara, 2013). Benzer özellikler içerse de farklı unsurları ve nitelikleri içeren bu kavramlardan sosyal medya Boyd ve Ellison'a göre "kullanıcıların tamamen veya kısmen açık birer profil oluşturup, ilişkide oldukları insanlar listesi hazırladıkları, sergiledikleri, paylaştıkları ve diğer kullanıcıların profil ve ilişkilerini gözlemleyebildikleri sanal ortamlar"dır (Boyd & Ellison, 2004).

Sosyal medya unsurlarına bakıldığında mutlaka olması gereken üç kavram dikkat çekmektedir. Bunlar; içerik, topluluk ve web 2.0 olarak sosyal medyanın temel kavramlarını oluşturmaktadır (Şekil 1) (Kara, 2013).

Şekil 1. Sosyal Medya'nın Temel Kavramları, Kaynak: Kara, 2013

Sosyal medya kavramı bir profil oluşturarak ve bir topluluk ile ortak ya da bireysel iletişimi ifade etmektedir. Bu iletişim esnasında da internet alt yapısı yani web 2.0 tabanının kullanıldığı ana unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal medya uygulamalarının birbirine benzeyen özellikleri ya da farklı bir ifadeyle bir uygulamanın ya da platform haline gelmesi için olması gereken diğer unsurlar şunlardır:

Kullanıcı Profili: Hemen hemen tüm sosyal medya uygulamaları, kullanıcıların kendilerine ait profiller oluşturmalarına ve bu profiller üzerinden

diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunmasına olanak tanır. Profil resmi, kullanıcı adı, biyografi gibi temel bilgiler içerir.

Paylaşım: Kullanıcılar, metin, fotoğraf, video, bağlantı veya diğer içerik türlerini paylaşabilirler. Paylaşılan içerik, diğer kullanıcılar tarafından beğenilebilir, yorum yapılabilir veya paylaşılabilir.

Takip edilenler ve Takipçiler: Kullanıcılar, diğer kullanıcıları takip edebilirler ve kendilerini takip eden takipçilere sahip olabilirler. Bu şekilde kullanıcılar, ilgi duydukları kişilerin veya sayfaların güncellemelerini görüntüleyebilirler.

Beğenme ve Yorumlama: Kullanıcılar, paylaşılan içerikleri beğenebilirler ve bu içeriklere yorum yapabilirler. Beğenme ve yorumlar, etkileşim ve geribildirim sağlar.

Özel Mesajlaşma: Sosyal medya uygulamalarının çoğu, kullanıcıların birbirleriyle özel mesajlar göndermelerini sağlayan bir mesajlaşma sistemi içerir.

Etiketleme ve Bahsetme: Kullanıcılar, içeriklerini belirli anahtar kelimelerle etiketleyerek veya *hashtagler* ekleyerek daha geniş bir kitleye ulaşabilirler.

Bildirimler: Kullanıcılara, takipçilerinin veya diğer kullanıcıların etkileşimlerini bildiren bildirimler sunar.

Arama ve Keşfetme: Kullanıcılar, diğer kullanıcıların profillerini veya içerikleri arayabilirler. Ayrıca, belirli kategorilere veya trendlere dayalı olarak içerikleri keşfedebilirler.

Gruplar veya Topluluklar: Bazı sosyal medya platformları, kullanıcıların belirli ilgi alanlarına göre gruplar veya topluluklar oluşturmasına veya katılmasına izin verir. Bu, benzer ilgi alanlarına sahip kullanıcıların etkileşimde bulunmalarını kolaylaştırır.

Reklamcılık: Sosyal medya platformları, işletmelerin ve markaların hedef kitlelerine ulaşmalarını sağlayan reklamcılık ve tanıtım seçenekleri sunar.

Bu özellikler, sosyal medya uygulamalarının birbirine benzeyen temel özellikleridir. Yukarıdaki özelliklerin birçoğu neredeyse tüm popüler uygulamalarda yer almaktadır. Ancak her platform, benzersiz özellikler sunabilir, bu nedenle her uygulama kendine özgü bir deneyim sunabilmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında sosyal medya platformlarının bu benzersiz ve kendine özgü olarak nitelendirilebileceği bazı özellik ve eklentilerin diğer sosyal medya uygulamaları tarafından nasıl kopyalandığı üzerinde bilgilere yer verilecektir.

Örgütsel İzomorfizm

İzomorfizm kavramı Türkçede eş biçimlilik olarak da bilinmektedir. Temelinde yapısal bir eş biçimlilik içeren izomorfizm kavramı çeşitli disiplinlerden akademik araştırmalara da konu olmuştur. Matematiksel bir ifade olan izomorfizm örgütsel davranış literatüründe ilk kez Hawley (1968) tarafından

ele alınmıştır. Çalışmaya göre örgütlerde izomorfizmin ya da “temel benzeşmenin ilk etapta örgütsel rasyonellik ile açıklanabileceğini fakat bunun zamanla rasyonellikle de açıklanamayacak düzeye geldiği/geleceği ifade edilmektedir (Yoğun Erçen, 2010).

Toplumun içinde yeniden kendini şekillendirme sürecine giren kurumlar meşruiyetlerini ve hayatta kalma umutlarını arttırma durumunda olduğu kanısındadırlar (Meyer ve Rowan, 1977). Bu güdü ile hareket eden örgütler ise başarılı örgütlerin başarılı özellik ve uygulamalarını taklit etme eğiliminde olabilirler. Bu durum örgütsel davranış ve yönetim literatürlerinde örgütsel izomorfizm ya da örgütsel eş biçimlilik olarak ele alınmaktadır.

Örgütsel izomorfizm temelinde üç farklı türde kendini göstermektedir (DiMaggio ve Powell, 1983). Bunlar (Yoğun Erçen, 2010);

- Taklitçi baskılarla izomorfizm
- Zorlayıcı baskılarla izomorfizm
- Kuralcı izomorfizm

Taklitçi baskılarla izomorfizm: Taklitçi baskılar, diğer örgütlerin faaliyetlerini, sistemlerini veya yapılarını kopyalamak veya örnek almak için yapılan baskılardır. DiMaggio ve Powell (1983) belirsizliğin örgütleri taklitçiliğe ittiğini belirtmiştir. Mimetik yani taklitçi baskı insan davranışı ile paralellik göstermektedir. Kurumlar da insanlar gibi bilmediği bir çevrede diğerine benzeme eğilimi göstermektedir.

Zorlayıcı baskılarla izomorfizm: Örgütlerde benzeşme diğer örgütler ve toplum geneli tarafından yapılan baskılar neticesinde belli normları benimsediklerinde ortaya çıkarmaktadır. Burada örgütün kendi inisiyatifi dışında bir benzeşme vardır. Zorlayıcı neden kurumlardan devletten, kişi ve toplumdaki gelebilir, örneğin: işçi sağlığı ve güvenliği konusunda yasalar, çevre yasaları zorlayıcı izomorfizmi ortaya çıkarmaktadır.

Kuralcı izomorfizm: İzomorfizm sürecinin bir diğer tipi kuralcı eş yapılılıktır. Bu, durum profesyonelleşmeden gelen baskılardan ortaya çıkmaktadır. DiMaggio ve Powell (1983), kuralcı eş yapılılığı, meslek uzmanları tarafından üretilen zorlayıcı bir taban üzerinde firmaların benzeşmesi olarak tanımlamaktadırlar. Örneğin üniversiteler, örgütler için profesyonel normlar ve değerlerin gelişmesini etkileyen bilgi merkezleri gibi işlemektedirler (Greenwood vd., 2002).

Sosyal Medya ve Mimetik İzomorfizm

Mimetik izomorfizm birçok sektörde olduğu gibi sosyal medya ve iletişim sektörlerinde de sık karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Mimetik uygulamaların temelinde gelir kaygısı ya da daha çok gelir arzusunun yattığını söylemek yanlış olmayacaktır (DiMaggio ve Powell, 1983). Sosyal medya

şirketleri insanların kendi uygulamalarında mümkün olduğunca çok vakit geçirmeleri için ellerinden ne gelirse yapan şirketlerdir. Hatta tüm yatırımlarını bunun için yaptıklarını söylemek daha doğru bir ifade olabilir.

Bu yüzden farklı uygulamaların başarılı uygulamaları ya da özellikleri hemen taklit edilip mevcut uygulamaya entegre edilmektedir. Bu durum ise örgütsel açıdan tam olarak mimetik izomorfizm ile tanımlanmaktadır.

Sosyal medya uygulamalarındaki mimetik izomorfizm örneklerinden bahsetmek gerekirse;

- Facebook eski arayüzünde arka kapak yok iken Twitter uygulamasının bu görünümünün benzeştirilmesi
- «Instagram story» uygulamasının Twitter’da benzer şekilde ortaya çıkması
- Bir iletişim uygulaması olmasına rağmen WhatsApp uygulamasının aynı şekilde «durum» başlığında bu hikâye özelliğini aktif hale getirmesi
- Akıllı telefon ekranını alışılmışın dışında olarak dik kullandıran Tik Tok uygulamasının neredeyse tüm rakipleri tarafından taklit edilmesi. Reels, Shorts vb. uygulamaların geliştirilmesi.
- Win-win mantığı ile izlenme oranı yüksek olan video ya da paylaşımlara para ödeyen YouTube ve Tik Tok gibi uygulamaların taklit edilerek diğer sosyal medya platformlarında da benzer uygulamaların hazırlıkları ya da başlatılması
- 2023 yılı itibariyle Elon Musk tarafından satın alındıktan sonra her ne kadar 8\$ karşılığında «mavi tik» uygulaması verilse de kökenine bakıldığında onaylı ve tanınmış kişilerin hesaplarının onaylı olarak gösterilmesi ve bunun da yıllardır Instagram, facebook ve Tik Tok gibi uygulamalar tarafından da kullanılıyor olması
- Başlangıcında bir iş ağı mantığı ile çalışan ama daha sonra Facebook uygulamasından pek fazla farkı olmayan ve her türlü paylaşım yapılan LinkEDin uygulamasının geldiği durum
- Uzun yıllar 140 karakter ve çoğunlukla da yazı ile iletişim sağlayan Twitter uygulamasının artık yazı karakteri, canlı radyo yayını, hikâye gibi kendine has olmayan özellikleri aktif hale getirmesi

Sosyal medya uygulamalarının birbirini taklit ettiği özellikleri başlıklar halinde maddelemek gerekirse aşağıdaki özelliklerin mimetik bir izomorfizm ortaya çıkardığı yani taklitçi baskılarla eş biçimli yapıların oluştuğunu söylemek uygun olacaktır.

Hikayeler: Instagram'ın Hikayeler özelliği, Snapchat'in benzer "Snap" özelliğini taklit etmiştir ve daha sonra diğer platformlar da benzer hikâye özelliklerini eklemiştir. WhatsApp, Facebook ve Twitter gibi platformlar da hikâye formatını benimsemeye başlamıştır.

Canlı Yayınlar: Periscope, canlı yayın yapma konseptini popüler hale getirmiş ve Facebook, Instagram ve diğer platformlar da bu özelliği benzer şekilde uygulamaya eklemiştir.

Anlık Mesajlaşma: Facebook Messenger, WhatsApp ve Instagram Direct gibi uygulamalar, Snapchat'in anlık mesajlaşma ve kaybolan mesaj özelliklerini benimseyerek taklit etmiştir.

Hareket Tabanlı Bildirimler: TikTok'un kullanıcıları sürekli olarak içerik tüketmeye teşvik etmek amacıyla benimsediği "For You" veya "Keşfet" bölümünü taklit eden başka uygulamalar da vardır.

Video Sohbetler: Zoom ve diğer video konferans uygulamalarının popülerliği arttığında, sosyal medya platformları da benzer video sohbet özelliklerini eklemeye başlamışlardır.

Gece Modu: Bir uygulamanın arayüzünü karanlık tema veya gece modu olarak sunma eğilimi, birçok platformda benzer bir şekilde uygulanmıştır.

Müzik Ekleme: TikTok'un müziği içerik oluşturma sürecine dahil etme fikri, diğer platformlar tarafından benimsenmiştir. Örneğin, Instagram'da hikayelere veya Reels'e müzik eklemek mümkündür.

Alışveriş Özellikleri: Sosyal medya platformları, kullanıcıların doğrudan ürünleri satın alabileceği veya inceleyebileceği alışveriş özellikleri eklemeye başlamışlardır. Bu özellik, özellikle Instagram ve Facebook üzerinde benzer yapıdadır.

Bu örnekler, sosyal medya platformlarının birbirlerini taklit ettiği özelliklere birkaç örnektir. Rekabetin artması, farklı platformların benzer özellikleri benimsemesine ve kullanıcıları daha fazla çekmeye çalışmasına neden olmuştur.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma hazırlanırken izomorfizm kavramı ve sosyal medya kavramları üzerine taramalar yapılmıştır. Bu literatür araştırmalarında çeşitli örgütler ve çeşitli sektörlerde izomorfizmin tespit edildiği ve çeşitli türlerde ve çok farklı nedenlerle bu eş biçimli yapının oluştuğu ya da oluşmak zorunda kaldığı/bırakıldığı görülmüştür. Bu araştırma ile dijital medya unsurlarından bazı sosyal medya araçlarında da çok net bir şekilde temel benzerliklerin yer aldığı ek olarak da zaman içerisinde bazı fonksiyonlarının birbirlerine benzeştiği tespit edilmiştir.

Örnekler oldukça fazla olmakla beraber günümüzde de başarılı uygulamalar ve başarılı özellikler taklit edilmektedir. Sosyal medya uygulamaları başlangıçlarından kitlelerini ve kullanıcılarını kendine has özellikleri ile kendilerine çekse de zaman içerisinde birbirlerine benzeme eğilimindedirler.

Bu eğilim eş biçimlilik ile açıklanabilmektedir. Başarı her zaman taklit edilmiştir ve edilecektir. Ancak her özellik her platform tarafından kullanıldığında sosyal medya uygulamalarının birbirlerinden farkı kalmamıştır. Bu taklitçilik kullanıcılarda olumlu dönüşler sağlamış gibi gözükse de zaman içerisinde yalnızca adı ve rengi farklı içeriği aynı uygulamalardan kopmaya ve platformların istediklerinin aksine daha az zaman geçirmeye doğru gidecektir. Çünkü bir kişi paylaşmak istediği bir duyguyu, fotoğrafı, durumu ya da kısa hikayesini artık hepsinde aynı şekilde paylaşmakta; sıra ile tüm uygulamalara giderek aynı faaliyeti yapmaktadır.

Herkesin diğerlerinden daha çok sevdiği bir sosyal medya uygulaması olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında o uygulamaya has özelliğin o kişiye daha çok hitap ettiğini belirtmek mümkündür. Zamanla farklı uygulamalarda tamamen aynı şeyi yapan kullanıcılar “daha çok sevdikleri” uygulamaya dönecek ve özgün olmayanlardan uzaklaşacaktır.

Eş biçimlilik ya da izomorfizm sosyal medya açısından birbirlerine benzemek için iyi gibi görünse de kısa vadeli kullanıcı kazanma çözümleridir. Özgünlüğünü devam ettirebilen ya da kendine has yeni özellikler getiren uygulamalar her zaman başarı için daha önde olacaktır.

Kaynakça

- Auxier, B., & Anderson, M. (2021). Social media use in 2021. *Pew Research Center, 1*, 1-4.
- boyd, d. & Ellison, J. (2004), "Social Network Sites: Definition, History and Scholarship", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13.
- Briggs, A., vd. (2004), *Medyanın Toplumsal Tarihi*, İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American sociological review*, 147-160.
- Greenwood, R.; Suddaby, R. ve Hinings, C. R. (2002). Theorizing Change: The Role of Professional Associations içinde Transformation of Institutionalized Fields, *Academy of Management Journal*, 45(1):58-80
- Hawley, A. (1968). *Human Ecology International Encyclopedia of The Social Sciences*, New York: MacMillan
- Kara, T. (2013). Sosyal medya endüstrisi. *İstanbul: Beta Yayıncılık*, 11.
- Keser, S. (2019). *Küreselleşme ve yükseköğretimde izomorfizm: Türk üniversiteleri üzerine çok boyutlu ölçekleme analizi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Mayfield, A. (2008). What is social media.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American journal of sociology*, 83(2), 340-363.
- Perrin, A. (2015). Social media usage. *Pew research center*, 125, 52-68.
- Prue, D., & Devine, K. (2012). Isomorphism and organizational culture: A First Nation's housing initiative. *AlterNative: An International Journal of Indigenous Peoples*, 8(3), 253-263.
- Srikantia, P., & Bilimoria, D. (1997). Isomorphism in organization and management theory: The case of research on sustainability. *Organization & Environment*, 10(4), 384-406.
- Venard, B. (2009). Organizational isomorphism and corruption: An empirical research in Russia. *Journal of business ethics*, 89, 59-76.
- Venard, B., & Hanafi, M. (2008). Organizational isomorphism and corruption in financial institutions: Empirical research in emerging countries. *Journal of Business Ethics*, 81, 481-498.
- Yoğun Erçen, A. E. (2010). Kurumsal taklitçilik-izomorfizm: Türkiye’de sağlıkta dönüşüm program hedeflerinin ulaşılabilirliği. *Akademik Bakış Dergisi*, (19), Ocak-Şubat-Mart-2010, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 1-11.

8. Bölüm

Economic Growth in Türkiye on the 100th Anniversary of the Republic: Fourier Stationarity Analysis

*Seyit Ali MİÇOOĞULLARI**

Introduction

The post-Republican period covers a period of time in which significant changes were experienced in Türkiye's economic structure. The political, social and economic transformations in this period are among the factors affecting the country's macroeconomic stability and growth. As we celebrate the 100th anniversary of the founding of the Republic, looking at Türkiye's past should not be limited to history; it can also provide important clues for the future. In this context, testing the stationarity of Türkiye's GDP or real output from the proclamation of the Republic to the present can be a tool to analyse the economic performance of the past and at the same time provide important information about Türkiye's future. By understanding the economic dynamics of the past, it may be possible to move towards more effective solutions to future economic challenges.

An important topic of discussion in the macroeconomic literature is the trend-stationarity analysis initiated by Nelson and Plosser (1982). This analysis focuses particularly on the time series characteristics of actual production levels. In the formulation of macroeconomic policies, as well as in economic modeling, forecasting, and empirical testing, the modeling of real output received a pivotal argument from Nelson and Plosser (1982), underscoring its crucial importance. In their assertion, whether real output or GDP is depicted as a trend-stationary or difference-stationary process carries significant implications. For example, if we consider real output or GDP as a unit root process, any shocks affecting the variable will lead to persistent effects. Conversely, when real output or GDP is defined as a stationary process with a fixed trend, it implies a consistently changing equilibrium level of output, with fluctuations reflecting the dynamics of the business cycle (Cuestas and Garratt, 2011; Zeren and İşlek, 2019). However, there are critics contend that conventional unit root tests fail to consider structural breaks and are therefore underpowered (Perron, 1989; Becker et al., 2004; Enders and Lee, 2004, 2009).

* Dr, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, s.alimicoogullari@kilis.edu.tr ORCID No: 0000-0001-9266-1559

Perron (1989) emphasised that the unit root tests' effectiveness decreases if there is a structural break, and he argued that such tests are limited. In this context, one method used to approximate structural breaks is the use of dummy variables. However, this approach requires a priori information on the number and location of breaks, which may lead to undesirable bias. To overcome these difficulties, recently developed unit root and stationarity tests are an important development. For example, Becker et al. (2006) and Enders and Lee (2004, 2009) have developed tests that use adaptable Fourier conversions to capture structural breaks, reducing the number of parameters needed to identify stationarity at the appropriate frequency.

Consequently, these new approaches to overcome the limitations of traditional unit root examinations to ascertain the stationarity of real output in macroeconomic analyses constitute an important step for policy makers and researchers. These tests can be used to better capture structural changes in time series data and therefore provide more precise results in econometric analyses. Testing the stationarity of Turkiye's GDP or real output in the post-Republican period can contribute both to a better understanding of the economic dynamics of the past and to shaping Turkiye's future. These analyses can be used as an important tool to make better decisions both in the academic world and in policy-making processes. As Turkiye marks the 100th anniversary of the Republic, it can be a starting point to better understand the possible effects of such analyses on the economic future of the country.

For this purpose, this study analyses the stationarity of GDP per capita data covering the period 1923-2018. This study's contribute to the existing body of literature is to propose the use of a new approach such as the Fourier Unit Root Test to evaluate Turkiye's economic achievement in the post-Republican area in order to overcome the limitations of conventional unit root tests and to capture structural changes more precisely. This new approach can provide more robust and precise results, especially for analysing the stationarity of real output. Moreover, this study can be considered as part of an effort to gain a deeper understanding of Turkiye's economic changes during the Republican era. This can help to make better judgements for future policy-making processes. Moreover, specific to Turkiye's 100th anniversary of the Republic, it provides a starting point to better understand the implications of such analyses for the country's economic future.

In the remainder of this paper, the second part offers a summary of the empirical literature whereas the third segment scrutinizes the methodology and findings. The final section presents conclusions and policy recommendations.

Literature review

During recent times, real GDP per capita, which is crucial economic benchmark, has been recognised as an important indicator of nation's economic welfare and growth potential (Moalla, 2023). Hence, the movements and stationarity properties of GDP over time are of great importance for both economic policy making and academic research. In recent years, the development of new methods, especially Fourier Unit Root Tests, has enabled a more precise assessment of the stationarity properties of GDP time series. Following the influential research conducted by Nelson and Plosser (1982), determining whether macroeconomic variables are trend or stochastic continuous processes has been the subject of intensive research. In particular, real output is one of the most important among these variables. As stated in Nelson and Plosser (1982), shocks to real output can affect the system for a long time. Smyth and Inder (2004) contend that this is crucial for the efficacy of government policies. In particular, if real output contains unit roots, the influence of structural reforms on extended-term growth will be constrained as it will be limited by other shocks (Öztürk and Kalyoncu, 2007). In this context, many researchers and economists have examined the stationarity properties of GDP for different countries and regions through Fourier Unit Root Tests.

Zeren and İşlek (2019) use the BCIPS panel unit root examination utilizing Fourier transformations developed by Lee, Wu and Yang (2016) to analyze the stability of real GDP in D8 economies from 1960 to 2014. The observed results show that GDP in D8 economies is stationary under multifactor conditions. Hacımamoğlu, T. (2021) using the same method. The primary goal of this study is to explore the stationarity characteristics of real GDP in G-7 nations during the period from 1970 to 2019, again using BCIPS to examine the time series characteristics of real GDP in G-7 economies. The findings indicate that real GDP in G-7 countries has a stationary process and the shocks on this variable are transitory. These findings suggest that there may be no need to utilize monetary or fiscal policy tools to address variations in the output level. Ranjbar et al. (2016) investigated the convergence hypothesis (stochastic convergence) among 16 selected OECD countries and used Fourier function to capture soft breaks. The findings indicate that the largest diverging took place during WWI and WW II. It was found that 75 per cent of the 69 breakpoints estimated in the period 1870-2010 gave capture results, while the rest gave divergence results. Su and Chang (2011), using the adaptable Fourier unit root test introduced by Enders and Lee (2004, 2009), find that real GDP per capita data of 9 selected Central and Eastern European (CEEC) economies are stationary and characterised by a reversion to the mean process. Additionally, it has been determined that the Fourier unit root test exhibits greater statistical power compared to the linear method when the

actual data generation process for real GDP per capita represents a stationary pattern featuring an unidentified structural alteration characterized by low-frequency elements. In a study for Türkiye, Özdemir and Çevikalp (2021) used Fourier unit root tests to investigate the sustainability of ecological openness, economic growth and private sector loans. The findings support the results obtained with conventional unit root tests and show that the ecological openness and economic growth series are stationary at level. Moreover, analyses with Fourier type nonlinear unit root tests indicate that the first differences of economic growth and private sector loans tend to revert to the mean.

This literature review has focussed on important studies evaluating the stationarity properties of real GDP per capita time series. These studies emphasise that determining the unit root characteristics of GDP holds significant relevance for the efficacy of economic tools. Particularly, new methods such as Fourier Unit Root Tests have made it possible to assess the stationarity properties of GDP time series more precisely. The results of these studies show that GDP is or has been stationary for many countries and regions. These findings are of great importance for formulating economic policies, conducting macroeconomic analyses and controlling economic fluctuations. With the increasing use of new methods such as Fourier Unit Root Tests, it is anticipated that such analyses will be further developed and stationarity properties can be determined for more countries and regions.

Methodology

Data

In this research, data for the period 1923-2018 are used to investigate the stationarity of Türkiye's post-Republican GDP per capita. In order to provide more consistent results and to benefit from the advantage of analysing longer data periods, annual data are converted into quarterly data by following the methodology proposed by Shahbaz et al. (2020) and Razzaq et al. (2023). For this, a quadratic match-sum technique is used. This procedure implements an important control, especially against cyclical variations in the data. It also offers the advantage of overcoming seasonal inconsistencies by smoothing out consecutive data point differences (Shahbaz et al., 2017). Data on the GDP variable were obtained from Groningen Growth and Development Centre (2023) and Our World in Data (2023) database.

The quarterly time series of GDP per capita 1923Q1-2018Q4 is divided into four separate periods as 1923Q1-1993Q4, 1994Q1-2000Q4, 2001Q1-2007Q4, 2008Q1-2018Q4 based on Keyder's (2022) study and Türkiye's crisis experiences. Dividing the GDP per capita data into certain periods is an important

approach to better understand and explain the stationarity and structural changes in econometric analyses (Shahbaz et al., 2017; Özdemir and Çevikalp, 2022; Nas et al., 2023).

Econometric Methodology

The context of the research suggests that when the structure of economic progress is analysed, the findings in the literature show that the linear properties associated with economic growth differ and therefore both conventional and non-linear unit root tests are required. In this context, conventional Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) unit root tests will be used at the beginning of the analysis. Subsequently, Fourier modelling of the related methods will be investigated in depth. During these analyses, the maximum lag lengths will be carefully determined based on the AIC. This approach is expected to shape the basic methodology of the study and increase the reliability of the analysis findings.

In this research, in order to examine the linearity of economic growth variables, unit root tests including Fourier analysis as well as traditional methods were applied. These tests are widely used tools to examine the stationarity properties of time series related to economic growth. In particular, Fourier-ADF and Fourier-KPSS tests are methods that extend the traditional ADF and KPSS unit root tests with Fourier transforms.

Fourier-ADF Test, the basic equation of the unit root test used to evaluate the linearity of economic growth data is as follows:

$$\Delta y_t = \alpha + \beta_t + \gamma y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \delta_j \Delta y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \delta_{j+m} \sin\left(\frac{2\pi jt}{T}\right) + \delta_{j+m+k} \cos\left(\frac{2\pi jt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (1)$$

In Equation 1 Δy_t , the series' first-order difference; t , time; y_{t-1} , the previous period value of the series; T , the number of samples; k , the frequency value that minimises the residual squares; δ_j , autoregressive terms; δ_{j+m} and δ_{j+m+k} Fourier terms and ε_t represents the error term.

The Fourier-KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) Test is a method that extends the KPSS test for unit root testing with Fourier transforms. Its basic equation is as follows:

$$Z_t = \mu + \sum_{j=1}^k \beta_j \left(\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T \sin\left(\frac{2\pi jt}{T}\right) Z_t\right) + \sum_{j=1}^k \gamma_j \left(\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T \cos\left(\frac{2\pi jt}{T}\right) Z_t\right) + \varepsilon_t \quad (2)$$

In Equation 2 Z_t , the series' first-order difference; μ , the constant; β_j and γ_j Fourier terms and ε_t represents the error term.

In the Fourier-ADF and Fourier-KPSS tests, the test statistic obtained to refute the null hypothesis should be compared with the critical value or p-value. For the Fourier-ADF Test, the null hypothesis expresses the presence of a unit root. The ADF statistic obtained according to the test results is contrasted with the critical value. If the ADF statistic falls below the critical value, the null hypothesis is refuted, and it is inferred that the series lacks a unit root, meaning the series is linear (stationary). For the Fourier-KPSS Test, the null hypothesis states that the series is linear. The null hypothesis is refuted or not refuted by comparing the KPSS statistic obtained according to the test results with the critical value or p-value. If the KPSS statistic is above the critical value, the null hypothesis is refuted and it is determined that the series is non-linear.

Findings and Discussion

The stationarity analysis results of GDP per capita for the entire period 1923Q1-2018Q4 and the periods 1923Q1-1993Q4, 1994Q1-2000Q4, 2001Q1-2007Q4 and 2008Q1-2018Q4, which represent the structural change periods based on Turkey's crisis experiences, are shown in Table 1.

Table 1: Conventional and fourier unit root test results

GDP Per Capita	Conventional Unit Root		Fourier Unit Root	
	ADF	KPSS	F-ADF	F-KPSS
1923Q1-1993Q4	-1.439	0.455*	-3.803**	0.254
1994Q1-2000Q4	-1.032	0.752**	-4.846***	0.118
2001Q1-2007Q4	-0.062	0.125	-11.647***	0.077
2008Q1-2018Q4	-3.214**	0.158	-7.598***	0.216
1923Q1-2018Q4	-3.477***	0.214	-4.263***	0.491

Note: *, ** and *** denote significance at 10%, 5% and 1% levels, respectively. The maximum lag length is set as 6 for all tests since the data frequency is quarterly. The optimum lag length is determined according to the AIC information criterion. The statistics presented in the table represent the outcomes for the model with both a constant and trend. The critical values for the ADF test are -3.41 (1%), -2.83 (5%), -2.53 (10%). Critical values for the F-ADF test are obtained from Enders and Lee (2012) and critical values for the F-KPSS test are obtained from Becker et al., (2006).

Among the sub-periods of the GDP series, the 2001Q1-2007Q4 period was also found to be stationary according to KPSS results, and the 2008Q1-2018Q4 sub-period was found to be stationary according to ADF and KPSS results, and it can be said that economic variables have a balanced structure and have stationarity tendencies in these periods. Economic stability in these periods may arise as a result of the combination of various factors. In the other sub-periods (1923Q1-1993Q4 and 1994Q1- 2000Q4), the series contain unit roots. This indicates that the economy exhibited more volatility and structural changes in these periods. Especially in these periods, it can be said that there were fluctuations in GDP due to economic policy, global economic conditions or other factors. For the entire period 1923Q1-2018Q4, the GDP series was found to be stationary based on the ADF and KPSS Unit Root Test results.

In accordance with the outcomes of F-ADF and F-KPSS Unit Root Test, it is identified that the series have stationarity properties both in all sub-periods of the series and in the whole series. When the sources of the differences in the obtained results are analysed, it is seen that the differences in the ADF and KPSS unit root test results are due to the non-linear properties of the series. This difference can be attributed to the non-linear behaviour of the series in certain periods. On the other hand, the differences according to the findings in ADF and FADF, and KPSS and FKPSS unit root tests stem from whether structural changes are taken into account in the analysis. While ADF and KPSS tests generally ignore structural changes, FADF and FKPSS tests can better handle such structural changes.

Conclusion and Policy Recommendations

This study applies a series of unit root tests to evaluate Turkiye's economic performance in the post-Republican period and to analyse the stationarity of GDP data. The obtained results provide an important perspective in terms of economic stabilisation and structural changes.

Firstly, in accordance with the outcomes of ADF and KPSS unit root tests, the GDP series is stationary for the entire period 1923Q1-2018Q4. This indicates that the Turkish economy has a long-term stable structure. This result may provide a basis for economic policy makers to aim to sustain the positive results of past policies and interventions.

In more detailed analysis, when the sub-periods of the GDP series are analysed, it is observed that the period 2001Q1-2007Q4 is stationary according to KPSS results and economic stability is strong in this period. Similarly, the 2008Q1-2018Q4 period is also stationary according to ADF and KPSS results. Stability in these periods may arise as a consequence of the interplay of numerous

factors, it holds significant importance for economic policymakers to take into account the successful policies in these periods. On the other hand, the GDP series in the periods 1923Q1-1993Q4 and 1994Q1-2000Q4 contain unit roots, indicating that the economy witnessed more fluctuations and structural changes in these periods. In these periods, there were fluctuations in GDP due to economic policy, global economic conditions or other factors.

These findings provide important guidance to policymakers in learning from the successful and unsuccessful policies of the post-Republican period and using this experience as a source of inspiration for future decisions. The results obtained in the past can help to better understand the causes and factors of economic stability in specific periods. This in turn can guide us in developing more effective policy strategies to achieve future economic growth and sustainable development goals. Moreover, the findings of this research contribute to a better understanding of Turkiye's economic future by focusing on the 100th anniversary of the Republic. By providing a starting point for future policy-making processes, this study can help to better understand the economic goals and vision specific to Turkiye's centenary period.

References

- Becker, R., Enders, W., & Hurn, S. (2004). A general test for time dependence in parameters. *Journal of Applied Econometrics*, 19(7), 899-906.
- Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Cuestas, J. C., & Garratt, D. (2011). Is real GDP per capita a stationary process? Smooth transitions, nonlinear trends and unit root testing. *Empirical Economics*, 41, 555-563.
- Enders, W., & Lee, J. (2004, June). Testing for a unit root with a nonlinear Fourier function. In *Econometric Society 2004 Far Eastern Meetings* (Vol. 457, pp. 1-47).
- Enders, W., & Lee, J. (2009). The flexible Fourier form and testing for unit roots: An example of the term structure of interest rates. Department of Economics, *Finance & Legal Studies, University of Alabama Working Paper*.
- Hacıımanoğlu, T. (2021). Is Per Capita Real GDP Stationary in G-7 Countries? New Evidence from A Fourier Panel Unit Root Test. *Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 22(2), 123-144.
- Groningen Growth and Development Centre (2023). <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2020>
- Keyder, N. (2022). Türkiye'nin Kriz Deneyimleri 1994, 2000-2001, 2008-2009 ve 2018-2022 Krizleri. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 141, 4-13.
- Lee, C., Wu, J. L., & Yang, L. (2016). A Simple panel unit-root test with smooth breaks in the presence of a multifactor error structure. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 78(3), 365-393.
- Moalla, M. (2023). How does structural change affect economic growth? In S. Sarıbaş & T. Akkuş (Eds.), *Innovative research in social, human and administrative sciences* (pp. 447-459).
- Nas, Ş., Moalla, M., & Tuncer, I. (2023). Structural Change and Growth Prospects in the Turkish Economy: A Demand-Side Decomposition Analysis. *E&M Economics and Management*, 26(1), 25-44. <https://doi.org/10.15240/tul/001/2023-1-002>
- Nelson, C. R., & Plosser, C. R. (1982). Trends and random walks in macroeconomic time series: some evidence and implications. *Journal of Monetary Economics*, 10(2), 139-162.

- Our World in Data (2023). <https://ourworldindata.org/grapher/gdp-per-capita-maddison?tab=chart&country=TUR>
- Ozturk, I., & Kalyoncu, H. (2007). Is per capita real GDP stationary in the OECD countries? Evidence from a panel unit root test. *Ekonomski Pregled*, 58(11), 680-688.
- Özdemir, O., & Çevikalp, S. (2021). Analysis of Ecological Deficit, Economic Growth and Private Sector Loans Based on Fourier Unit Root Tests: The Case of Türkiye. *Journal of Social, Human and Administrative Sciences*, 4(9), 815-832.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1361-1401.
- Ranjbar, O., Chang, T., & Lee, C. C. (2016). Reopening the convergence debate when sharp breaks and smooth shifts wed, 1870-2010. *Iranian Economic Review*, 20(3), 356-377.
- Razzaq, A., Sharif, A., Afshan, S., & Li, C. J. (2023). Do climate technologies and recycling asymmetrically mitigate consumption-based carbon emissions in the United States? New insights from Quantile ARDL. *Technological Forecasting and Social Change*, 186, 122138.
- Shahbaz, M., Raghutla, C., Song, M., Zameer, H., & Jiao, Z. (2020). Public-private partnerships investment in energy as new determinant of CO2 emissions: the role of technological innovations in China. *Energy Economics*, 86, 104664.
- Smyth, R., & Inder, B. (2004). Is Chinese provincial real GDP per capita nonstationary? Evidence from multiple trend break unit root tests. *China Economic Review*, 15(1), 1-24.
- Su, C. W., & Chang, H. L. (2011). Is per capita real GDP stationary in Central and Eastern European countries? Evidence from the flexible Fourier test. *Eastern European Economics*, 54-65.
- Zeren, F., & İşlek, H. (2019). Is per capita real GDP stationary in the D-8 countries? evidence from a panel unit root test. Selected Topics in Applied Econometrics, Peter Lang, *Pieterlen and Bern*, 67-86.